

Листування

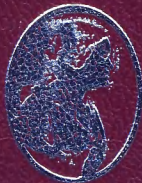

Михайла,

Марії

та

Катерини

Грушевських

Книга друга

Світлій пам'яті
Михайла,
Марії
та
Катерини
Грушевських
присвячується

STATE MEMORIAL MUSEUM OF
MYKHAILO HRUSHEVSKYI IN L'VIV

**THE CORRESPONDENCE OF
MYKHAILO,
MARIA
and KATERYNA
HRUSHEVS'KI**

Book two

Maria Mahun', Compiler
Lubomyr Wynar, scientific consultant

L'viv 2016

ДЕРЖАВНИЙ МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У ЛЬВОВІ

**ЛИСТУВАННЯ
МИХАЙЛА,
МАРІЇ
ТА КАТЕРИНИ
ГРУШЕВСЬКИХ**

Книга друга

Упорядник: *Марія Магунь*
Науковий консультант: *Любомир Винар*

Видавництво «Мульти-Арт»
Львів 2016

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)-8
Г91

Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських. Книга друга.

Упорядник: *Марія Магунь*.

Науковий консультант: *Любомир Винар*.

Друкується за рішенням науково-методичної ради
Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

У цьому виданні вперше публікуються 33 листи Михайла, Марії та Катерини Грушевських, датовані 1881–1912 рр. Епістолярій укладено за авторським поіменно-хронологічним принципом. Подані до друку рукописи листів, оригінали світлин та документів зберігаються у фондах Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Науковий консультант: Др. габ, проф. *Любомир Винар*, історик, засновник і головний редактор журналу «Український історик», багаторічний президент Українського Історичного Товариства, дійсний член, віцепрезидент та голова Історичної секції УВАН у США, дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка, президент Світової наукової ради при СКУ.

Вступна стаття, упорядкування, примітки, коментарі, родовідні таблиці: *Марія Магунь*, заслужений працівник культури України, директор Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Макетування: *Софія Легін*, вчений секретар музею.

Технічне редагування: *Олег Маршук*.

ISBN 978-966-2614-05-3

Видавництво ПП «Мульти-Арт»

ЗМІСТ

Марія Магунь. Епістолярна спадщина Михайла, Марії та Катерини Грушевських. Джерельні матеріали з фондів Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.....	7
---	---

Розділ I

1. Листи Михайла Грушевського.....	23
2. Коментарі до листів Михайла Грушевського.....	24
3. Поіменний покажчик адресатів листування Михайла Грушевського.....	25
4. Листи Михайла та Марії Грушевських.....	26
5. Коментарі до листа Михайла та Марії Грушевських.....	27
6. Поіменний покажчик адресатів листування Михайла та Марії Грушевських.....	28
7. Лист Михайла, Марії та Катерини Грушевських.....	29
8. Коментар до листа Михайла, Марії та Катерини Грушевських.....	30
9. Поіменний покажчик адресатів листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських.....	32
10. Листи Марії Грушевської.....	34
11. Коментарі до листів Марії Грушевської.....	59
12. Поіменний покажчик адресатів листування Марії Грушевської.....	76
13. Спільний лист Марії Грушевської.....	78
14. Коментар до спільного листа Марії Грушевської.....	79
15. Поіменний покажчик адресатів спільного листування Марії Грушевської.....	80
16. Лист Катерини Грушевської.....	82
17. Коментар до листа Катерини Грушевської.....	82
18. Поіменний покажчик адресатів листування Катерини Грушевської.....	83
19. Хронологічний покажчик листів Михайла, Марії та Катерини Грушевських.....	84
20. Персоналії родинного листування Грушевських.....	86

Розділ II

Світлини та документи адресатів листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських.....	89
---	----

Розділ III

Епістолярій Михайла, Марії та Катерини Грушевських.....	126
---	-----

Розділ IV

Родовідне дерево Вояковських.....	146
Родовідне дерево Левицьких.....	147
Родовідне дерево Микласевичів.....	148
Родовідне дерево Савицьких.....	149
Родовідне дерево Калитовських.....	150
Родовідне дерево Типовницьких.....	151

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА, МАРІЇ ТА КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКИХ

Джерельні матеріали з фондів
Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові

*«Посилаю лист, виладжений мною...»
Михайло Грушевський*

Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові до 150-річного ювілею свого Високодостойного Патрона відкриває ще одну сторінку грушевськознавства — видає другу книгу «Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських» з власних фондів колекції.

У 2008 році, до 10-ліття заснування Музею, було видано першу книгу листування.¹ Від часу попереднього видання пошук джерелознавчих матеріалів не припинявся. Музейні наукові експедиції, тісні контакти з Галицькою родиною Грушевських продовжувалися, давали дуже позитивні напрацювання і поповнювали новими матеріалами епістолярний депозит музею. Наступний крок передбачав його системні, ґрунтовні студії у кілька етапів. Найперше, у роботі над епістолярною спадщиною Грушевських та їх великої Галицької родини була необхідність звичайного механічного «розбирання» і «первісної класифікації» листування. Доречно зауважити і пояснити: дуже часто віднайдені, а опісля введені у музейні фонди (а згодом у широкий науковий обіг) матеріали потрапляють до музейників у зовсім «неформатному», навіть, «не експозиційно-фондовому» стані, який важко назвати «задовільним», «умовно-задовільним», бо ж є, насправді, «цілком поганим». Як правило, епістолярій потребує первісної реставраційної підтримки з проекцією на подальшу серйозну, ґрунтовну працю над ним, з метою його збереження, експонування та публікації.

Дуже часто доводиться спостерігати, що листи «пережили» правдиві катаклізми: вони горіли, припадали порохом, замокали, «половинилися», відривалися, частково знищувалися «небезпечні» сторінки, або їх частини. Час, умови зберігання, потаємні сховки теж зробили свій, на жаль, негативний вплив.

Тому, у своїй більшості, родинне листування Грушевських дійшло до нас не в найкращому стані. Але кожен авторський аркуш, кожен фрагмент листа

¹ Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських. Упорядник: Марія Магунь.
Науковий консультант: Любомир Винар. ПП «Мульти-Арт». Львів, 2008

чи поштівки і своїм змістом, і станом свого збереження складають цілий комплекс музейних наукових та реставраційних досліджень.

У фондowych колекціях та депозиті Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові є листування самого сімейства Грушевських: Михайла, Марії та Катерини (у тих рамках можливого, яке зуміла охоронити Галицька родина Грушевських: Микласевичі і Зіньки та їх нащадки). Також зберігається і долає кроки музейного опрацювання «найдавніше», «найстарше» листування віддаленого у часовому вимірі шляхетного, розгалуженого родовідного дерева Вояковських і Левицьких, а також більш часово наближених представників поважаних родів: Мочульських, Савицьких, Калитовських, Микласевичів, Тишовницьких, Бальків. Це окремі напрацювання, результати яких планоно будуть введені у науковий обіг епістолярної спадщини грушевськознавства.

Пошукова, дослідницька робота над листовною спадщиною Грушевських передбачає дбайливе музейне і суто людське ставлення до інформаційної бази, закладеної у листуванні. Адже воно, дуже часто, носить родинний характер. Його автори, вочевидь, зовсім не сподівалися і не планували, що їх листи читатимуть дослідники у майбутньому і, тим більше, друкуватимуть результати студій над ними. Тому, з поваги до авторів листування, мусимо вибачитись за «дослідницьке», «наукове» втручання у світ їх думок, настроїв, щоденних проблем, у їх родинне життя. Вони давно відійшли у вічність, але для нас назавжди залишилися беззаперечно шанованими та авторитетними. Але без них, без «тогочасної» їх авторської присутності у подіях, місцях і місцевостях, краях і країнах, їх вчинках, без їх візії і роздумів, ми, теперішні дослідники-музейники, не змогли б пояснити багато речей і обставин, які стали логічно завершеними лише після досліджень родинного епістолярю.

У першій книзі «Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських» уперше було опубліковано 42 авторські листи, датовані 1898–1947 рр., які зберігаються у фондах Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

У другій книзі листування вперше публікуються 33 листи Михайла, Марії та Катерини Грушевських, датовані 1881–1912 рр. з фондової збірки Музею. Епістолярій укладено, як і в першій книзі, за авторським поіменно-хронологічним принципом і розділено у наступний спосіб:

- рукописи листів, поштівок-вітань Михайла Грушевського — 2
- рукопис листа (спільного) Михайла та Марії Грушевських — 1
- рукопис довіреності Михайла та Марії Грушевських — 1
- рукопис листа (спільного) Михайла, Марії, Катерини (Кулоні) Грушевських та Людмили і Йосифа Савицьких — 1

- рукописи листів, поштівок-вітань Марії Грушевської — 26
- рукопис листа (спільного) Марії Грушевської, Єроніма Калитовського, Стефанії Калитовської — 1
- рукопис листа Марії Грушевської від імені Катерини (Кулюні) Грушевської — 1

Авторсько-хронологічна палітра означеного епістолярію виглядає наступним чином:

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

№ з/п	АДРЕСАТ	Роки листування	Кількість листів
1	Стефанія Левицька	1906, 1912	2
Число адресатів: 1		Роки: 1906, 1912	Число листів: 2

МИХАЙЛА ТА МАРІЇ ГРУШЕВСЬКИХ

№ з/п	АДРЕСАТ	Роки листування	Кількість листів
1	о.Александр-Костянтин Левицький	1907	1
2	Ілько Дячук	1919	1
Число адресатів: 1		Роки: 1907, 1919	Число листів: 2

МИХАЙЛА, МАРІЇ, КАТЕРИНИ (КУЛЮНІ) ГРУШЕВСЬКИХ та ЛЮДМИЛИ І ЙОСИФА САВИЦЬКИХ

№ з/п	АДРЕСАТ	Роки листування	Кількість листів
1	Олімпія Левицька	1911	1
Число адресатів: 1		Роки: 1901	Число листів: 1

МАРІЇ ГРУШЕВСЬКОЇ

№ з/п	АДРЕСАТ	Роки листування	Кількість листів
1	Кароліна Вояковська	1881,	1
2	Олімпія Левицька	1883, 1884, 1899, 1907, 1910, 1911	8
3	о. Александр-Костянтин Левицький	1907	1
4	Родина Левицьких	1908, 1909, 1910	8
5	Стефанія Левицька-Калитовська	1899, 1900, 1903, 1905, 1908, 1911	7
6	Ольга Левицька	1911	1
Число адресатів: 6		Роки: 1881–1911	Число листів: 26

МАРІЇ ГРУШЕВСЬКОЇ, ЄРОНІМА КАЛИТОВСЬКОГО,
СТЕФАНІЇ КАЛИТОВСЬКОЇ (спільний)

№ з/п	АДРЕСАТ	Роки листування	Кількість листів
1/1 1/2 1/3	Ольга Левицька о. Александр-Костянтин та Олімпія Левицькі Грета (Ольга Левицька)	1909	1
Число адресатів: 2		Роки: 1909	Число листів: 1

РУКОПИС МАРІЇ ГРУШЕВСЬКОЇ
ВІД ІМЕНІ КАТЕРИНИ (КУЛЮНІ) ГРУШЕВСЬКОЇ

№ з/п	АДРЕСАТ	Роки листування	Кількість листів
1	Марта Левицька	1902	1
Число адресатів: 1		Роки: 1902	Число листів: 1

Означена вище епістолярна спадщина Михайла, Марії та Катерини Грушевських віднайдена останніми роками в «фамільних архівах» Галицької родини Грушевських, зокрема, Микласевичів та Зіньків.

Термін «фамільний архів» більш прийнятний до колекції листування пп. Зіньків (м. Львів), оскільки вони мали чітке уявлення про зміст збережених матеріалів. Натомість, віднайдення листів у пп. Микласевичів (м. Стрий, вілла «Ясна Поляна») носило абсолютно непередбачуваний, на межі з «музейним відкриттям» характер, оскільки і місце сховку і його виявлення були повною несподіванкою для «стрийської родини» Грушевських. Ймовірно, збереження значної частини цього листування — заслуга Ольги Левицької, у заміжжі Микласевич.

Для музейників ці унікальні артефакти стали подальшими кроками у дослідженні життєпису Михайла Грушевського, його сімейства — дружини Марії (Маринці), доньки Катерини (Кулюні) та чисельної, багатой власними традиціями Галицької родини (і не тільки її) Грушевських.

Це листування додало нових штрихів для з'ясування тісних домових стосунків, різноманіття інтересів членів родин, розширило географію їх ділових і відпочинкових поїздок, характеристики справжньої сімейної аури дому Грушевських.

Як і в першій книзі «Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських», автентичні листи книги другої доповнені короткими коментарями, їх розширена паспортна атрибуція подана в фондовій документації Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Вважаємо недоцільним у даному виданні повторно дублювати (або ж подавати у новій редакції автора) короткі анотації адресатів родини Грушевських, листування котрих аналізувалося раніше (знову ж відсилаємо до книги першої листування). Слушними будуть короткі пояснення до тих листів, які дають глибше прочитання раніше маловідомих, або ж скупо коментованих фактів. До таких належить «раннє листування» малолітньої і зовсім юної Марії Вояковської, в яких знаходимо штрихи до біографії майбутньої дружини Михайла Грушевського. Власне оригінальних документів, які б висвітлювали дитячі та юнацькі роки Марії-Іванни (Іоанни) Вояковської не так вже й багато, тому віднайдені матеріали дають можливість внести таку важливу інформацію в її життєпис.

З особливим пошанування треба поставитися до світлої пам'яті батьків Марії Вояковської: матері Кароліни Зембович та батька Сильвестра Вояковського. Віднайдені документи дають можливість дослідити певні біографічні моменти близьких Марії Вояковської, лиш згодом у заміжжі Грушевської. Наймовірно мало знаємо про її матір Кароліну Зембович (1825–1882(3)). Була донькою Марії і Михайла Зембовичів. З майбутнім чоловіком Сильвестром

Вояковським, сином Андрія-Алоїза Вояковського, зацікавилася у час його студій у Львівській духовній семінарії. Побравшись, молодята привели на світ свою першу дитину — доньку Кароліну-Олімпію — ще у Львові. Вона народилася 16.10.1851 року, про що й засвідчують записи в «Метричній книзі с. Підгайчики за 1848–1857 рр.»². Там же, метричний запис засвідчує, що уже 28 березня 1852 року Олімпія-Кароліна була охрещена в с. Підгайчиках Золочівського повіту, а про Сильвестра Вояковського зазначено, що він «локальний адміністратор».

У подружжя Сильвестра і Кароліни Вояковських народилося 6 дітей. За Кароліною-Олімпією на світ прийшли Теодора 20.11.1855 р. та 08.11.1856 р. Александр, котрі рано покинули цей світ. Реєструючи свою другу дитину — доньку Теодору, о. Сильвестр іменує себе уже парохом, а записуючи сина Александра, зазначає про свою приналежність до шляхетського гербу «Брохвич».

Згодом народилися сини: Омелян (Еміль), Сильвестр і донька Марія-Іванна. Родоводи кожного з дітей о. Сильвестра і Кароліни Вояковських — окремі теми для наукових пошуків та вивчення і, закономірно, вони знайдуть відображення у музейних напрацюваннях, які згодом трансформуються у музейні видання (епістолярні, зокрема), а також доповнення до експозиційних розділів, тематичних виставок і т.д., і таким чином, будуть введені у науковий обіг грушевськознавства.

Повертаючись до скромної особи Кароліни Вояковської, матері Марії-Іванни Вояковської (згодом Грушевської), наважимося зробити власне припущення про цю непересічну особистість і значення та відведену їй роль у сімействі.

Освічена і розважлива жінка, спокійна і лагідна дружина, турботлива і вимоглива мати — такою постає з листування Кароліна Вояковська. Її авторитет серед дітей, вочевидь, неймовірно високий і незаперечний. Водночас її поради, чуйності, доброти, інших чеснот материнських і людських потребують і пошановують як члени її родини, так і ті, хто творить коло її спілкування. Звичайно, ці судження можуть мати й дещо суб'єктивний характер авторського дослідження, адже достеменно розглянути і проаналізувати певні моменти до характеристики особи через скупі рядки епістолярію та завісу столітньої давнини дуже непросто.

Доводиться робити припущення, що на формування молоденької, зовсім юної Марії-Іванни Вояковської, рання втрата батьків зробила свій сумний, дещо трагічний відбиток, мабуть, овіяний серпанком туги за такими

² Метрична книга с. Підгайчики за 1848–1857 рр. // Греко-католицька митрополича консисторія. м. Львів. Копія. ЦДІА України, м. Львів, ф. № 201, опис № 4-А, од.зб. № 4424.

бажаними, але вже невідворотно втраченими, потроху призабутими, вітцівським теплом і материнською ласкою.

Тому, такими важливими стали для неї усі прояви уваги й турботи, та й відповідальності за її подальшу долю з боку старшої сестри Кароліни-Олімпії Вояковської у заміжжі за о. Александром-Костянтином Левицьким — парохом м. Скали над Збручем³. Хоча слід зазначити, що й брати Еміль (Омелян), а також Сильвестр зіграли кожен свою посильну роль у її життєвому становленні, отриманні освіти, формуванні родинного укладу і у подальших планах, намірах, подіях і їх наслідках.

У книзі другій «Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських» серед зазначених адресатів Михайла, Марії та Катерини Грушевських першість посідає саме сімейство о. Александра та Олімпії Левицьких. Власне найчисленнішою і є кількість листів до них (8) і, зокрема, до Олімпії Левицької (8). Раніше у книзі першій листування було детально проаналізовано родинне дерево (генеалогія) цієї шанованої родини, акцентовано на важливості взаємних стосунків Грушевських-Левицьких. Там же подавалися й відомості про о. Александра Левицького.

На підставі оригінальних документів з фондової збірки Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові значно розширилися можливості дослідження родини Левицьких. У цьому контексті важливо не оминути одну з визначальних родинних подій — власне народження сім'ї о. Александра та Олімпії-Кароліни, їх шлюб.

В епістолярній спадщині родини є листи Александра Левицького до Олімпії-Кароліни Вояковської як нареченої, у яких йде мова про погодження дати шлюбу⁴, обумовлюються відповідні побажання обох задіяних сторін: молодят, їх батьків, обговорюються події та обставини уже спільного родинного життя, яке, на загал, склалося успішно й щасливо.

У сім'ї народилося 6 дітей, на жаль, не всі вижили (Гануся Левицька померла новонародженою). Але решта 5 дітей: єдиний син Модест, доньки Стефанія, Людмила, Ольга, Марта Левицькі стали достойними, шанованими і знаними у суспільстві.

Цілий ряд автентичних світлин, документів, листів родини Левицьких, досліджених у Музеї, дають можливість відстежити практично усі важливі дати у житті Александра Левицького: від народження-хрещення⁵, навчання

³ Свт. Скала-Подільська Борщівського району Львівської обл.

⁴ Документ. Св'ятоцтво в'їнчання Александра-Костянтина Левицького та Олімпії-Кароліни Вояковської від 23 вересня 1873 р. Оригінал. Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

⁵ Документ. Св'ятоцтво крещення Александра-Костянтина Левицького, родженого 25.05.1850 р., охрещеного 11.06.1850 р. Оригінал. Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові (надалі Депозит ДМММГ у Львові).

у Тернопільській цісарсько-королівській гімназії⁶, навчання у Львівському університеті на теологічному факультеті⁷, відбуття військової служби⁸, вінчання, мандрівки довжиною у 12 літ по різних «сотрудництвах» і адміністраціях⁹. І лише 1886 року о. Левицького як «доси временного зав'язателя в'є Увисл'є» єпископ Станіславський Юліан Пелеш переводить на «парохію «Скала» с'є прилуч. Скала Стара» як «законного пароха»¹⁰.

Проте найбільш повну тогочасну характеристику о. Александра Левицького та широку палітру його душпастирської та громадської діяльності подала газета «Діло», відгукнувшись на сумну подію — його смерть у жовтні 1910 р.¹¹. Не забули у цій поминальній статті згадати й про його дружину Олімпію, котра мала велику повагу в суспільстві, в якому жила й «до кінця життя була його вірною і запопадливою подругою»¹². Тоді ж були видруковані й посмертні клеписдри о. Александра Левицького від: родини «Жінка і діти зповіщають кривних, приятелів і знакомих про смерть мужа і батька о. Александра Левицького, пароха Скали, котрий спочив у Бозі дня 29 вересня 1910, проживши 60 літ. Похорон 2 жовтня» та від громадських інституцій м. Скали¹³.

Олімпія Вояковська в роки самотнього подружжя ревно сповняла свої родинні, й, зокрема, материнські обов'язки щодо своєї напівсиротілої донь-

⁶Документ. Шкільне гімназійне свідоцтво Александра Левицького з Требухівців за 1868 рік. Мова польська. Тернопіль, 15.07.1868. Оригінал. Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові (надалі Фонди ДМММГ) 256 НДФ.

⁷Документ. Залікова книжка Александра-Костянтина Левицького за 1869-1873 рр., студента теологічного факультету. Мови: латинська, німецька, польська. Оригінал. Фонди ДМММГ у Львові кн. вступу № 6456, інв. № 613 ДМ.

⁸Документ. Сертифікат-підтвердження про проходження військової служби Александром-Костянтинем Левицьким і його звільнення в запас. Сертифікат № 747.30.VI. Відень, 16.I.1883 пр. Мова німецька. [Цей сертифікат засвідчує: «Александр Левицький капелан II класу крайової оборони з Требухівців у Галичині, відбув 10 років 7 місяців армійської служби в запасі, в т.ч. в крайовій обороні понад 2 роки і 16 січня 1883 р. звільнений в запас». Оригінал. Фонди ДМММГ у Львові кн. вступу № 7147, інв. № 1135 ДМ.

⁹Документ. Надання єпископом Сильвестром Сембратовичем о. Александру Левицькому, «зав'язателю в'є Ольховци», «опороженої парохії Ермаковка в'є Деканат'є Кудрынецком'є», «Львів, 15 серпня 1884». Оригінал. Фонди ДМММГ у Львові кн. вступу № 7116, інв. № 1104ДМ.

Документ. Розпорядження єпископа Сильвестра Сембратовича про призначення о. Александра Левицького «зав'язателя в'є Ермаковк'є» на посаду «системизованого сотрудника» в монастирови в'є Снятин'є. Львов, 14 березня 1885». Оригінал. Фонди ДМММГ у Львові 259 НДФ.

¹⁰Документ. Розпорядження єпископа Юліана Пелеша про призначення о. Александра Левицького «временного зав'язателя в'є Увисл'є» на посаду «законного пароха» на «парохію «Скала» с'є прилуч. Скала Стара. Станіслав. Катедральна церква Воскресіння Христового. 09 червня 1886 р. Оригінал. Фонди ДМММГ у Львові кн. вступу № 7125, інв. № 1113 ДМ.

¹¹Газета «Діло», Львів, вівторок 18 н.ст. (5 ст.ст.) жовтня 1910 р. ст. 3. Фонди ДМММГ у Львові 5480/8894 КН

¹²Там же.

¹³Клеписдри на смерть о. Александра Левицького. Депозит ДМММГ у Львові.

ки Марти, маючи над нею по смерті о. Александра Левицького «декрет опіки»¹⁴ і отримуючи відповідні від цісарсько-королівського Намісництва в Галичині «дар» і «даток», як така, що «живе в стані вдовинім незаосмотрена, як також що дочка жие есть незаосмотрена і позістає на єї одержанню, під условієм перебуваня і зужиткованя того дару з ласки в границях австро-угорської Монархії»¹⁵.

Вона на п'ять літ пережила¹⁶ свого чоловіка, о. Александра Левицького й сповна випила гірку вдовину чашу. Померла у м. Стрию, але її тлінні останки родина перевезла до Скали над Збручем, де вона й спочиває поруч з могилою о. Александра Левицького на місцевому цвинтарі.

Бласне, життя подружжя о. Алелсандра та Олімпії Левицьких було типовим для тодішнього часу. Вони докладали максимальних зусиль до плекання сім'ї, родини, трудилися, виховували своїх дітей, горнулися до освіти, науки, переймалися громадськими справами, шанували національні й релігійні традиції і, загалом, намагалися прислужитися суспільності, рідному краю, народові.

Священнича родина Левицьких виховала 5 дітей. Крім своїх власних дітей вони взяли на себе опікунські обов'язки й щодо рано осиротілої по смерті батьків, юної Марії Вояковської, молодшої сестри Олімпії, та огорнули її своєю справді батьківською ласкою і турботою. Опікунство було оформлене офіційно, що й засвідчують відповідні фінансові документи (складені і об'єднані на єдиному великоформатному аркуші): розпорядження з Намісництва від 07 березня 1883 р. зі Львова щодо встановлених квот на виплату о. Александру Левицькому пароху с. Ольховець від 12 грудня 1882 р.; відповідний відпис (переклад) згаданого розпорядження мовою польською і третє: рукопис підтвердження о. Александра Левицького про отримання виплат за опікунство над сиротою Марією Вояковською за час з 6 березня до кінця вересня 1880 р.¹⁷

¹⁴Документ. Декрет опіки Олімпії Левицької. 7 травня 1911 р. Мова польська. Депозит ДМММГ у Львові.

¹⁵Документ. Надання Олімпії Левицькій «пенсійного забезпечення» від цісарсько-королівського Намісництва Галичини на утримання малолітньої доньки Марти Левицької. Львів, 13 липня 1911. Депозит ДМММГ у Львові.

¹⁶Клепсидра на смерть Олімпії Левицької. 15 жовтня 1915 р. Стрий. Фонди ДМММГ у Львові 4031/62 МЕМ.

¹⁷Документ. Розпорядження Намісництва від 7 дня Березня 1883 №7781 до відділу податкового в Борщеві щодо виплат Александрові Левицькому, пароху с. Ольховець, з 12 грудня 1882 р. Німецькою та польською мовами.

Рукопис. Підтвердження про отримання о. Александром Левицьким грошей (готівкою у певній сумі) за опікунство над сиротою Марією Вояковською за час з 6 березня до кінця вересня 1880 р.

Вражає делікатність й, водночас, абсолютна точність обрахунків, виведених рукою о. Александра Левицького на офіційному папері олівцем із зазначенням усієї отриманої (загальної) суми виплат, які й стали, вочевидь, для малої Марії подальшою матеріальною основою отримання доброї освіти та здобуття фаху педагога.

Через призму листування юної Марії Вояковської, зокрема її «ранніх» листів, а також офіційних опікунських документів над нею о. Александра Левицького вдається дещо більше довідатися про пережиті нею втрати батьків. У родовідному дереві Вояковських подані дати життя батька Марії-Іоанни пароха в с. Підгайчики на Зборівщині о. Сильвестра Вояковського. Час зберіг до наших днів і церкву Св. Миколая, у якій правив о. Сильвестр (до речі, пам'ятку архітектури з 1737 р.), і місце його останнього упокоєння коло церковного входу — надмогильний пам'ятник з написом «Сильвестр Вояковський руский парох упок. 16 марта 1870 в 48-ім році життя». А ще в родині збереглися сумні спогади про його досить ранню, цілком неочікувану смерть.

Свого вітця Марія не пам'ятала, адже народилася 08/20 лютого 1868 року. Тому зрозуміло є її особлива турбота про здоров'я «дорогої Мамунці» — Кароліни Вояковської (з Зембовичів), котру вона втратила у другій половині 1882 року або ж до квітня 1883 року.

На сьогодні студії над «найдавнішою гілкою» роду Вояковських продовжуються. Є сподівання, що будуть віднайдені оригінальні документи, які привідкриють завісу часу, що, у свою чергу, дасть можливість глибше дослідити раннє дитинство Марії Вояковської, тієї жінки, яка задатки устоїв, звичаїв і традицій доброго священничого роду і всепосвяти перенесла з родинного гнізда батьків, а згодом опікунів-родичів, до власного фамільного дому Михайла і Марії Грушевських.

Задокументовані сторінки життєпису о. Александра й Олімпії Левицьких, хронологія усієї їхньої родини (зокрема, доньок Стефанії, Ольги, Марти), знаходять відображення й прочитання в усьому епістолярії Марії Вояковської, а згодом усього сімейства Грушевських, яке зберігається у Державному меморіальному музеї Михайла Грушевського у Львові.

Однією з характерних рис листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських є особливість звертання до адресата. Наскрізно в епістолярії відчитується чемна, шанована, учлива, делікатна форма звертання, немає жодної фамільярності чи офіційності. А ще є чуття справжньої родини, кривих стосунків, взаємоповаги і щирості й великого єднання, особливої лагідності й ніжності.

Певного шарму цим стосункам у «листовній» мові додає поширена у часи Грушевських (XIX–поч. XX ст. та й не тільки тоді) «мода» на зменшувальні,

пестливі імена, забавки, гри з іменами, псевдо та псевдонімами. Така традиція зменшувально-пестливих імен була тоді цілком прийнятною і, звичайно ж, не оминула й сімейство Грушевських і їх велику Галицьку родину.

Так до Михайла Грушевського зверталися (називали, кликали) Мисьо, Місюньо, Мих, вуйко, вуйцьо, татусьо і т.д.; Марію Грушевську — Маринця, Мар, нанашка, тета; Катерину Грушевську — Кулюня, Колюня, маленька, дівчинка, кровинка і т.д. А ще у Галицькій родині Грушевських були, наприклад: Оліня — Олімпія Левицька; Мурця, Мурка, Фіна — Марта Левицька; Люця — Людмила Левицька; Юзко — Йосиф Савицький; Тесья, Тесюня, Пікця — Стефанія Калитовська; Єронко, Єронцуньо — Єронім Калитовський; Пусьо — Павло Калитовський; Синко, синцьо — Модест Левицький; Ольдзя, Грета, Гретхен, Галяретхен — Ольга Левицька; Ольдуня, Фройлен — Ольга Мочульська; Зайко — Зеновій Савицький та ін.

Усі вони є гарною ілюстрацією до характеристики настроєвого клімату і стосунків у сімействі Михайла, Марії та Катерини Грушевських і їх Галицької родини.

У другій книзі «Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських» поряд з їх родинним епістолярієм подається й суто діловий документ: довіреність на оренду ґрунтів у Криворівні господареві Ількові Дячуку.¹⁸

Відомо, що Гуцульщина — це окрема романтично-зворушлива й натхненно творча лабораторія літніх ферій Михайла Грушевського. У кінці XIX-поч. XX ст. визрала непересічна увага до гуцульського краю.

У той час Криворівня, невелике гірське село неподалік Жаб'я¹⁹, перетворилося у дивовижні українські Атени і стало справжнім центром української аристократії духа і думки. Адже тут на літні відпочинкові канікули збиралися «літники» (відпочивальники) з усіх усюд.

Серед неймовірно чарівної природи Карпатських гір, чистого повітря, напоєного пахощами різноцв'я високих полонин, заспокійливого, проте лагідно-гуркотливого шуму Черемоша вони набиралися сил та не полишали й творчої праці. Це був, властиво, простір лету творчих задумів, а також їх реалізація.

Серед тих, хто «відрив» для себе і своєї родини Криворівню був і Михайло Грушевський. Сталось це з «легкої руки» Івана Франка і Володимира Гнатюка, котрі уже встигли пізнати для себе магічність криворівнянських верходолів, тому й порекомендували професорові історії Львівського університету долучитися на літні вакації до великої когорти шанувальників Гуцульщини.

¹⁸ Документ. Довіреність на оренду ґрунтів в Криворівні, дана Михайлом та Марією Грушевськими для п. Ілька Дячука. Прага, 1 вересня 1919 р. Фонди ДМММГ у Львові 1522/29 МЕМ.

¹⁹ Жаб'є — тепер м. Верховина, районний центр Івано-Франківської обл., розташований на відстані десятка км від Криворівні.

Саме тут у Криворівні Михайло Грушевський «спілкувався з Іваном Франком, Володимиром Гнатюком, Михайлом Коцюбинським, Гнатом Хоткевичем, Іваном Крип'якевичем, Осипом Маковецьким, Олександром Олесем, Катрею Гриневичевою, Володимиром Щербаківським, Дмитром і Володимиром Дорошенками, Олександром Грушевським, Михайлом Жуком, Фотієм Красицьким та іншими діячами української науки і культури. Тут вони гуртувалися навколо М. Грушевського та І. Франка і тут при зустрічах обговорювали різні наукові, літературні та громадсько-культурні проблеми».²⁰

«А розпочалося все з літніх вакацій сім'ї Грушевських у 1902 році в Криворівні, де відпочивальники зупинилися в просторому будинку заможного гуцула Пилипа Зеленчука. З часом той будинок придбала читальня «Просвіти» у Криворівні, а Грушевські у 1906 році купили собі неподалік у поміщика Владислава Пшибиловського віллу з 3-х морговим полем поблизу Черемоша з прекрасним видом на долину Жаб'я та Чорногірський хребет. Інтер'єр оселі Грушевський облаштував зі смаком, на гуцульський манер, зі Львова перевіз частину бібліотеки. Щоліта тут відпочивав, займався науковою роботою аж до 1914 року».²¹

Присілок, на якому купили собі віллу Грушевські, називався у свій час по-різному «Усте перше», «Бережниця» (бо поруч тече річечка Бережниця, притока Черемоша), а згодом, і, по сьогодні, «Грушівка», бо там оселилися і замешкали Грушевські.

Власне, у Криворівні, родину Пана Професора й застав вибух Першої світової війни, саме звідти уже не до Львова (до своєї львівсько вілли), а через країни Європи вивозив він родину до Києва, не відаючи, тих випробувань, що ляжуть на їхні плечі й окреслять їх подальшу долю. На жаль, не збереглася вілла Грушевських у Криворівні, її спалили російські війська 1917 року, відступаючи з Карпат.

Але не все змарнувалося, не все згоріло, не все стерлося з пам'яті. Збереглися спогади, артефакти, не всі рукописи згоріли²², не занепада Грушівка. Свідченням шани, поваги, пам'яті гуцульського краю до імені Великого Всеукраїнця є створення і відкриття у с. Криворівня Музею Михайла Грушевського.

У Державному меморіальному музеї Михайла Грушевського у Львові один з експозиційних залів вирішено у гуцульському стилі. «Гуцульська кімната» вражає своєю вишуканістю і красою, гуцульськими розписами на

²⁰Рукопис. Дзурак Микола. Михайло Грушевський і Криворівня. с. Криворівня, 05.10.2006 р. Виступ на науковій конференції у Державному меморіальному музеї Михайла Грушевського у Львові до 140-річчя від дня народження Михайла Грушевського. Фонди ДМММГ у Львові 10914/1314 ДМ.

²¹ Там же.

²²Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові подає численну колекцію автентичних речей з Гуцульщини.

стелі й стінах, стилізованою гуцульською піччю з кахлів, популярної у ті часи української фабрики І. Левинського, мистецькими авторськими виробами та речами побуту гуцулів. У високохудожніх зразках творчого духу, хисту та таланту автохтонного населення гірського краю відчувається високе вміння відтворити неймовірну природу, історичний колорит чарівної Гуцульщини.

Багата, чисельна колекція гуцульських старожитностей у меморіальних інтер'єрах львівської вілли Грушевських дивує, вражає захоплює, адже експонуються раритети: ікони на склі та дереві, запаски, хустки, перемітки, рушники, різьблені мистецькі твори, жіночий та чоловічий одяг, прикраси, натільні хрести, ужиткові речі, ткацтво, інвентар, меблі та ін.

На жаль, вигляд криворівнянської вілли, щасливі обличчя сімейства Михайла, Марії і Катерини Грушевських і їх Галицької родини часу спільного побуту в Криворівні збереглися лише на меморіальних світлинах; а їх настрої, думки, надії й сподівання — у рядках, дивом вцілілих у вогні листів з, справді, унікальної родинної епістолярної колекції Грушевських у Державному меморіальному музеї Михайла Грушевського у Львові.

Як і у попередньому виданні, упорядник складає велику подяку усій Галицькій родині Грушевських за пам'ять роду, за збережені родинні реліквії, які стали безцінними пам'ятками грушевськознавства і збагатили фонди музею, заклавши фундаментальну основу їх подальшої розбудови, наукових досліджень та експедицій.

Зрозуміло, науково опрацьована музейна колекція епістолярію родини Грушевських — особливий скарб і гордість Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові, що дає можливість досліднику пізнати першоджерела для наступного опрацювання і висвітлення життєпису Михайла, Марії та Катерини Грушевських, а також їх численних адресатів. І, звичайно, відкриває перспективи до подальшої наукової праці над епістолярною спадщиною грушевськознавства.

Особлива подяка від упорядника науковому консультанту видання, фундаторові грушевськознавства, президентові Українського Історичного Товариства, професорові Любомиру-Роману Винару за постійну увагу до проблем становлення та розвитку грушевськознавчих студій в музейній сфері, до провадження наукових пошуків та музейних досліджень, за мудрі поради і настанови у вивченні наукового доробку Михайла Грушевського, зокрема, Галицької родини Грушевських, за цікаво укладену ним, науково обгрунтовану мандрівку у країну грушевськіану.

Зміст книги другої «Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських» з фондової збірки Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові складається з переднього слова, передмови, листів Михайла, Марії і Катерини Грушевських, коментарів до них, хронологічного покаж-

чика листування, окремого поіменного покажчика адресатів після кожного розділу, персоналії родинного листування, з короткими біографічними довідками, фотодруку з оригіналів світлин, документів адресатів, автографів Михайла, Марії, Катерини Грушевських.

Увесь епістолярій Грушевських подано за авторським поіменно-хронологічним принципом.

Нумерація листів наскрізна до кожного окремого розділу. Тексти листів подано за оригіналами рукописів із збереженням правопису та стилістики авторів.

Авторські написання прізвищ, імен, пестливих звертань, псевдо залишені без змін.

Гіпотетично вираховані дати, місця проживання, перебування адресатів і відправників, встановлені у листуванні особи зазначаються упорядником у квадратних дужках — [...].

Авторські дати подано за рукописами листів з повною відповідністю до оригіналів.

Місце і дата написання листа вказується упорядником над текстом праворуч незалежно від їх зазначення в автографі листа. Листування Михайла, Марії та Катерини Грушевських з фондів Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові означене територіальними і часовими межами кількох держав: Австро-Угорської Монархії, Російської імперії, Англії, Італії, Чехословаччини.

Окремим рядком робиться посилання на облік рукопису листа у фондів музейній документації, де першим вказується номер у книзі вступу експонатури, а другим — номер у книзі відповідної групи збереження («МЕМ» — меморіальний фонд, «ОР» — оригінальні речі, «ДМ» — документи і матеріали, «НДФ» — науково-допоміжний фонд і т.д.).

У коментарях до листів вказується джерело публікації, місце написання, авторство, за наявності — додаткові написи та автографи, колір друку, спосіб набуття до музею, реальне пояснення змісту.

Для кращої орієнтації у стосунках Галицької родини Грушевських подано укладені упорядком уточнені схеми родовідних дерев Вояковських, Левицьких, Калитовських, Савицьких, Микласевичів, Тишовницьких на основі родинних спогадів та архівів, фото і наявних документів з фондів музею.

У змісті зазначаються сторінки друку переднього слова, передмови, текстів листів, коментарів, родовідних таблиць, фотодруку автентичних світлин та фотодруку текстів автографів, листів та документів.

МАРІЯ МАГУНЬ

*Заслужений працівник культури України,
директор Державного меморіального
музею Михайла Грушевського у Львові*

«...щоб забезпечити собі більший спокій і ліпші обставини життя, я купив 1901 р. ґрунт за містом Львовом... Житє в сій далекій від міського гамору вілі не мало причинило ся до можності управильнити свою наукову роботу й протиставити ся упадку здоровля...»

Лев Троцький

Розділ I

ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

№ 1. Вітання Михайла Грушевського Стефанії Левицькій

Яремче, 27 липня 1906 р.

Адресат: Високоповажана Добродійко
Стефанія Левицька¹
Скалі
над Збручком

Здоровлю Вас!
М.Гр. (підпис)

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10860, інв. № 268 МЕМ*

**№ 2. Лист на поштівці Михайла Грушевського
до Стефанії Левицької**

Ялта, вересень 1912 р.

Адресат: Вповажана Пані
Стефанія Левицька
у Львові
ул. Чарнецького 26
(Товариство Шевченка)

Тесю!¹ Ще два тиждні — й приїдемо. Чи писала до Мартусі² лист? Напиши й від мене па!
Київ дуже гарний й Ялта.
Я купила собі японську місю. Се казала написати тобі Кулюня³. Па! Ялта.
Нині твій лист дістали.
Мар.⁴ привезе тобі ще капелюх.
Гнатюку⁵ передай гратуляцію. Скрипт⁶ пришлю.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10857, інв. № 265 МЕМ*

КОМЕНТАРІ ДО ЛИСТІВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

№ 1. *Яремче, 27 липня 1906 р.*

Публікується вперше за автографом.

Рукопис олівцем писано Михайлом Грушевським .

Напис на поштівці:

«Jaremcze» (закреслено рукою Михайла Грушевського та перекладено українською «Яремче»), «Most na Prucie» (закреслено рукою Михайла Грушевського та перекладено українською «Міст на Пруті»), «Naśladownictwo wzbronione».

Друк поштівки чорно-білий.

На звороті поштівки:

1. фрагмент відбитка штемпеля поштового відділення відправника, що дозволяє встановити місце відправлення листа та частково дату — «Jaremcze», «27.7».

2. відбиток штемпеля поштового відділення отримувача, за яким частково встановлено дату отримання листа — «Skala», «28.7.06»

Набуто у пп. Зіньків

1. Поштівка адресована Стефанії Левицькій (у заміжжі Калитовській), доньці Олімпії та о. Александра-Костянтина Левицьких.

№ 2. *Ялта, вересень 1912 р.*

Публікується вперше за автографом.

Рукопис писано Михайлом Грушевським.

Напис на поштівці:

«Крымъ — Crimée. Гурзуфъ. Общій видъ.»

Друк поштівки чорно-білий.

На звороті поштівки:

1. фрагмент відбитка штемпеля поштового відділення відправника, що дозволяє встановити місце відправлення листа — «Ялта».

2. відбиток штемпеля поштового відділення отримувача, за яким встановлено дату отримання листа — «Lemberg», «Lwów», «27.9.12»

Поштівка адресована Стефанії Левицькій (у заміжжі Калитовській), доньці Олімпії та о. Александра-Костянтина Левицьких.

Набуто у пп. Зіньків

1. «Тесю!» — Стефанія Левицька, донька о. А. Левицького

2. «до Мартусі» — Марта Левицька, донька о. Александра Левицького.

3. «Кулюня» — Катерина Грушевська.

4. «Мар.» — Марія Грушевська.
5. «Гнатюк» — Володимир Гнатюк.
6. «Скрипт» — рукопис.

**ПОІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК АДРЕСАТІВ ЛИСТУВАННЯ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО**

№ з/п	АДРЕСАТ	Нумерація листів
1	ЛИСТИ ДО СТЕФАНІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ: <i>Яремче, 27 липня 1906 р.</i>	№ 1
2	<i>Ялта, вересень 1912 р.</i>	№ 2

ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА ТА МАРІЇ ГРУШЕВСЬКИХ

№ 1. Лист (спільний) Михайла та Марії Грушевських до о. Александра-Костянтина Левицького

Львів, 31 травня 1907 р.

Адресат: Всечестнійший Отець
Александр Левицький
Руський Парох
в Скалі
над Збручем
Львів, 31/V.1907

Дорогий Костю!¹

Всього найліпшого бажаєм Вам в день Ваших іменин: здоровля, вдоволення і сповнення жичень.

Казала Мурця², що збираєтесь приїхати до Львова, певно і Оліня³ з Вами приїде?

Ми не дуже давно вернули, тиждень всего. В хаті застали все добре, але на городі все запущене: наш огородник нас покинув, а ще й до того робітник ніякий не показуєть ся. Почали ми заходи коло зістаня обивателями на кавалку ґрунту в Криворівни, справа ще не рішена, бо трудно тепер туди поїхати, може аж коло 10 черв. буде се можливо.

Чомусь Стефця⁴ не пише, хоч обіцяла, я писала їй на виїзді з Київа, що вже вертаємо до дому. Про Люцю⁵ також слух загинув.

Чула я, що Синко⁶ був на святах, цікаво дуже, як то виглядало?

Що чувати у Вас? Напишіть, коли приїдете.

Казав Ясеницький⁷, що Мілько⁸ збираєть ся до Вас.

Бажаємо доброї забави на іменинах і цілуємо сердечно всіх

Ваші

М. М. К.

Цілую Вас, дорогі, й бажаю Вам усім щастя й здоровля!

Ваш М. Грушевський

**№ 2. Гарантійний лист на оренду ґрунтів в с. Криворівня,
дана Михайлом та Марією Грушевськими
для п. Ілька Дячука — господаря в с. Криворівня.**

Прага, Чехословаччина, 01 вересня 1919 р.

До Пана Ілька Дячука, господаря в Криворівні

Отсим продовжуємо ми дане Вам право арендування наших ґрунтів в Криворівні ще на пять літ, а то до 1 вересня року 1924 на давніших умовах. 1 вересня 1929 р.¹ (1919 року), в Празі.

Михайло Грушевський
Марія Грушевська

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 1522, інв. № 29 МЕМ*

КОМЕНТАРІ ДО ЛИСТІВ МИХАЙЛА ТА МАРІЇ ГРУШЕВСЬКИХ

№ 1. Львів, 31 жовтня 1907 р.

Публікується вперше за автографом.

Рукопис писаний Марією та Михайлом Грушевськими .

Лист у конверті рожевого кольору, скріпленому об'ємною наліпкою у вигляді квітки (ромашки) та відбитком шемпеля поштового відділення отримувача — «SKALA»

Лист адресований о.Александр-Костянтину Левицькому, опікуну Марії Грушевської та чоловіку її рідної сестри Олімпії Левицької.

Дар родини Микласевичів

1. «Дорогий Костю» — Александер Левицький мав подвійне ім'я — Александр-Костянтин Левицький.
2. «Мурця» — Марта Левицька, донька Олімпії та о.Александра-Константина Левицьких
3. «Оліня» — Олімпія-Кароліна Левицька (з Вояковських), рідна сестра Марії Грушевської, дружина о.Александра Левицького.
4. «Стефця» — Стефанія Калитовська (з Левицьких), донька Олімпії та о.Александра-Константина Левицьких

5. «Люця» — Людмила Савицька (з Левицьких), донька Олімпії та о. Александра-Константина Левицьких.
6. «Синко» — Модест Левицький, син Олімпії та о. Александра-Константина Левицьких.
7. «Ясеницький» — невстановлена особа.
8. «Мілько» — Еміль Вояковський, старший брат Марії Грушевської (з Вояковських).

№ 2. Прага, Чехословаччина, 01 вересня 1919 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Прага.

Рукопис писано Михайлом Грушевським.

Підписаний Михайлом та Марією Грушевськими.

Набуто від п. Ю. Дзурак

1. У даті «1 вересня 1929 р.» цифру «2» виправлено на «1». Для потвердження у дужках уточнюється правильний рік — «1919 року»

**ПОІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК АДРЕСАТІВ
ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА ТА МАРІЇ ГРУШЕВСЬКИХ**

№ з/п	АДРЕСАТ	Нумерація листів
1	ЛИСТ ДО о. АЛЕКСАНДРА ЛЕВИЦЬКОГО: <i>Львів, 31 травня 1907 р.</i>	№ 1
2	ГАРАНТІЙНИЙ ЛИСТ ДЛЯ ІЛЬКА ДЯЧУКА <i>Прага, Чехословаччина, 01 вересня 1919 р.</i>	№ 2

ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА, МАРІЇ ТА КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКИХ

№ 1. Спільний лист Михайла, Марії, Катерини Грушевських та Людмили і Йосипа Савицьких до Олімпії Левицької

Криворівня, 5 серпня 1911 р.

Криворівня, 5/VIII.1911

Дорога наша Олінцуню!¹

Надходить день Твоїх іменин і ми всі засилаєм Тобі сердечні наші жиченя.

Цілий сей тиждень від неділі (а нині вже субота) мали великі дощі, в день і в ночі і була навіть мала повінь, але нині вже вода спала і в Черемоши² і в Бережници³ і дощу вже нема; можливо, що вже знов буде погода, як перше.

Еронім⁴ віробив був враз з другими нашими хлопчиками гарне і вигідне купало, а тепер повінь в значній частині повінь його знищила, отже буде нова робота.

Ми тут, дівчатка заняті «ручними роботами», вишиваємо і гачкуємо, навіть Кулюня⁵ бере ся до гачка. В гості не ходимо, бо нам і так приємно; раз, правда, Люця⁶ вибирала ся з візитою до Окуневскої⁷, до Яворова⁷, але вона відписала, що має вже інші гості, отже нехай Люця не приїздить! Люця приймила з тої причини від нас GRATULAZIЇ і лишила ся дома.

Що там у Вас чувати? Тануся⁸, певно, дуже гречна, а Гретка⁹ і Пікця¹⁰ також, а може навіть трошки менче. Напиши нам щось про свою подорож до Мухавки¹¹ і до Турильча¹². Чи не писав що Сильвуньо¹³ до Тебе, не знаю, чи подав ся вже на Скалат¹⁴, бо то здасть ся мені, вже термін кінчить ся.

Може нам що напишеш? А тепер я цілую Тебе дуже mocno.

Твоя Мар

Дорога Цьоцю!

Я також бажаю всего найліпшого, здоровля і щастя.

Кулюня

Здоровлю Вас, дорога Оліню, з Вашими іменинами як сердечнійше, бажаємо всього добра. Шкода, що сього року не вибралися сюди! Ми проводимо час дуже

приємно в нашій родинній кружку, не вважаючи на не дуже приємну погоду протягом тижня, і дуже були б раді бачити і Вас серед нас. Може на другий рік уложите так, щоб могли приїхати.

Цілуємо Вас і бажаємо доброго здоров'я!

Щиро прихильний
М. Грушевський

Найдорожчій Мамі зичимо всього найкращого, а передовім здоров'я! Нам тут дуже добре, Юзко¹⁵ уживає сонця о скільки оно є і воздуху і чує ся моцнішим. Най там Марця¹⁶ мені слуги шукає! Ольдзя¹⁷ замовила чи ні? то що я її писала, бо тепер нема! Де Синко¹⁸ є, бо він тут писав лист що їде до Відня або до Турильча.

Цілую руці Людка

Всього добра і спокою жичить дорогій Мамі
Юзко

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11944 інв. № 273 МЕМ*

КОМЕНТАРІ ДО ЛИСТІВ МИХАЙЛА, МАРІЇ ТА КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКИХ

№ 1. Криворівня, 5 серпня 1911 р.

Публікується вперше за автографом.

Рукопис писаний Михайлом, Марією та Катериною Грушевськими, Люд-милою та Йосифом Савицькими.

Лист адресований Олімпії Левицькій, рідній сестрі Марії Грушевської. Дарунок родини Микласевичів.

1. «Олінцуню» — Олімпія-Кароліна Левицька (з Вояковських), рідна сестра Марії Грушевської.

2. Черемош — річка в Українських Карпатах, на Буковині і на Гуцульщині. Права, найбільша притока Пруту. Утворюється злиттям Чорного Черемошу і Білого Черемошу. Тече на межі сучасних Івано-Франківської та Чернівецької областей. Впадає до Пруту біля селища Неполоківці.

3. Березниця — річка в Україні, у межах сучасного Вижницького району Чернівецької області. Права притока Черемошу (басейн Дунаю). Березниця бере початок у лісі, на південний захід від села Березниця. Омиває садибу Грушевських.
4. «Єронім» — Єронім Калитовський, чоловік Стефанії Калитовської (з Левицьких)
5. «Кулюня» — Катерина Грушевська
6. «Люця» — Людмила Савицька (з Левицьких)
7. «Тануся» — Тетяна Калитовська, донька Стефанії з Левицьких та Єроніма Калитовського, внучка Олімпії та Александра Левицьких.
8. «Окуневська» — ймовірно Софія Окуневська-Морачевська, перша жінка-лікар в Галичині, українська громадська діячка.
9. «Гретка» — Ольга Левицька (у заміжжі Микласевич), донька Олімпії та Александра Левицьких
10. «Пікця» — Стефанія Калитовська.
11. «Мухавка» — село Чортківського району, Тернопільської області. Село розташоване на віддалі 6 км від Ягільниці і Товстого при Львівсько-Заліщицькій дорозі. За австрійських часів була однокласна школа з українською мовою навчання, за Польщі — трикласна. Діяли «Просвіта», «Січ», «Луг», «Сокол», «Сільський господар», «Союз українок» та інші товариства. При «Просвіті» існувала бібліотека. Але в часи I-ї світової війни вона була знищена. За Австрії читальня виписувала газету «Свобода». В будинку «Просвіти» працював гурток «Сільського господаря». У селі були організації молоді «Луговики» і «Соколи».
12. «Турильче» — село Борщівського району, Тернопільської області. Розташоване на р. Збруч. У Турильчу мешкала рідна сестра о. Александра Левицького — Амброзина (з Левицьких) Лісинецька.
13. «Сильвуньо» — о. Сильвестр Вояковський (мол.) Брат Олімпії Левицької та Марії Грушевської.
14. «Скалат» — місто районного значення в Тернопільській області, другий за величиною населений пункт в Підволочиському районі.
15. «Юзко» — Йосип Савицький, чоловік Людмили Савицької (з Левицьких), доньки Олімпії та о. Александра Левицьких.
16. «Марця» — Марта Левицька
17. «Ольдзя» — Ольга Левицька
18. «Синко» — Модест Левицький, син Олімпії та о. Александра Левицьких.

**ПОІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК АДРЕСАТІВ
ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА, МАРІЇ ТА КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКИХ**

№ з/п	АДРЕСАТ	Нумерація листів
1	ЛИСТ ДО ОЛІМПІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Криворівня, 5 серпня 1911 р.</i>	№ 1

ЛИСТУВАННЯ МАРІЇ ГРУШЕВСЬКОЇ

**№ 1. Об'єднаний лист Марії Вояковської
до матері Кароліни Вояковської (Зембович)
та лист від невідомої пані [Марії] до неї ж**

[Підгайці 15 червня 1881 р.]

Droga Mamunciu!¹

Bardzo mi się przykro zrobiło, gdym się dowiedziała, że (była — skreślono) moja kochana Mamuńcia była słaba, ale chwała Bogu że już się ma dobrze. Egzaminu wcale się nie obawiam², bo czuję się i teraz zdolna do niego. Książka o której Mamcia pisała jest mi niepotrzebna a nawet i nieznaną. Do Mużyłowa³ nie jeździłam na Święta bo nikt od PP.Lewickich⁴ nie był a z resztą deszcz padał przez obydwia dni że niepodobna było jechać.

Koszyczek jeszcze nie zrobiony, bo nie mam deszczułki, ale kwiaty już mam wszystkie. Róża już także zrobiona.

Mama pisała żebym się dowiedziała co o tej pensyi⁵ ale ks. Dziekan jeszcze ani razu nie był w Podhajcach odkąd Mama odjechała.

Co tam w domu słycać.

Co kochana Mama porabia, Olinia⁶
Ciocia⁷, maleńka Stefuńcia⁸ i Syńcio⁹.

Całuję Rączki kochanej Mamci
i wszystkich jak najserdeczniej.

Wdzięczna córka

Maryja

Podhajce 10 15/6 881

Kochana Droga Pani Dobrodziejko!

Z jaką radością czytałam list Drogiej Pani, tego opisać nawet nieumiem! Z początku nawet nie mogłam się domyślić od kogo, po przeczytaniu tytułu do Maryńci napisanego, myślałam że żart sobie zemnie zrobiła Klocia, pisząc do mnie w tak słodki sposób, niby to od mojej matki, popatrzysz ale na podpis ucieszyłam się niezmiernie, znalazłszy i domni list tak dla mni drogi. Serdeczni całują rączki że Droga Pani nieżałowała czasu do skreślenia pare słów domni, jak to robią inni ludzie którzy mienili się niby to przyjaciółmi mojemu.

Niech Pani Dobrodziejka niemyśli że ja wyłączni sobie przypisuję pamięć Paninę, wiem dobrze że to mam zawdzięczyć Maryńcinemu pobytowi tutaj, bo gdyby nie była została, postać piąbą Pi Dobrodziejka jak i inni. [...] Do tego czasu niepokoiłam się bardzo jakieście Państwo zajechali, lecz Gogu niech będą dzięki że szczęśliwi zajechali osoby tak mi Drogie. Po wyjeździe waszym myślałam że oszaleje, tak pustu, tak glucho teraz wszędzie. Czy zjedziemy się jeszcze kiedy tak razem? Tutaj nic nowego niezaszło, a nawet i nikogo cudzego nie było do tej pory prócz wikarego. Chata jeszcze niegotowa więc zprowadzać się niemoże, dopiero na drugi tydzień. Pensya zdaje się że jest już u dziekana, ponieważ receptis widziałam do dekanatu na 380 fl. ze Lwowa. Proszę łaskawie zakumunikować ks. Lewickiemu, że na zielone święta ani ust nieotworzył żaden śpiewak ani Białecki, tylko muszkiewicz w duecie ze swoim synem.

Kończe całuje rączki Pani Dobrodziejki

szczerze kochająca i życzliwa

Mary

Panią Lewicką, pn. Sabinę i dzieci całuję najserdeczniej, ks. Lewickiemu moje ukłony.

Переклад об'єднаного листа № 1 Марії Вояковської до матері Кароліни Вояковської (Зембович) та лист від невідомої пані [Марії] до неї ж

Дорога Мамунцю!

Дуже мені прикро зробилося, коли я довідалася, що (була — закреслено) моя кохана Мамунця була слаба, але слава Богу, що вже почувається добре. Испиту я зовсім не боюся, бо чуюся й тепер готовою до нього. Книжка, про яку Мамця писала, мені не потрібна і навіть невідома. До Музилова я не їздила на Свята, бо ніхто з ПП. Левицьких не був, зрештою, йшов дощ обидва дні, неможливо було їхати.

Кошичок ще не зроблений, бо не маю дощечки, але квіти вже маю всі. Рожа також уже зроблена.

Мама писала щоби я довідалася про ту пенсію, але о. Декан ще ні разу не був у Підгайцях, відколи Мама поїхала.

Що там вдома чувати.
Що поробляє кохана Мама, Оліня
Цьоця, маленька Стефунця і Синцьо.
Цілую ручки коханій Мамці
і всіх якнайсердечніше.

Вдячна донька
Марія

Підгайці, 15/6 881

Кохана Дорога Пані Добродійко!

З якою радістю я читала лист Дорогої Пані, того навіть описати не можу! Спочатку не могла здогадатися від кого, після прочитання заголовка до Маринці написаного, думала, що то собі жарт з мене зробила Кльоця, пишучи до мене так солодко, нібито від моєї мами, але подивившись на підпис втішилася незмірно, знайшовши й до мене лист такий для мене дорогий. Сердечно цілую ручки що Дорога Пані не пошкодувала для написання пари слів до мене, як це роблять інші люди котрі прикидалися приятелями моїми.

Хай Пані Добродійка не думає що я виключно собі приписую Панину пам'ять, добре знаю що маю завдячувати Маринціному перебуванню тут, бо якби вона тут не лишилася, поштою пи(са)ла би П-і Добродійка як і інші [...]. До цього часу я непокоїлася дуже як Панство заїхали, та Богу дякувати, що щасливо заїхали такі дорогі для мене особи. По вашому від'їзді я думала що ошалію, так пусто, так глухо тепер усюди. Чи з'їдемося ще колись так разом? Тут нічого нового не сталося, і навіть нікого чужого не було до цього часу, крім вікарія. Хата ще не готова, тому впровадитися не можу, допіру на другий тиждень. Пенсія здається вже є в декана, бо я бачила квитанцію до деканату на 380 фл. зі Львова. Ласкаво прошу повідомити о. Левицькому, що на зелені свята навіть рота не відкрив ані жоден зі співаків, ані Білецький, тільки Мушкевич в дуеті зі своїм сином.

Закінчую, цілую ручки Пані Добродійки

Щиро любляча і зичлива
Марі(я)

Пані Левицьку, пн. Сабіну і дітей цілую якнайсердечніше, о. Левицькому мій уклін.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11968, інв. № 298 МЕМ*

№ 2. Лист Марії Вояковської до Олімпії Левицької

Краків, 26 квітня 1883 р.

Kraków, 26/4 883

Kochana Olinusiu!¹

Przy nadchodzącym dniu świąt Wielkanocnych zasyłam Ci kochana Olińciu, jakoteż i ks: Kościowi² cioci Sabinie³, Syńciowi⁴, Stefcy⁵ i Ludmiłce⁶ życzenia zdrowia, szczęścia i wszelkiej pomyślności. Jakaż różnica między tego — a przeszłorocznymi świątami! Wtedy byliśmy jeszcze razem z naszą kochaną Mamcią⁷ a dziś każde z nas gdzieindziej. Co do mnie, to już jestem po świątach, odbyłam je z Polakami, a teraz to i w szkole być muszę.—

Od kilku tygodni pisałam do Ciebie, lecz nie wiem czyś list odebrała bo jeszcze dotychczas nie mam ani słówka. Proszę Cię napisz mi co tam słyhać u was, czyście zdrowi i.t.d. Milo⁸ zdrów, ja także, a reszta idzie jak zawsze. Na wakacje przyjadę do Olchowca⁹, bo najpierw że mi bardzo tęskno za wami, a powtore, że pani Służewska¹⁰ wyjeżdża także najpierw do brata na wieś, a później do siostry do Lwowa. Co się tycze mojej podróży, to się porozumie się ze Sylwuniem¹¹; on zdaje naturę około 24 czerwca, a ja będę mogła wyjechać dopiero 3-4 lipca, więc on musi czekać na mnie tach kilka dni, a później pojedziemy razem. Oczekuję z wielką niecierpliwością tego Lipca i Twego listu; jeśli nie masz czasu, to niech Cię Brońcia¹² wyręczy.

Caluję Cię serdecznie
Marya

Do Brońci napiszę za 2 dni.

Переклад листа № 2 Марії Вояковської до Олімпії Левицької

Краків, 26/4 883

Кохана Олінусю!

З наближенням дня Великодніх свят надсилаю Тобі, кохана Олінцю, а також о. Костеві, тітці Сабіні, Синкові, Стефці і Людмилі побажання здоров'я, щастя і всляких гараздів. —

Яка ж різниця між цими і минулорічними святами! Тоді ми ще були разом з нашою коханою Мамусею, а тепер кожен із нас у різних місцях. Щодо мене, то я вже відсвяткувала свята з Поляками, а тепер мушу ходити до школи. —

Кілька тижнів тому я писала до Тебе, але не знаю, чи Ти той лист отримала, бо ще досі не маю у відповідь ані словечка. Прошу тебе, напиши мені, що там у вас чувати, чи ви здорові і т.д. Мільо здоровий, я також, а решта все, як завжди. На вакації приїду до Вільховця, бо, по-перше, дуже сумую за вами, а по-друге, пані Служевська також виїжджає, спочатку до брата в село, а потім до сестри до Львова. Що ж стосується моєї подорожі, то я домовлюся з Сильвунем, він здає матуру десь 24 червня, а я зможу виїхати лише 3-4 липня, отже, йому доведеться чекати на мене тих кілька днів, і потім ми поїдемо разом. З великим нетерпінням чекаю того Липня і Твого листа. Якщо не маєш часу, то нехай Тебе виручить Броньця.

Цілую тебе сердечно.
Марія

До Броньці напишу через 2 дні.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11967, інв. № 297 МЕМ*

№ 3. Лист Марії Вояковської до Олімпії Левицької

Краків, 4 січня 1884 р.

W Krakowie, 4/I /84.

*Droga Olineczko!*¹

Masz słusznie Moja Droga; nie otrzymałam Twego listu. Jestto lekka nauczka żeby w liście nic nie posyłać; lecz lubo nie dostało mi się to... . Dziękuję Ci serdecznie za nie. Bądź spokojna o moją chorobę; jestto mówi dokrot bladnica², brak krwi połączona z reomazyzmem. Ta choroba nie da się prędko usunąć; trwa już 1½ miesiąca i jeszcze nie zaraz się usunie. Nie byłaby ona tak dotkliwa gdyby ustał codzienny ból głowy. Co się tyczy tego reomazyzmu, to także nie wykorzeni się on prędko. Mam teraz przepisana jakąć maść, a na lato słońce kąpiele. Bardzom ciekawa treści tego listu, który zaginął, bo tam jak piszesz było wiele napisano. Otóż ja bardzo jestem tego wiecego ciekawa, dlatego proszę Cię powtórzyć mi treść tego liściku. Zachodzę w głowę coby to być mogło, bo wątpię żeby wizyty Wojtka³ mogły dać tyle tematu. Widocznie wyciągałaś z tego wnioski; ja jednak nie widzę w tem czegoś nadzwyczajnego. Był potem raz jeszcze, lecz jak zawsze zachowuje się bardzo przyzwoicie. Mówił mi że Milcia⁴ dostała wyższą

posadę, i że jej było by bardzo miło gdybym ja do niej «gratulacyjny bilecik napisała. Ja usłuchałam (: z miłości ku Milci:) i napisałam obszerny liścik a teraz oczekuję co mi odpisze. Jeżeliś ciekawa więc ci to w liście następnym powtórzę. — Nie wiem co słyhać z Sylwuniem⁵; pisałam do niego a on ani słówka. Nie wiem czym dobrze adresowała, lecz «do seminaryum» powinien list trafić. Nie wiem czy pojedzie na święta do Olchowca⁶, czy też zostanie we Lwowe. Jeżeli będzie w Olchowcu, to mu wysyp pożądną burę za to że mi nie odpisał (: zwłaszcza żem markę posłała:) i powinszuj mu odemnie imienin, bo ja nie wiem gdzie się będzie pod ten czas obracał. Święta zeszyj znośnie, karnawału spodziewam się przyjemniejszego z powodu lekcyi tańców. Mila⁷ w święta w Krakowie nie było; zapomniałam jak się ta miejscowość zowie gdzie bawił.

Zapomniałam o jeszcze jednej rzeczy t.j. o zapatrywaniu się p. Służewskiej⁸ na wizyty Chrzęszczewskiego. Powiem Ci więc że ona bardzo Wojtka lubi, mówi że chłopak dobrze wychowany, wykształcony na [mniejku?]. — Coż Ty na to! odpisz! Niezadługo koniec kursu, mam wiele do roboty, a więc mało czasu do pisania a zatem żegnaj Cię już (:choćbym miała jeszcze wiele co pisać:)

Ściskając Cię serdecznie

Twoja siostrzyczka

Maryneczka

Ks. Konstantemu⁹ rączusie całuję. Dzieciaki¹⁰ w buzię. P. Lewickiej¹¹ ukłony lub ucałowanie rączek co stosowniejsze Panny w twarz.

Państwu Bilwinom¹² ukłony, p. Maryi¹³ całusa.

Переклад листа № 3 Марії Вояковської до Олімпії Левицької

У Кракові, 4/I 84

Дорога Оліночко!

Маеш слухність, Моя Дорога; я не отримала Твого листа. Це простий урок, щоби в листі нічого не пересилати; добре хоч, що нічого такого не трапилось... Щиро дякую Тобі за нього.

Не переймайся моєю хворобою, доктор каже, що це блідниця, малокрів'я в поєднанні з ревматизмом. Цієї хвороби не вдасться швидко позбутися; вона триває вже 1 ½ місяця і ще не зараз мине. Не була б вона така дошкульна якби припинився щоденний біль голови. А щодо того ревматизму, його також не викоринити швидко. Тепер мені приписали якусь мазь, а на літо соляні ванни.

Мені дуже цікавий зміст того листа, котрий пропав, бо там як ти пишеш було багато що написано. Так що мене те багато що дуже цікавить, тому прошу

Тебе повтори мені зміст того листочка. Сушу собі голову, що б то могло бути, бо сумніваюся, що візити Войтека могли стати такою темою. Очевидно ти робила з того якісь висновки; я ж не бачу в цьому чогось надзвичайного. Був він потім ще раз, та як завжди поводитьсь дуже пристойно. Казав мені що Мільця дістала вищу посаду, і що їй було би дуже приємно, якби я до неї «вітальну листівку написала. Я послухала (:з любові до Мільці:) і написала розлогого листа а тепер чекаю що вона відпише. Якщо тобі цікаво то я тобі в наступному листі це повторю. — Не знаю що чути про Сильвуна; я писала до нього, а він ані словечка. Не знаю чи добре адресувала, але «до семінарії» лист повинен потрапити. Не знаю чи він поїде на свята до Вільхівця (Ольховця), чи залишиться у Львові. Якщо буде в Вільховці, то всип йому добре за те, що мені не відписав (:тим більше, що я марку послала:) і привітай його з іменинами від мене, бо я не знаю, де він у той час буде обертатися. Свята минули стерпно, очікую на приємніший карнавал через уроки танців. Міля на свята у Кракові не було; я забула, як називається та місцевість, де він святкував.

Я забула ще про одну річ, тобто про ставлення п. Служевської до візитів Хшонцевського. То ж скажу тобі, що вона Войтека дуже любить, каже, що хлопець добре вихований, вишколений на [?]. — Що ти на це скажеш? Відпиши!

Скоро закінчення курсу, у мене багато роботи, а отже мало часу для писання, то на цьому я прощаюся з Тобою (хоч є ще багато про що писати).

Зі щирими обіймами

Твоя сестричка

Маринечка

Ps: Костянтинові цілую руці. Дітям цьомки в губки. П. Левицькій уклін або цілування ручок, або ж, що Панні більше пасує, в личко.

Панству Більвінам уклін, п. Марії цьомка.

№ 4. Фрагмент листа Марії Грушевської до Олімпії Левицької

Львів, (18) 6 березня 1899 р.
Адресат: Високоповажана Пані
Олімпія Левицька
в Скалі
Скала над Збручем
Львів, (18) 6/3.1899

Дорогі наші!¹

[Кап]тур то зналам хапнути, а написа[ти і] подякувати нема кому. [...] було дуже добре, а [...] і ще вчера малисьмо [...вал] вже, як і самі знаєт[...] кінчив ся, і балів вже не буде, але за то якісь інші історії. От завтра є концерт на Бесіді², і тра буде піти, буде все якась розривка для Ребеки³. І Люцю⁴ також возьму.

Пишеш, кохана Оліню⁵, що очікуєш нас за два тижні, а то ледви чи так буде, бо Вуйко⁶ думає їхати далеко пізніше, аж буде тепло, щоби не треба в хаті сидіти, а а біль[ше] користати зі стола на городі.

Я заклопотана помешканям⁷; є багато різних дір, але якось тру[дно....] відповідного вибрати, [...] інше то стра[шно дорого — прим.уп.] за 70 місячно, одно за [...] при дуже рухливій улиці і тра[м]вай ще в додатку.

Що там у Вас чувати? Що робить Пікулька⁸, чи очікує на Цюцю і Вуйка і Цейцюню⁹? А Синко¹⁰ чи вже багато научив ся. Того, що він хотів від мене, я не можу йому дістати; най вибачає.

Що чувати в сусідстві? Чи Софія¹¹ вже здорова, чи їздите коли до Бурдяковец, до Броньки¹² і т.д.

Мурця писала до мене раз картку [...] по відїзді з відси, а більше [...] до Вас часто [...] писати картки, бо [скорше] доходять, як листи.

Люця щось там також нині до Вас писала, певно за себе мусила все повиписувати, а Стефа¹³ також щось нашкробала.

Мене вже зибі [зуби — прим. уп.] не болять, хотілам була вже рвати, але перейшло і обійшлося; мушу однак все ще дуже уважати на себе і все завивати лице бо від зимна зараз болить.

Тепер у нас помаранчовий сезон: їмо того [дуже] багато, а шкірки варимо [...] і Вуйкови дуже [...] поїдає по трошки [...] не минуть ся до нашого [...] то привезу трохи для Пікульки.

Бувайте здоровенькі і пишіть що, а багато.

Ваші М.М.С.¹⁴

№ 5. Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької

Львів, 21 жовтня 1899 р.

Адресат: Високоповажана Пані
Олімпія Левицька
в Скалі
[Скала над Збручем]

Львів, 21/X.99

Дорогі наші!

Ви вже десь фест гніваєтесь на мене, що нічо не пишу, але [я ма]ла тепер багато роботи, а [...] і думалам, що зможу нині [пої]хати до Вас. Але вийшло та[к,] що нема як, бо були різні гешефти до полагодження, так, що хіба аж по першім, як перенесемо ся на нову хату, а се наступить за 10 днів може, бо на другу суботу випроваджуєм ся, а заким [хоч] трохи настане лад, то буде [певно] вже по першім¹.

Люця² казала, що Стефка³ пискує [на] мене, але я ся не бою.

[... мешти — пр.упор.] Люця вже купила [бр]ошку направила, але не посилає, бо хоче передати через мене, а на пошевки нарікає і гафтувати не буде, бо не уміє і не має часу. Часу то на правду не має, бо грає багато і учить ся а при тім що дня ходить до школи, хіба вечер що має трохи часу, але знов в вечер не можливо гафтувати. А я ще думаю, що шкода полотна на Люцине гафтоване.

Синко⁴ писав до мене лист, як [...] з якимсь дурним проектом [треба] буде вибештати його за те поря[дно], але се вже лишу на пізнійше, може графить ся нагода устно се зробити. Пише, що так є занятий тими проектами, що навіть не може учити ся до гзаміну.

Більше нема так що цікавого писати, як приїду то все скажу, щойно знаю. Люця є чемна.

Бувайте здорові і відпишіть мені, хоч трошки.
Цілуєм Вас сердечно всіх.

Ваші М.М⁵. і Люця.

№ 6. Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької

Прага, грудень 1899 р.

Адресат: Ost-Galizien
Впов. п. Стефанія Левицька¹
в Скалі
Скала над Збручем

Заїхалисьмо щасливо до Праги; позавтра їдем дальше. Ціпути і Пікульці²
дякуем за жиченя щасливої дорогию
Цілуем всіх М.М.³

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10844, інв. № 260 МЕМ*

№ 7. Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької

[Ялта, до червня 1900 р.]¹

Адресат: Австрія. Lemberg
Львів, ул. Домбровського 6
Високоповажана Стефанія Левицька²

Дорога Стефцю! Ти вже певно у Львові, напиши, як засталась хату, чи все в порядку³. Рівночасно пишу до Скали⁴ і до Юзи⁵.

Чому так злегка пишете до мене?

Я не писала багато, бо багато їздила, а з Гелянджіка⁶ лист до Скали іде [д]ві неділі. До побаченя! Напиши зараз! Коло 15го приїдемо.

М⁷.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10848, інв. № 261 МЕМ*

№ 8. Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької

Лондон, 9 травня 1903 р.

Адресат: Високоповажана Панна
Стефанія Левицька
в Наук. Товаристві ім. Шевченка
Lemberg, Austria

9/V. 1903

Вчора булиśmy з візитом в однім англійськїм домі, нинї вони прийдуть до нас. Завтра мабуть їдем, у Львові буду коло 15. с. м. Па Маринця

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн.вступу № 10855, інв. № 264 МЕМ*

№ 9. Лист на поштівці Марії, Михайла та Катрини Грушевських до Стефанії Левицької

Львів, 7 січня 1905 р.

Адресат: Високоповажана
Стефанія Левицька
Скала
над Збручем

Дорога Тесюню!¹ Всего найліпшого в день іменин бажаємо Тобі ми всі Твої М.М.К.²

Львів, 7/1 1905

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10861, інв. № 269 МЕМ*

№ 10. Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької

Львів, 18 березня 1907 р.

Адресат: Високоповажана Пані
Олімпія Левицька
в Скалі
над Збручем

Львів, 18/ІІІ.1907

Дорогі!

Вчора я післала Вам лист і Люці¹, а нині знов Вам по листі посилаю і свід-
цтво від Кобринського² для Сав³.

Нині М⁴. говорив з Коб. — і той казав їхати як найскорше, бо може бути дуже
зле. Коли противно, як поїде тепер, то єсть всяка надія на виздоровлене. Отже Ви
ужийте всего, аби його таки виправити. Як Ляшки муровані йому відберуть, то
може скорше забере ся з Перемиського⁵, і се тільки їм на добре вийти може.

Можеби Костьо⁶ скочив до Перемишля чи що, аби він таки зараз поїхав.

Я вже не знаю, що тут казати, а боюсь дуже тої евентуальности, якби Сав. їзду
відложив. Ви не гризіть ся, особливо Ти, Оліню⁷, бо Ти то дуже любиш, а тільки
випхайте Сав. до Абації⁸ і все буде добре.

Але требаби, якось звернути увагу Люці, аби на себе уважала, і хоч вона дуже
здорова, але осторожність не зашкодить.

Люця писала, що боїть ся на бурку сидіти, але Ви їй то витолкуйте, що нема
чого бояти ся, як є де посидіти.

І вже більше не маю що писати, будьте здорові мої дорогі, цілую Вас всіх
сердечно.

Марія М. і К.⁹

Муречко! Гретхен! Галяретхен!¹⁰ Напиши мені що, тільки скоро! Оліню, чекаю
на лист і від Тебе!

№ 11. Лист Марії Грушевської до Александра Левицького

Львів, 11 квітня 1907 р.

*Адресат: Високоповажаний Отець Добродій
Александр Левицький
в Скалі
над Збручем*

Львів, 11/IV.1907

Дорогі!

Хотіла вже давніше написати, але бракувало мені того алегату, котрий посилаю. Отже я розслідила справу і показує ся, що Михасько прислав Яськови тільки 10 долярів — а йому виплатили на почті 49 корон¹. Здаєть ся, що тих 15 доляр. для Скалецких він ще не вислав², але мусів щось Яськови писати про те, бо він каже, що тато на сьвята ще пришлють³. До Скали, каже, що вислав 5р.= 10 корон. Що до Люці, то здаєть ся мені, що не требаби їй їхати до Скали на сьвята, най вже їди туди, куди наставила ся і по сьвятах разом вернуть⁴. Тільки грошей трохи обмаль для тих обоїх: пензії нема, а 500 корон з Дністра не знаю чи на так довго стане, як потрібно, т.е. аж тут у нас буде зовсім тепла погода; якби до 15 мая, тоби стало, а як на довше, то може бракнути.

Ти Оліню, так дуже над Люцею не ляментуй, бо вона готова собі почати ляментувати, а тоді эле буде; зрештою і нема причини до страху і жалю, то все перейде, аби тільки на потім як верне дістав яке порядне місце. Дуже прикре то становиско, гірше як з наймитами обходять ся⁵.

Ми їдемо завтра і просимо писати до нас на адресу Вістника Россія Кієвъ, Прорезная 20 кв.3, — а дальше по українськи.

Що у Вас чувати? Чи хату вже будують? Які ще новости?

Люця добре виглядає і має гумор і єсть дуже гарна. в інст. дістане до 23 с.м. 100 корон.

Цілую Вас всіх сердечно від нас всіх

Ваші М.М.К.⁶

Купюнца⁷ дуже щаслива, що дістала від цьоці карточку.

**№ 12. Фрагмент листа Марії Грушевської
до [родини Левицьких]**

Львів, 25 лютого 1908 р.

Л. 25/II.1908

Дорогі мої!¹

Що там у Вас чувати, як здоров[ля]. Я застала дома все [в порядку...] в неділю. Але не знаю [...] чувати? Виїжджаючи [...] мені написала, але [...] і вернемось по Йордані, вчора [писала] і дуже просить якнайскорше приїз[дити].

Я по трохи вже збираю ся: далам со[бі] ушити сукню пренцесу з Кавказкої матерії, чорну блюзку і ще дещо переробити, бо мода змінилася раптом.

Дівчинка моя² учить ся гречно і ходить [зі] мною часом до міста. А я чогось [...] тепер тільки інтересів, що того [...] скінчити не можу, вже [...]о пишу, все кудись [...] маю на те тільки [...] з перервою Мурця³ робить, чи ще [гніва ся], чи може вже подобріла? Я [пр]ошу її дуже прислати літру олії. [...] як Ви вже зробили, а як треба купити, то Ти, Мурцуню, купи, я гроші верну і подякую.

Казав хтось-то, що Єронцунь⁴ був у Львові, а негречний до нас не показав ся, але, можливо, що приїздив тільки на пару годин від по[тягу] до потягу.

Кохана Оліню⁵ на[пиши] особливо, як К[остьо] може би треба відіс[...] купілі?

Як там нова служебна? Я питала за кухаркою, але тепер нема нічого порядного, а звичайно, як ніхто не шукає, то є багато кандидаток. Буду чекати листу. А тепер цілую Вас всіх багато разів.

Ваші М.М.К.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11955, інв. № 285 МЕМ*

№ 13. Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької

Рим, Італія, [13] квітня 1908 р.

Адресат: Austria
Вповажаний
Др. Єронім Калитовський
Адвокат Кр.
Заліщики
Ostgalizien

Нині дістали ми Вашу картку, адреса прекрасна. Ми ще пробуємо в Римі до суботи, а опісля до Неаполя на тиждень. З поворотом може ще трохи побудемо в Римі, а крім того хочемо ще скочити до Фльоренції і до Венеції на працяна. Погода не зовсім добра, от нині дощ від рана, але ми таки бігаємо по музеях¹.

Па! цілуємо Вас всі
М.М.К.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10858, інв. № 266 МЕМ*

№ 14. Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Калитовської

Київ, 02 вересня 1908 р.

Адресат: Австрія
Галиція
ВП.П. Стефанія Калитовська
в Заліщиках

Дорога Кумо! До побачення! Я хочу не вступаючи до Львова поїхати до Вас, але може то завчасно? Напиши мені коли Ви лагодите ся, можливо я ще вступлю до Л.

Плян Твій на сукню похваляю, може крім того ще якась окритя з тої самої матерії, бо в більшім місті може бути потрібне. Я ще сими днями напишу довший лист. Кланяє ся Тобі Марія Константиновна. Па! Цілую Всіх дуже міцно Ваша М.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10859, інв. № 267 МЕМ*

№ 15. Лист Марії Грушевської до [родини Левицьких]

Львів, 26 лютого (11 березня) 1909 р.

Львів, 26/II (11/III).1909

Дорогі!¹

Що там у Вас чувати? Писала Ольдзя² дуже коротко, а я прошу написати мені багато. Дуже мені жаль, що Мурка³ не діждалась нас, але ми тому не винні. Крім різних інтересів здержали нас вкінці ще й сніжні замети, так що страшно було пускатись в дорогу, бо можна було просидіти на якійсь станції н.пр. Болванівці або щось в тім роді кілька днів в холоді й голоді, так як то трафилось не одним, що в тих часах подорожували. А тепер ми знов збираємося [іх]ати – найдальше за три неділи, може й скорше, хоч ледви [.....] нас дуже ще по зимовому сніги по коліна, а крім того дуже совзко, так що трудно дуже зійти з гори і я сама навіть не пуска[юсь], а йду або з Мількою⁴ або з фройляйн⁵.

Була тамтого тиждня Стефця⁶ але дуже коротко: пішлисьмо разом на концерт, а на другий день до міста на секундку і о 2 год. вона поїхала. Був також раз і Єронім⁷. Я може також поїду до них тепер, коли Теська⁸ не буде могла приїхати до мене.

Чую, що Люця⁹ в Скалі, кланяйтеся їй від мене і скажіть, нехай мені щось напише. Писав Савіц, що требаб йому протекції до Войнаровського¹⁰, нехай Люця йому скаже, що се може зробить ся.

Ми досить здорові ніби, але не зовсім: перше похорувала трохи дівчинка¹¹, а тепер я, щось ніби [ін]флюенца і я сиджу в хаті і майже зовсім не виходжу. От нині треба йти [а] я не знаю що тут робити, бо сніги по коліна, хиба може до пополудня «магістрат» відмете улицю. Чекаю дуже листу від Вас; певно не пізнійше, як в неділю дістану.

Кохана Оліню¹², я тебе дуже кохаю і кажу па і хочу тебе дуже видіти. А може Ви приїдете до нас до Києва? От булаб утіха!! так н.пр. коло провідної неділі?? або як там? — га — от булоби гарно!!!

Напишіть мені скоро і дуже багато, кожде, хто йно є дома най пише, всі новини, всі плятки, всі пляни і заміри.

А тепер я Вас всіх прекрасно цілую і чекаю листу!

Ваші М.М.К.

№ 16. Фрагмент листа Марії Грушевської до [родини Левицьких]

Київ, 2 травня 1909 р.

Київ 2/V 1909

Дорогі!! Що там у Вас чувати? Чому ніхто не пише, яж Вам писала, а Ви на те нічого? А може збираєтеся приїхати до Києва? Ах, тепер тут прекрасно, все починає зеленіти, Дніпро величезний! Я писала і до Калито[вськ]ого², аби приїхав і привіз ще ко[гось з с]обою. Може Люцю³ або Мурцю⁴. Приїдьте всі і тепер зараз! Місю[ньо]⁵ їде за два дні до Львова і верне зелені сьвята, або трошки скорше і побуде тут трошки, а потім разом вернемо до Львова. Як здецидуєтеся їхати напишіть мені зараз, бо я Вам, може бути? дам одно поручення, т.т. Тобі, кохана Олінюб.

Ітак, я чекаю листу, в котрім Ви мені напишете, коли приїдете до Києва.

Новий дім будують, вже почали другий поверх, а буде поверхів пять⁷.

Кулюня⁸ учить ся пильно зі мною, крім того приходить щодня французка до неї. Дівчинка скори[ста]ла за 3 місяці дуже багато [...] може, як від Ради⁹ за три ро[ки ні]мецьке я з нею повторяю.

Приємно нам тут дуже, а як буде готовий новий дім, то буде ще ліпше.

Новин особливших нема ніяких; пишіть і приїзжайте.

Цілуємо Вас всі сердечно

Ваші

М.М.К.

Напишіть Люці, що про стрийську посаду я памятала і робила через знайомих трохи протекції до Чапельського¹⁰, бо він тепере відпоручник митроп. в радї шк. краєвій.

Па.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11943 інв. № 274 МЕМ

№ 17. Лист Марії Грушевської до [родини Левицьких]

Львів, 23 листопада 1909 р.
Львів 23/ХІ.1909

Дорогі мої Старенькі¹,

(хоч і ми вже не молоденькі). Я як раз нині мала до Тебе Олінечко² писати той обіцяний лист, але вже рано прийшов Твій.

Дуже прикро за Міля³ і страшно жаль [бідного], але мені дуже [...] поїду, а так сама дуже не хочу. Сильву[ньо]⁴ чую, вже зарік ся не показуватись там більше, бо вона дуже ординарна і дає до пізнання, що не хоче, аби там хто приїзжав. Але з Тобою, яби не боялась і поїхалибисьмо обі. Я дещо довідала ся про ту нашу братову⁵ від п. Бучинської, вдови по адвокаті зі Станислава — Мільо і вона мешкали довго у них...

За записане піря дуже дякую, ще не прийшло. А може вже не пришлють, тому, що першим разом не викупило ся, бо мене не було??

Добре, що репарація білого покою так прекрасно здала ся! Але «білим» можна його і далі називати, або може нехай називаєть ся «новий»? — що?

[...] прикро що не маєш слуги, і чека[...] може не було треба, бо [...] я також «обіцяла» лист, але [ще не] написала, може сего тиждня таки [на]пишу.

Хочу поїхати в суботу до Стрия і взяти з собою Кулюню⁶. Бідна дівчинка ходить тепер пльомбувати зуби, бо зачинали псувати ся, отже треба було попльомбувати, поки зачнуть боліти.

Дівчинка дуже тепер занята. Крім науки з Ольдзєю Fraülein⁷ і зі мною учить ся ще грати, учить її п. Ясеницка Галя, нині була перша лекція. Ясен. порадила мені Люця⁸. Дівчинка дуже щаслива з того, все щось бренькає, а песик уважно слухає і дуже дивує ся, бо ще ніколи того не чув, так сьмішно п[ри]хляє на бік голову і слухає.

У Сильвуна така новина, що Мико[лу]⁹ учить учитель зі школи, а Відня].

Привезлам Стефці¹⁰ диван і хочу в [суботу] завезти, коби хоч була контетна, як ні, то вибью!

Люця прислала мені в презенті подушку на фотель, а також прислала до роботи ту блюзку, що Ти їй презентувала, і мені казала поаранжувати роботу; я поаранжувала і здаєть ся, що буде дуже гарно. Буде на зеленій підшевці і обшита трохи дуже гарною крєпіною рожевою мінючою. Тепер є в Труді молода, добра кравчиня і директорка інтелігентна особа, власне та пані Бучинська, вона у все вглядає і тепер буде дуже добре.

Бідна Люця просить протекції, а я ту як на [нещастя] не маю нікого, хтоб міг допомогти [...] Золочів просилам Юзі, аби писала [...може то що поможе...] і знов напишіть скоро. Па.

Ваші М.М.К.

[Рі]кі¹¹ також кланяє ся.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11952, інв. № 282 МЕМ

№ 18. Лист Марії Грушевської до [родини Левицьких]

Львів, 12 грудня 1909 р.

Кохані і дорогі!¹

Нині дістала Ольдзя² картку від Гальки³, що Миколку⁴ ніхто не вчить; Гальки [він] не слухає, а учителя зі школи [Сильву]нсько⁵ не взяв, «бо він не любить, аби хтось чужий сидів при обіді» (а учитель за обід хотів учити) і через таку глупоту дитина тратить знов рік. Може би Ти написала, щоб не робив дурниць і найвзьме учителя до хлопця, [бо каже] Ольдзя, що Миколка вже і так розпущений і розлінюхований. Але зроби се зараз, промов йому до сумління, се прецінь його найважнійший обовязок виховати діти, а він собі так легко се бере і якимись глупими фантазіями керує ся. Я дуже тим з-іритована, [все] Сильвунько якісь примхи мав і все з ним були гризоти, розумієть ся, відколи «до розуму прийшов» бо доки ходив до школи, то був добрий хлопець.

У нас нічого нового. Була Стеф[ця]⁶ і сими днями ще приїде. Я була два дни у неї, вернувши від Міля⁷. Галька бідна також з розпукою взиває ратунку, не має ніякої роботи в хаті, і справді в тій пустці можна здуріти, особливо такій молодій [дівчині]. Вона хотілаб десь до якоїсь [к]аси дістати ся або до банку, а тут ніде нічого не трафляеть ся. Вона добре знає математику і добре рахує. Можеби Ви її трохи взяли до себе, всеж веселійше і користнійше [для] неї ніж в Богданівці⁸, а притім можеби п. Лялька учив її бухгалтерії?

Як що мій плян не зовсім дурний, то напиши Сильвунькови, але не признавайтись з тими плянами, бо він зараз видумає якусь перешкоду, але напиши н.пр. що Ти слаба і треба Тебе виручити в [господар]стві, щоб Галька зараз приїхала. Яби вже дала на дорогу, коби тільки забрати її звіттам. Галька приємна і добра дівчина і Тобі не булоб зле з нею, справді виручилаб не в однім.

От таке то. Я собі так [думаю], а Ти мені відпиши, що Ти думаєш.
Цілую Вас обоїх сердечно дуже.

Ваші М.М.К.

Л. 12/ХІІ 1909

№ 19. Лист Марії Грушевської до [родини Левицьких]

Київ, 31 грудня 1909 р.

Дорогі наші!¹

Всього найліпшого з Новим Роком! а особливо багато здоровля всім.

Вибачайте, що трохи пізно зібралась написати, але тут великий рух, все хтось приходить, то ми кудись ідемо, що і забути не трудно.

Поздоровіть від мене Мурцуню², бо я забула взяти собі її адресу.

Що чувати з посадою Савіцького³? Най мені тепер Пікця⁴ напише, бо може Ти, Оліню⁵, не маеш часу. Тут на самі сьвята був сильний мороз 22° а від вчера вже зовсім тепло, та і на завтра, на Новий рік певно буде болото. Що чувати? Чекаю листочка. Па, цілуємо Всіх Вас — ми всі

Ваші

М.М.К.

Київ 31/ХІІ.1909

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11946, тнв. № 276 МЕМ*

№ 20. Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької

Львів, 5 березня 1910 р.

Львів, 5/ІІІ.1910

Дорогі, дорога Олінечко¹! Ти вже давно мені писала, а я ані руш не зберу ся відписати тобі. Писалась,щоб іти просити протекції для Юзка², та я сама радаб помогти, якби можна, але у Чапельського³ я нічого не пораджу, бо сама я з ним не знайома, а на Міся⁴ він злий вже від давна і не схоче для нього [нього зробити. Я

однаковож старала через когось иншого попробувати і просила] одну учительку п.Малицьку⁵, котра з Ч. дуже добре знайома і часто його бачить. Не знаю тільки, чи вже вона говорила; як ні, то я знов пригадаю. Якби моя протекція могла що помогти, то яби вже була давно пішла, не чекаючи, аж мене попросять. Всеж таки якусь посаду конче йому дадуть, в крайности може до Бібрки⁶.

Чому Люця⁷ коли не напише, має прецінь час?

Я писала недавно до Мурерлі⁸, а від неї ще листу не маю. Не знаю як Ти, кохана Оліню, відповіла Мурці на її запитання до Відня? Повиннабись поїхати, бо і Тобі приємність і Мурерлі біденькій. Вона і мене запрошувала, але я не поїду. Я давно вже обіцяла Галі з Київ⁹, що її повезу до Відня і як [вона була згодилась...] була поїхала, аби раз позбутись, але Галя відписала, що тепер не поїде отже і я можу не їхати, тим більше, що незадовго і так поїду до Києва. Напиши Мурерці нехай мене тепер не жде, бо я сама не можу написати, бо десь занадто добре заховала її адрес. А Ти, Оліню, таки поїдь, дороги не бій ся то зовсім не далеко: як виїдеш зі Львова о 9 рано то на вечер о 9 вже в Відні. Возьмеш собі книжку, щоб не було скучно, пересідати не треба, а там Мурця протів тебе виїде і все буде добре.

У нас нічого нового, досить здорові всі, найменче я. Кулюня¹⁰ учить ся богато, грає і шие. Ольдзя¹¹ ніби досить здорова, але [така худа, що ледви тримають ся кости ...].

Дитина так виросла, що я мусіла давати шити всю нову білизну, бо в нічо не влазить ся.

Була раз Стефця і Єронім¹², ще на те весіля у Калит. а потім ані не їде, ані не пише. Я також не їду до них, бо не хочу відривати дитину від науки, а то все трохи перериває таки прогулька, хочби тільки на два дні.

Напишіть мені скоро, хто будь з Вас, хто має час: Люця, Юзко, Ти чи Костьо¹³.

Я вже все написала, що було до написання і цілую Вас всіх дуже mocno від себе і своїх.

Ваша Маринця.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11951, інв. № 281 МЕМ*

№ 21. Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької

Львів, 27 березня 1910 р.

Л. 27/Ш.1910

Дорога Олінцуню!¹

Ти тягом непокоїш і себе і мене як[и]мись довжками, отже ще раз тобі ка[жу] що з Києва Ти мені нічого не винна [до тоалетки, то я правда доложила] але ти мені вже віддала 10К а реш[ту] 10К чи як там, пішли Ольдзі² до Відня на оперу, я вже їй написала, що Ти пришлеш; і з тим вже будуть наші довжки покінчені.

Коронки я не купила, бо не знаю якої треба, а куплю в Києві, і за ті гроші, що Ти прислала буде порядна короночка.

У нас все ще зима, було кілька днів гарних, а вчора упав сьніг і знов похолодніло. Я маю кілька цвітучих квіток і роблю собі так весну.

Про стрийка Міля³ я знала, бо мені прислали [...] якат, я післала телеграму.

Стефця⁴ ані руш не збере ся приїхати [хтілабим де трохи з нею поговорити без поспіху, а вона як приїде, то все зараз] час вже на потяг. Тепер писала мені, що їх домовий господар продає дім і вони від падолиста знов будуть без помешканя, хібаби купили самі той домок: 15 000 зл. — 9 000 готівки і 6 000 довгу. Як вони на сьвята приїдуть, то яось промовте Калитов.⁵ до амбіції, що такий невеликий інтерес він прецінь повинен відважити ся зробити, прецінь кожний адвокат купує без грошей і яось виходить, а він як буде чекати аж наскладає готівки, то ніколи до нічого не прийде. Він дуже всего боїть ся, а в інтересах така полохливість дуже шкідлива. Якбисьте може могли їм дістати позичку в Скалі⁶ в Касі, то булоби дуже добре [аби не все в Стрию позичати і також] нехай в разі купна інтабулює хоч в половині на Стефцю. Він, розумієть ся, не заасекурував ся ще і мабуть ніколи того не зробить, отже для неї нема ніякого забезпеченя. Я думаю, що тої нагоди з купном дому не треба упускати і яось подумайте над тим, аби Єр.⁷ конче до того намовити.

Ми за два тиждні хочемо їхати і коло 15-20 мая вернемо.

Галька⁹ ще у мене, а в п'ятницю випроваджує ся на станцію, де буде платити 25 зр.

Миколку¹⁰ учить учитель, Галя його зовсім [...] бо він її не слухав і учителя також], чую, не слухає і не учить ся.

Тимчасом досить, цілую всіх Вас дуже і чекаю на лист

Ваші

М.М.К.

№ 22. Вітання на поштівці Марії Грушевської до родини Левицьких

Київ, [квітень-травень] 1910 р.

Христос Воскрес!

Дорогі Наші! Оліню, Костю, Мартусю, Ольдуню! Цілуємо Вас всі.

М.М.К.

Київ, 1910

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11963, інв. № 293 МЕМ*

№ 23. Фрагмент листа Марії Грушевської до [родини Левицьких]

Київ, [XII 1910 р.]

[...] ся ще тут і разом, т.ч. рівно[...] вернемо до Львова. Дівчинка¹ [троха] користає з французьких лекцій, [які як] ми були у Львові через Трушову² занедбали. Я вчу німецького і всякої иньшої премудрости се все поладжуєть ся до обіду (до 4 год.) а по обіді ріжні при [...]

[...] колдри, що дуже приємно робити в компанії.

Але було і прикрого трохи: всі ми майже перехорувались: я перестудила собі голову і дві неділі не могла шию рушити і тепер ще не можу ходити в капелюсі, а роблю макольпову; Кулюня [...]

[...] іменини³ і ще дещо.

Мурця⁴ вже певно поїхала і [бідна] застане у Львові порожну хату. А Ви мені конче напишіть на таку адресу: Россія, Київъ

Велика Володимирська, 2[..]

Книгарня Літературо-

Наукового Вістника.

для М.Г.⁵

[...]

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 119546 інв. № 286 МЕМ*

№ 24. Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Калитовської

Фієзоля, Італія, 11 травня 1911 р.

Адресат: Austriche
Ost-Galizien
Вп. С. Калитовська
Стрий

Цілую Вас всіх дуже! Завтра вже зачинаємо вертати.
Па! Ваша Мар
Фієзоля, 11/V.1911

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10862, інв. № 270 МЕМ*

№ 25. Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької

Львів, 02 вересня 1911 р.

Адресат: Високоповажана Пані
Стефанія Калитовська
Стрий
(Для мами)

Львів, 2/IX 1911

Дорога Олінцюню!¹

Дякую дуже за лист і за жиченя, але прикро мені, що Ти не можеш привикнути до свого помешканя. Воно, що правда, дуже тісненьке, але може якось перепхаєш зиму а зараз з початком весни треба буде шукати иншого і вже не два а три покої, бо то і легше знайти і різниця в ціні не така вже велика, а вигода без порівняня більша. Якось то вже буде, тільки не гризи ся і не будь бідна.

У нас тут у Львові були підчас вакацій два рази злодії, але нічого не вкрали і навіть не дістали ся до помешканя, отже через те ми застали в хаті все в порядку.

Город цілий цвите: астри, ціпії і георгіни, трохи рож і ще дещо. Єсть також і трохи овочів. Завтра чи позавтра приїде Сильвуньо²: відвозить Влодзю³ до Перемишля і буде у Львові кілька днів на реколекціях⁴. Чую, що Галя⁵ знов не має станції і що буде тепер шукати, видно, що не уложили нічого зі Стефкою Савицькою⁶, котра також тепер має посаду у Львові і вже має помешкане. Галя брала її адрес, але ще просила і Козлов. Шукати їй помешканя.

Коло 20 с.м. ми їдемо і я ще Ольдзі напишу, а тепер тільки доношу їй про термін аби, як має замір їхати, могла прилагодити ся. Дівчаткам обоім дякую за жиченя і цілую всіх дуже, дуже..

Ваша

Маринця.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11961-11962, інв. № 291-292 МЕМ*

**№ 26. Вітання Михайла, Марії та Катерини Грушевських
до [Ольги Левицької]**

Київ, 22 грудня 1911 р.

Ольдзі¹ гречній² Веселих съвят від М.М.К.

Київ. 22/ХІІ 1911

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11947, інв. № 277 МЕМ*

КОМЕНТАРІ ДО ЛИСТІВ МАРІЇ ГРУШЕВСЬКОЇ

№ 1. Підгайці, 15 червня 1881 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Підгайці

Рукопис Марії Вояковської

Мова тексту — польська

Лист об'єднаний, доповнений автографом, рукописом та датуванням невідомої пані [Марії] та адресований матері Марії Вояковської (Грушевської) — Кароліні Вояковській (Зембович)

Дар родини Микласевичів

1. «Droga Mamunciu» — Кароліна Вояковська (з Зембовичів), дружина о. Сильвестра Вояковського (старшого), мати Марії Грушевської (з Вояковських).
2. «Egzaminu wcale się nie obawiam» — вочевидь, йдеться про навчання Марії Вояковської в народній школі в Підгайцях.
3. «Do Miżyżowa» — за волею і правовим розпорядженням Кароліни Вояковської Марія Вояковська перебувала під опікою старшої сестри Олімпії та її чоловіка о. Александра Левицького (офіційного опікуна).
4. «PP.Lewickich» — Олімпія та о. Александр Левицькі.
5. «żebym się dowiedziała co o tej pensyi» — знову ж йдеться про опікунську (сирітську) виплату, яку мала отримувати малолітня Марія Вояковська (як напівсирота по смерті батька о. Сильвестра Вояковського).
6. «Olinia» — Олімпія Левицька.
7. «Ciocia» — невстановлена особа. Можливо Теодора Вояковська (по батьковій родині), або по материнській лінії Домініка Зембович. Не виключений варіант віддалених родинних стосунків — цюця Сабіна.
8. «Stefuńci» — Стефанія Левицька (у заміжжі Калитовська).
9. «Suńcio» — Модест Левицький.
10. «Podhajce» — Підгайці. Містечко на Тернопіллі (за сучасним адміністративно-територіальним поділом — місто), розташоване на правому березі річки Коропець (басейн Дністра), за 65 км. від Тернополя, і 80 км. від Бережан. У 1789 році у Підгайцях засновано державну тривіальну школу. Крім того, у містечку, у пізнішому часі, були й інші навчальні заклади. В одній з таких шкіл навчалася Марія-Іванна Вояковська у 1879–1881 рр.

№ 2. Краків, 26 травня 1883 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Краків

Рукопис Марії Вояковської

Датований Марією Вояковською

Мова тексту — польська

Лист адресований Олімпії Левицькій, рідній сестрі Марії Вояковської (Грушевської).

Дар родини Микласевичів

1. «Kochana Olinusiu» — Олімпія Левицька (з Вояковських)
2. «ks: Kościowi» — о. Костянтин-Александр Левицький, чоловік Олімпії Левицької, опікун Марії Вояковської.
3. «cioci Sabinie» — цьотка Сабіна, родина о. Сильвестра Вояковського (старшого), батька Марії Вояковської (Грушевської).
4. «Sypciowi» — Модест Левицький, племінник Марії Вояковської (Грушевської)
5. «Stefci» — Стефанія Левицька, племінниця Марії Вояковської (Грушевської)
6. «Ludmiłce» — Людмила Левицька, племінниця Марії Вояковської (Грушевської)
7. «kochaną Mamcią» — Кароліна Вояковська (з Зембовичів), мама Марії Вояковської (Грушевської)
8. «Milo» — Еміль Вояковський, син Кароліни та о. Сильвестра Вояковського (старшого), рідний брат Марії Вояковської (Грушевської). Випускник Віденської військової академії, полковник австрійської армії, комендант полку залози перемиської фортеці.
9. «do Olchowca» — с. Вільховець, Борщівського району, Тернопільської області (за сучасним територіальним поділом). Одна з ранніх парафій о. Александра-Костянтина Левицького
10. «pani Służewska» — вочевидь, пані-господиня, в якій «на станції» проживала під час навчання Марія Вояковська (Грушевська)
11. «Sylwuniem» — о. Сильвестр Вояковський (молодший), брат Марії Вояковської (Грушевської)
12. «Wronia» — Амброзіна (Броньця, Броня) Левицька (у заміжжі Лісинецька), одна з молодших сестер о. Александра-Костянтина Левицького, котра мешкала у Турильчу.

№ 3. Краків, 4 січня 1884 року

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Краків

Рукопис Марії Вояковської

Датований Марією Вояковською

Мова тексту — польська

Лист адресований Олімпії Левицькій, рідній сестрі Марії Вояковської (Грушевської).

Дарунок родини Микласевичів.

1. «Droga Olineczko» — Олімпія з Вояковських Левицька.
2. «bladnica» — народна назва анемії.
3. «wizyty Wojtka Chrząższczewskiego» — знайомий Марії з Вояковських Грушевської.
4. «Milcia» — можливо сестра Войтка Хшонцевського, знайомого Марії з Вояковських Грушевської.
5. «z Sylwuniem» — Сильвестр Вояковський (молодший), рідний брат Марії з Вояковських Грушевської.
6. «do Olchowca» — с. Вільховець, одна з ранніх парафій о. Александра Левицького на Тернопіллі.
7. «Mila» — Еміль Вояковський, рідний брат Марії з Вояковських Грушевської.
8. «p. Służewskiej» — пані Служевська, в котрої мешкала Марія Вояковська під час навчання у семиріччі в Кракові.
9. «Ks. Konstantemu» — о. Олександр-Костянтин Левицький, швагер та опікун Марії Вояковської.
10. «Dzieciaki» — малі діти пп. Александра і Олімпії Левицьких.
11. «P. Lewickiej» — ймовірно, панна Амброзіна Левицька, молодша сестра о. Александра Левицького.
12. «Państwu Bilwinom» — невстановлені особи.
13. «p. Maryi» — невстановлена особа.

№ 4. Львів, (18) 6 березня 1899 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Львів.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Аркуші листа у лійку, краї аркушів пошкоджено вогнем. У місцях обпалення текст не прочитується.

Лист у конверті оливкового кольору із зазначенням адресата. У нижньому правому куті поштова марка погашена штемпелем поштового відділення відправника із зазначення дати. На звороті конверта штемпель із зазначенням дати поштового відділення адресата.

Краї конверта пошкоджено вогнем.

Лист адресований Олімпії Левицькій, рідній сестрі Марії Грушевської Дарунок родини Микласевичів.

1. «Дорогі наші» — родина Олімпії та о.Александра-Костянтинина Левицьких.
2. «концертик на Бесіді» — Перше товариство «Руська бесіда» було засноване у Львові 1861 року на базі гуртка львівської інтелігенції «Молода Русь» для плекання товариського життя та «скріплення й піднесення національного духу»; згодом воно було поширене по всіх великих галицьких містах. «Руська Бесіда» у Львові була осередком товариського, просвітянського, культурного і, навіть, політичного життя. «Українська Бесіда» влаштувала літературно-музичні вечори, доповіді, концерти, вечерниці.
3. «Ребекка» — невстановлена особа.
4. «Люця» — Людмила Левицька.
5. «Оліня» — Олімпія з Вояковських Левицька.
6. «Вуйко» — Михайло Грушевський.
7. Я заклопотана помешканям — мова йде про перше спільне помешкання молоді сім'ї Грушевських після одруження на вул. Зиблікевича 24 у Львові (тепер вул. І. Франка 54).
8. «Пікулька» — Ольга Левицька.
9. «Цьоцю і Вуйка і Цейцюню» — Марія Грушевська, Михайло Грушевський та Людмила Левицька.
10. «Синко» — Модест Левицький.
11. «Софія» — донька о. Автонома Левицького, брата о. Александра-Костянтинина Левицького.
12. «чи їздите коли до Бурдяковец, до Броньки» — йдеться, ймовірно, про Амброзину з Левицьких Лісинецьку.
13. «Стефа» — Стефанія Левицька.
14. «М.М. С.» — абрєвіатура Михайло, Марія Грушевські та Стефанія Левицька.

№ 5. Львів, 21 жовтня 1899 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Львів.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Аркуші рукопису у лінійку. Край та згини листа пошкоджено вогнем. У місцях обуглення текст не прочитується.

Лист у конверті із зазначенням адресата. Конверт пошкоджений вогнем по лінії згину та по бокових краях. У верхньому правому куті поштова марка погашена штемпелем поштового відділення відправника. На звороті конверта штемпель поштового відділення адресата із зазначення дати. Нижній край конверта пошкоджено вогнем.

Лист адресований Олімпії Левицькій, рідній сестрі Марії Грушевської
Дарунок родини Микласевичів.

1. «як перенесемо ся на нову хату, а се наступить за 10 днів може, бо на другу суботу випроваджуем ся, а заким [хоч] трохи настане лад, то буде [певно] вже по першім» — мова йде про переселення молоді сім'ї Марії і Михайла Грушевських з помешкання на Зиблікевича 24 до помешкання на Замойського 1, де вони проживали з 1899 до травня 1900 року (тепер це вул. Ю. Романчука 1).
2. «Люця» — Людмила Левицька, котра під час навчання у Львові мешкала у Михайла та Марії Грушевських.
3. «Стефа» — Стефанія Левицька.
4. «Синко» — Модест Левицький.
5. «М.М.» — аббревіатура Михайло та Марія (Грушевські).

№ 6. Прага, грудень 1899 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Прага.

Рукопис писано Марією Грушевською.

Напис на поштівці:

«Pozdrav z Prahy! Pohled ze sadů Rudolfových.»

Друк поштівки кольоровий.

На звороті поштівки відбиток штемпеля поштового відділення отримувача, що дозволяє встановити дату надходження листа — 17 грудня 1899 року. У правому горішньому куті поштівки відірвана марка.

Поштівка адресована Стефанії Левицькій (у заміжжі Калитовській), доньці Олімпії та о. Александра-Константина Левицьких.

Набуто у пп. Зіньків.

1. «Стефанія Левицка» — Стефанія Левицька, племінниця Марії Грушевської.
2. «Ціпуті і Пікульці» — Марта і Ольга Левицькі, племінниці Марії Грушевської.
3. «М.М.» — Абревіатура «Михайло і Марія Грушевські».

№ 7. [Ялта, до червня 1900р.]

Публікується вперше за автографом.

Рукопис писано Марією Грушевською.

Напис на поштівці:

«АЙ-ТОДОРЪ. «Ласточкино гніздо»

Друк поштівки чорно-білий.

На звороті поштівки:

фрагмент відбитка штемпеля поштового відділення відправника, що дозволяє встановити місце відправлення листа — «Ялта», проте дати відправлення і отримання затерті і не відчитуються.

відбиток штемпеля поштового відділення отримувача — «Lemberg», «Lwów»

Поштівка адресована Стефанії Левицькій (у заміжжі Калитовській), доньці Олімпії та о. Александра-Константина Левицьких.

Набуто у пп. Зіньків.

1. «До червня 1900 р.» — оскільки, 21 червня 1900 року, у Львові, у подружжя Грушевських народилася донька Катерина.
2. «Стефанія Левицка» — Стефанія Левицька (у заміжжі Калитовська).
3. «як засталась хату, чи все в порядку» — до того, як переїхати у власний будинок, Марія та Михайло Грушевські ще два роки винаймали помешкання при вул. Домбровського, 6 (тепер Рутковича). За дослідженнями знаного львовознавця Ігора Мельника — «вул. Домбровського, 6 на початку ХХ ст. була адресою професора історії Львівського університету Михайла Грушевського. Однак тоді ще цієї кам'яниці не існувало. Її первісною адресою була вул. Домбровського, 4. У 1900–1902 рр., перед побудовою власної вілли на Софіївці, Михайло Грушевський мешкав в будинку на нинішній вул. Рутковича, 10, який на поч. ХХ ст мав. № 6. У цьому будинку 21 червня 1900 р. народилася єдина донька видатного вченого — Катерина.
4. «Скала» — м. Скала-Подільська над р. Збруч. Сюди 1886 року о. Александра Левицького було призначено на парохію.
5. «до Юзи» — Йосифа, Юза, Зюня, сестра о. Александра Левицького.
6. «Гелянджік» — курорт на Чорноморському побережжі Кавказу.
7. «М.» — Марія Грушевська.

№ 8. Лондон, 9 травня 1903 р.

Публікується вперше за автографом.
Рукопис писано Марією Грушевською.
Напис на поштівці:
«Westminster Abbey London»
Друк поштівки чорно-білий.
На звороті поштівки:

1. відбитка штемпеля поштового відділення відправника — «London».
 2. відбиток штемпеля поштового відділення отримувача — «Lemberg», «Lwów»
- Поштівка адресована Стефанії Левицькій (у заміжжі Калитовській), доньці Олімпії та о.Александра-Констянтина Левицьких.

№ 9. Львів, 7 січня 1905

Публікується вперше за автографом.
Рукопис писано Марією Грушевською.
Поштівка з тисненням
На звороті поштівки:

1. відбиток штемпеля поштового відділення відправника — «Lemberg», «Lwów» «8.1.05»
2. відбиток штемпеля поштового відділення отримувача — «Skala», «9.1.05»

Набуто у шп.Зіньків

Поштівка адресована Стефанії Левицькій (у заміжжі Калитовській), доньці Олімпії та о.Александра-Констянтина Левицьких.

1. «Тесюню!» — Стефанія Левицька.
2. «М.М.К.» — абрєвіатура «Михайло, Марія, Катерина».

№ 10. Львів, 18 березня 1907 р

Публікується вперше за автографом.
Місце написання – Львів.
Рукопис Марії Грушевської.
Датовано Марією Грушевською.

Рукопис на аркушах рожевого кольору із фігурними краями.
Лист у конверті рожевого кольору із зазначенням адресата. У верхньому правому куті конверта приклеєна марка погашена штемпелем пошто-

вого відділення відправника — «LEMBERG LWOW 18.3.07».

На звороті конверт скріплено двома об'ємними наклейками у вигляді зелених листків конюшини, відбито штемпель поштового відділення адресата із зазначення дати — «SKALA 19.IV.7»

Лист адресований Олімпії Левицькій, рідній сестрі Марії Грушевської Дарунок родини Микласевичів.

1. «Люця» — Людмила Савицька (Левицька), донька о. А. Левицького.
2. «від Кобринського» — доктор Кобринський, популярний лікар того часу у Галичині.
3. «Сав.» — Йосип (Йосиф) Савицький чоловік Людмили Левицької. У листі йдеться про хворобу легень о. Йосифа Савицького, яку треба було терміново лікувати.
4. «М.» — Михайло Грушевський.
5. «Як Ляшки муровані йому відберуть, то може скорше забере ся з Перемиско-го» — йдеться про парохію о. Йосифа Савицького.
6. «Костьо» — о. Александр-Костянтин Левицький.
7. «Оліня» — Олімпія Левицька (з Вояковських), рідна сестра Марії Грушевської, дружина о. Олександра Вояковського.
8. «до Абації» — приморський курорт, кліматична станція, великий туристичний центр і один з наймальовничіших куточків Адріатики.
9. «М. і К.» — аббревіатура «Марія і Катерина (Грушевські)».
10. Муречка, Гретхен, Галяретхен — Марта Левицька, донька о. Александра Левицького

№ 11. Львів, 11 квітня 1907 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Львів.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Рукопис на аркушах рожевого кольору із фігурними краями.

Лист у конверті рожевого кольору із зазначенням адресата. У нижньому лівому куті конверта поштова марка погашена штемпелем поштового відділення відправника — «LEMBERG LWOW 11.6.07».

На звороті конверт скріплено двома об'ємними наклейками у вигляді зелених листків конюшини, відбито штемпель поштового відділення адресата із зазначення дати — «SKALA 1.IV.7»

Лист адресований о. Александру Левицькому, а фактично писаний до

Олімпії та Александра Левицьких.
Дарунок родини Микласевичів.

1. «Михасько прислав Яськови тільки 10 долярів — а йому виплатили на почті 49 корон» — ймовірно йдеться про матеріальну підтримку Михайлом Грушевським на лікування о. Йосифу Савицькому.
2. «Здаєть ся, що тих 15 доляр. для Скалецких він ще не вислав» — ймовірно, йдеться про матеріальні презенти для родини в Скалі на Великдень.
3. «тато на сьвята ще пришлють» — ймовірно, це сподівання о. Йосифа Савицького на матеріальну підтримку від тестя о. Александра Левицького до Великодня.
4. «Що до Люці, то здаєть ся мені, що не требаби їй їхати до Скали на сьвята, най вже їди туди, куди наставила ся і по сьвятах разом вернуть» — ймовірно йдеться про подорож Людмили Савицької до о. Йосифа Савицького (чоловіка) до Абазії, де він перебував на лікуванні.
5. «Дуже прикре то становиско, гірше як з наймитами обходять ся» — йдеться про переживання Людмили Савицької з приводу хвороби о. Йосифа і його душпастирські сподівання на нове призначення на парафію.
6. «М.М.К.» — аббревіатура «Михайло, Марія і Катерина».
7. «Кулюнця» — Катерина Грушевська.

№ 12. Львів, 25 лютого 1908 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Львів.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Адресат листа встановлено за змістом.

Аркуші рукопису у лінійку. Край та згини листа пошкоджено вогнем.

Внаслідок пошкодження по горизонтальному згині лист розділено на два фрагменти. У місцях обвуглення текст не прочитується.

Лист адресований родині Левицьких. Адресат встановлено за змістом листа.

Дар родини Микласевичів.

1. «Дорогі мої» — шп. Олімпія та Алесандр Левицькі.
2. «Дівчинка моя» — Катруся (Кулюня) Грушевська.
3. «Мурця» — Марта Левицька.
4. «Єронцуньо» — Єронім Калитовський.
5. «Оліню» — Олімпія Левицька.

№ 13. Рим, Італія, [13] квітня 1908 р.

Публікується вперше за автографом.

Рукопис писано Марією Грушевською.

На поштівці, з боку рукопису, приклеєно дві чорно-білі марки: у верхньому лівому куті із зображенням дерева, друком *Roma Via Appia Nuova* та підписом рукою Марії Грушевської («се для Тесі Пінія»); у нижньому правому куті із зображенням пам'ятника Гарібальді, друком «*Roma — Mon. a Garibaldi*» та підписом рукою Марії Грушевської — «а Гарібальді для Єронцуня».

На звороті поштівки два відбитки штемпеля поштового відділення відправника, що дозволяє встановити місце та дату відправлення листа — «ROMA 14.4.08».

Поштівка адресована Єроніму Калитовському — чоловікові Стефанії Левицької, доньці Олімпії та о. Александра-Костянтина Левицьких.

Набуто у шп. Зіньків.

1. У листі-повідомленні йдеться про подорож Михайла, Марії та Катерини Грушевських до Італії у квітні 1908 р.

№ 14. Київ, 02 вересня 1908 рік

Публікується вперше за автографом.

Рукопис писано Марією Грушевською.

Лист на фотопоштівці із зображенням маленької Катерини Грушевської та Ольги Вояковської (у заміжжі Мочульської).

На звороті поштівки фрагмент відбитка штемпеля поштового відділення відправника, що дозволяє встановити місце та дату відправлення листа — «КІЕВЪ – 2.09.08».

Поштівка адресована Стефанії Калитовській, доньці Олімпії та о. Александра-Костянтина Левицьких.

Набуто у шп. Зіньків.

№ 15. Львів, 26 лютого (11 березня) 1909 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Львів.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Аркуші рукопису у лінійку. Край та згин листа пошкоджено вогнем. Внас-

лідок пошкодження по горизонтальному згині аркуші листа розділено на два фрагменти. В місцях обвуглення текст не прочитується. Лист адресований родині Левицьких. Адресат встановлено за змістом листа.

Дар родини Микласевичів.

1. «Дорогі» — пп. Олімпія та Александр Левицькі.
2. «писала Ольдзя» — Ольга з Левицьких Микласевич.
3. «Мурка» — Марта Левицька.
4. «Мількою» — служниця в домі Грушевських.
5. «фроляйн» — учителька Катрусі Грушевської.
6. «Стефія» — Стефанія з Левицьких Калитовська.
7. «Єронім» — Єронім Калитовський.
8. «Теська» — Стефанія з Левицьких Калитовська.
9. «Люця» — Людмила з Левицьких Савицька.
10. «протекції до Войнаровського» — ймовірно мова йде про Тита Войнаровського, отця-мітрата, відомого свого часу галицького політичного і громадського діяча, економіста, мецената. У першій третині ХХ ст. його вважали «сірим кардиналом» галицької політики та «міністром фінансів» в неформальному «уряді» Митрополита Шептицького.
11. «похорувала трохи дівчинка» — Катруся (Кулоня) Грушевська.
12. «Оліню» — Олімпія Левицька.

№ 16. Київ, 2 травня 1909 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Київ.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Адресат листа встановлено за змістом.

До листа додається приписка на фрагменті аркуша.

Краї та згини листа пошкоджено вогнем. У місцях обпалення текст погано прочитується.

Дар родини Микласевичів.

1. «Дорогі» — пп. Олімпія та Александр Левицькі.
2. «до Калитовського» — Єронім Калитовський.
3. «Люцю» — Людмила Савицька.
4. «Мурцю» — Марта Левицька.
5. «Місюньо» — Михайло Грушевський.

6. «Оліню» — Олімпія Левицька.
7. «Новий дім будуть» — мова йде про будівництво багатоповерхового родинного «фамільного» дому Михайла Грушевського та його кривних по батьковій лінії на Паньківській 9 у м. Києві. Будинок не зберігся, ціленаправлено розбитий під час наступу полчищ Муравйова на Київ у 1918 р.
8. «Кулюня», «дівчинка» — Катерина Грушевська.
9. «як від Ради» — Аріадна Труш, дружина художника Івана Труша. Деякий час під час проживання родини Грушевських у Львові навчала малу Катерину іноземних мов.
10. «до Чапельського» — «відпоручник митрополита в раді шкільній краєвій».

№ 17. Львів, 23 листопада 1909 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Львів.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Краї та згин листа пошкоджено вогнем. Внаслідок пошкодження по горизонтальному згині лист розділено на два фрагменти. У місцях обвуглення текст не прочитується.

Лист адресований родині Левицьких. Адресат встановлено за змістом листа.

Дар родини Микласевичів.

1. «Дорогі мої Старенькі» — Подружжя Олімпії та Александра Левицьких.
2. «Олінечко» — Олімпія Левицька.
3. «дуже прикро за Міля» — Еміль Вояковський, рідний брат Марії Грушевської.
4. Сильву[ньо] — о. Сильвестр Вояковський (молодший).
5. «Я дещо довідала ся про ту нашу братову» — Марія Петшак, дружина Емміля Вояковського. Одруження відбулося 20.06.1908 р.
6. «Кулюню» — Катерина Грушевська.
7. «Ольдзеу Fraülein» — Ольга Вояковська, донька о. Сильвестра Вояковського (молодшого), у заміжжі Мочульська, племінниця Марії Грушевської.
8. «Люця» — Людмила з Левицьких Савицька.
9. «Микола» — Микола Вояковський, син о. Сильвестра Вояковського (молодшого), племінник Марії Грушевської. Після студій став священником, зокрема був на відомій парафії в с. Страдч на Львівщині.
10. «Стефці» — Стефанія з Левицьких Калитовська.
11. «Рікі» — песик Катрусі Грушевської.

№ 18. Львів, 12 грудня 1909 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Львів.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Аркуші рукопису у лінійку. Край листа пошкоджено вогнем. Внаслідок пошкодження по вертикальному згині частину листа втрачено. У місцях обуглення текст не прочитується.

Лист адресований родині Левицьких.

Дар родини Микласевичів.

1. «Кохані і дорогі» — пп. Олімпія та Александр Левицькі.
2. «Ольдя» — Ольга Вояковська, у заміжжі Мочульська.
3. «Галька» — Галина Вояковська, у заміжжі Типовницька, найстарша донька о. Сильвестра Вояковського (молодшого), племінниця Марії Грушевської.
4. «Миколка» — Микола Вояковський.
5. «Сильвунько» — о. Сильвестр Вояковський (молодий). Рідний брат Марії Грушевської.
6. «Стефця» — Стефанія Левицька, у заміжжі Калитовська.
7. «вернувши від Міля» — Еміль Вояковський.
8. «Богданівка» — с. Богданівка Скалатського повіту, де на парохії більш як півстоліття служив о. Сильвестр Вояковський (молодий).

№ 19. Київ, 31 грудня 1909 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Київ.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Адресат встановлено за змістом листа.

Лист писано на картці художньо оформленій у східному стилі.

Дар родини Микласевичів.

1. «Дорогі наші» — пп. Олімпія і Александр Левицькі.
2. «Мурцуню» — Марта Левицька.
3. «З посадою Савіцького» — о. Йосиф Савицький.
4. «Пікця» — Ольга Левицька, у заміжжі Микласевич.
5. «Оліню» — Олімпія Левицька.

№ 20. Львів, 5 березня 1910 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Львів.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Краї та згини листа пошкоджено вогнем. Внаслідок пошкодження по горизонтальному та вертикальному згинах аркуші розділено на чотири фрагменти. В місцях обуглення текст погано прочитується.

Лист адресований Олімпії Левицькій, рідній сестрі Марії Грушевської
Дар родини Микласевичів.

1. «дорога Олінечко» — Олімпія Левицька.
2. «протекції для Юзка» — о.Йосиф Савицький.
3. «у Чапельського» — «відпоручник митрополита в раді шкільній краєвій»
4. «на Міся» — Михайло Грушевський.
5. «п.Малицьку» — Софія Малицька, народна вчителька.
6. «до Бібрки» — невеличке містечко недалеко від Львова.
7. «Люця» — Людмила з Левицьких Савицька.
8. «недавно до Мурерлі», «Мурці» — Марта Левицька.
9. «Галі з Києва» — Галина (Ляля) Анатоліївна Петрицька, донька Ганни Шамраєвої (Шамрай), сестри Михайла Грушевського, його племінниця.
10. «Кулюня» — Катерина Грушевська.
11. «Ольдзя» — Ольга Вояковська, у заміжжі Мочульська.
12. Стефця і Єронім — Стефанія та Єронім Калитовські.
13. Костьо — о.Александр-Костянтин Левицький.

№ 21. Львів, 27 березня 1910 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Львів.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Аркуші рукопису у лінійку. Краї та згин листа пошкоджено вогнем. Внаслідок пошкодження по горизонтальному згині лист розділено на два фрагменти. У місцях обуглення текст погано прочитується.

Лист адресований Олімпії Левицькій, рідній сестрі Марії Грушевської
Дар родини Микласевичів.

1. «Олінцуню» — Олімпія Левицька
2. «Ольді до Відня» — Ольга Левицька, у заміжжі Микласевич.
3. «Про стрийка Міля» — Еміль Вояковський (старший), рідний брат

о. Сильвестра Вояковського (старшого), батька Марії Грушевської. Мова йде про його смерть, 10.03.1910 р., на яку Марія Грушевська відгукнулася телеграмою-співчуттям.

4. «Стефця» — Стефанія з Левицьких Калитовська.
5. «Калитов.» — Єронім Калитовський, чоловік Стефанії з Левицьких.
6. «В Скалі» — м. Скала-Подільська над Збручем.
7. «Галька» — Галина Вояковська у заміжжі за землевласником Яковом Тишовницьким з с. Довголуки на Стрийщині.
8. «Миколку учить учитель» — Микола Вояковський.

№ 22. Київ, [квітень-травень] 1910 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Київ.

Рукопис Марії Грушевської.

Датовано Марією Грушевською.

Поштівка із зображенням крашанок та квітів (ромашок).

Напис на поштівці: «Христось Воскресе!».

Друк поштівки кольоровий.

Вітання адресоване родині Левицьких.

Дар родини Микласевичів.

Мова йде про родину Левицьких: Олімпію, о. Алесандра-Костянтина, Марту, Ольгу Левицьких.

№ 23. Київ, [XII 1910 р.]

Публікується вперше за автографом.

Рукопис Марії Грушевської.

Верхня частина листа відсутня.

Фрагмент пошкоджено вогнем.

У місцях пошкодження текст не прочитується.

Дар родини Микласевичів.

1. «Дівчинка» — Катруся (Кулюня Грушевська).
2. «Через Трушову» — Аріадна Труш, дружина художника Івана Труша, деякий час була репетитором з французької мови Катрусі Грушевської.
3. «Кулюня...іменини» — ймовірно йдеться про іменини Катрусі Грушевської на початку грудня — св. Катерини.
4. «Мурця» — Марта Левицька.
5. «До М.Г.» — до Марії Грушевської.

№ 24. Фієзоля, Італія, 11 травня 1911 р.

Публікується вперше за автографом.

Рукопис простим олівцем писаний Марією Грушевською.

Напис на поштівці:

«Fiesole — Sorico Campanile della Cattedrale (1200)»

Друк поштівки в тоні сепії.

Поштівка адресована Стефанії Калитовській, доньці Олімпії та о. Александра-Костянтина Левицьких.

Набуто у шп. Зіньків

№ 25. Львів, 02 вересня 1911 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Львів.

Рукопис Марії Грушевської.

Датований Марією Грушевською.

Рукопис на аркушах з текстурою «під рогожу».

Лист у конверті з такого ж паперу як і лист. У горішньому краї конверта відбитки штампелів поштового відділення відправника — «LEMBERG LWOW 02.IX.11».

На конверті зазначено ім'я адресата — «Стефанія Калитовська» (племянниця Марії Грушевської), сам лист адресовано Олімпії Левицькій, рідній сестрі Марії Грушевської.

Дар родини Микласевичів.

1. «Дорога Олінуню!» — Олімпія з Вояковських Левицька.
2. «Сильвуньо» — о. Сильвестр Вояковський (молодший).
3. «Влодзя» — Володимира Вояковська, вчителька, донька о. Сильвестра Вояковського (молодшого)
4. «реколекції» — походить від лат. recollection, що означає відновлення. Реколекції — триденні духовні вишкільні зібрання.
5. «Галя» — Галина з Вояковських, у заміжжі за Яковом Типовницьким, донька о. Сильвестра Вояковського (молодшого).
6. «Стефка Савицька» — родичка о. Йосифа Савицького, чоловіка Людмили з Левицьких.
7. «до Ольдзі» — Ольга з Левицьких, у заміжжі Микласевич.

№ 26. Київ, 22 грудня 1911 р.

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — Київ.

Вітання писане Марією Грушевською.

Датоване Марією Грушевською.

Рукопис на поштової картці, краї якої пошкоджено вогнем.

Друк поштівки чорно-білий.

Напис на поштівці: «Музей Академіи Художествъ. А. Шильдеръ. «Ноябрь».

Musé de l'Academie des Beaux Arts. «Novembre» d'après Childer.

По фот. А. Павловичъ.

Дарунок родини Микласевичів.

1. «Ольдзі» — Ольга Левицька.
2. «гречній» — вихованій, шанобливій.

**ПОІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК АДРЕСАТІВ ЛИСТУВАННЯ
МАРІЇ ГРУШЕВСЬКОЇ**

№ з/п	АДРЕСАТ	Нумерація листів
1	ЛИСТ до КАРОЛНИ ВОЯКОВСЬКОЇ (з ЗЕМБОВИЧІВ) <i>Підгайці, 15 червня 1881 р.</i>	№ 1
2	ЛИСТ ДО ОЛІМПІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Краків, 26 квітня 1883 р.</i>	№ 2
3	ЛИСТ ДО ОЛІМПІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Краків, 4 січня 1884 р.</i>	№ 3
4	ЛИСТ ДО ОЛІМПІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Львів, (18) 6 березня 1899 р.</i>	№ 4
5	ЛИСТ ДО ОЛІМПІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Львів, 21 жовтня 1899 р.</i>	№ 5
6	ЛИСТ ДО СТЕФАНІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Прага, грудень 1899 р.</i>	№ 6
7	ЛИСТ ДО СТЕФАНІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Ялта, до червня 1900р.</i>	№ 7
8	ЛИСТ ДО СТЕФАНІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Лондон, 9 травня 1903 р.</i>	№ 8
9	ЛИСТ ДО СТЕФАНІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Львів, 7 січня 1905</i>	№ 9
10	ЛИСТ ДО ОЛІМПІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Львів, 18 березня 1807 р.</i>	№ 10
11	ЛИСТ ДО о.АЛЕКСАНДРА ЛЕВИЦЬКОГО <i>Львів, 11 квітня 1907 р.</i>	№ 11
12	ЛИСТ ДО РОДИНИ ЛЕВИЦЬКИХ <i>Львів, 25 лютого 1908 р.</i>	№ 12

13	ЛИСТ ДО СТЕФАНІЇ КАЛИТОВСЬКОЇ <i>Рим, Італія, [13] липня 1908 р.</i>	№ 13
14	ЛИСТ ДО СТЕФАНІЇ КАЛИТОВСЬКОЇ <i>Київ, 02 вересня 1908 р.</i>	№ 14
15	ЛИСТ ДО РОДИНИ ЛЕВИЦЬКИХ <i>Львів, 26 лютого (11 березня) 1909 р.</i>	№ 15
16	ФРАГМЕНТ ЛИСТА ДО РОДИНИ ЛЕВИЦЬКИХ <i>Київ, 2 травня 1909 р.</i>	№ 16
17	ЛИСТ ДО РОДИНИ ЛЕВИЦЬКИХ <i>Львів, 23 листопада 1909 р.</i>	№ 17
18	ЛИСТ ДО РОДИНИ ЛЕВИЦЬКИХ <i>Львів, 12 грудня 1909 р.</i>	№ 18
19	ЛИСТ ДО РОДИНИ ЛЕВИЦЬКИХ <i>Київ, 31 грудня 1909 р.</i>	№ 19
20	ЛИСТ ДО ОЛІМПІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Львів, 5 березня 1910 р.</i>	№ 20
21	ЛИСТ ДО ОЛІМПІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Львів, 27 березня 1910 р.</i>	№ 21
22	ЛИСТ ДО РОДИНИ ЛЕВИЦЬКИХ <i>Київ, [квітень-травень] 1910 р.</i>	№ 22
23	ФРАГМЕНТ ЛИСТА ДО [РОДИНИ ЛЕВИЦЬКИХ] <i>Київ, [XII 1910 р.]</i>	№ 23
24	ЛИСТ ДО СТЕФАНІЇ КАЛИТОВСЬКОЇ <i>Фієзоля, Італія, 11 травня 1911 р.</i>	№ 24
25	ЛИСТ ДО ОЛІМПІЇ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Львів, 02 вересня 1911 р.</i>	№ 25
26	ЛИСТ ДО ОЛЬГИ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Київ, 22 грудня 1911 р.</i>	№ 26

СПІЛЬНЕ ЛИСТУВАННЯ МАРІЇ ГРУШЕВСЬКОЇ

№ 1. Спільний лист: Марії Грушевської до Ольги Левицької; Єроніма Калитовського до Олександра та Олімпії Левицьких; Стефанії Калитовської до Грети (Ольги Левицької)

[Криворівня, липень-серпень, 1909 р.]

Дорога Ольдзю!¹

Дуже то гарно, що Ти хочеш до нас приїхати, писала також і Фрайляйн² що хоче з Микольцьом³ приїхати, отже можебисьте порозуміли ся і приїхали разом, хоч хто його знає, чи вони напrawdę про подорож до Кр⁴. думають, бо Оль. Хочє 15. бути в Скалаті⁵ на якімсь вечерку, а від 15 вже досить мало часу до кінця серпня, всеж таки порозумій ся з нею.

Отже, май на увазі, що я дуже прагну аби Ти приїхала, але... почуваю ся до обов'язку сказати, що я маю замір взяти Тебе в вересню до Київа як що Ти хочеш, отже Ти собі розміркуй чи ввиду того ти не змнішиш пляну, хоч я дуже рада бачити Тебе в Кривор. В такім разі проси Тата⁶ виробити Тобі паспорт, привези його сюди і заברי потрібні річи аби вже не заїздити до Скали, а їхати з нами до Львова, завізувати там паспорт і їхати разом зараз до Київа.

В кождім разі напиши мені зараз, що о тен план мисліш.

Дорогі Дзядзю і Бабусю!⁷

Дякуємо Дзядзеви за дуже докладне справоздання за Пуся⁸, з якого бачимо, що він тамка живе дуже контент і задоволений і що на нічим єму не збуває. Добре би було, аби він ходив більше по дворі і по сонци, що би дістав ліпшу церу бо він дуже зі Стрия виїхав бліденький, тільки з тим треба осторожно, бо примиром я купаючись тутка на сонци в Черемоши успів вже дістати «Jonnenrllich» на плечах і карку і збираєся злазити мені шкіра. Атут аби ходив по сонци але не довго і все з накритою головою.

Не пишете нічо, чи Пусьо вже що говорить, бо він зі Стрия вмів вже пару слів, але що він зовсім дурненький, то може тото всьо забув і тепер зробив ся німаком.

Ольга⁹ як хоче то най зараз сюди їде поки ми ще є, то ще зробимо якусь прогульку в поблизькі гори, так як з Луцею¹⁰, з котрою ходилисьмо цілий день на «Добушеві Церкви» і дуже собі тую «витічку» хвалила, то кілька кильо з ваги стра-тила і зробилася дуже «смукла» і пристойна. Якби їхала, то най їде на Ворохту, де може переночувати у сестер Савицького, що мешкають в гостинниці Перкатюка зараз недалеко коло двірця.

Може їхати на Станіславів, то буде одним днем о 8 вечером в Ворохті, а якби в час написала, то миби звідси від бер[...].

Цілуем всіх сердечно

на кінці самого Пуся, котрого упоминаєм аби добре справувався

Єронім

Ти Грета¹¹ на запрошення до Кривр. не дуже лакомся, бо для тебе тут нічого дуже приємного нема. Паничі, які були, вже виїхали як Ёньо Бурач. Галут. Антоновичі і т.д. а дорога досить дорога і прикра, а Ти здоровля ратувати не потребуєш. А ліпше як маеш їхати до Києва тепер собі полагадь всякі інтереси і роботи до Відня щобиш мала в вересни вільний час. Пусенька подуш і поцьомай від мене і пригадуйте ему все що він мій, ніби мамусин а не Ваш ані Марині. Напишіть докладно як було на празнику і як Мар. справує ся, страште его що до мене напишете. Цілую Вас всіх Теся¹².

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11966, тінв. № 296 МЕМ*

КОМЕНТАРІ ДО СПІЛЬНОГО ЛИСТУВАННЯ МАРІЇ ГРУШЕВСЬКОЇ

№ 1. [Криворівня, липень-серпень, 1909 р.]

Публікується вперше за автографом.

Місце написання — [Криворівня].

Дата написання виводиться із листа Єроніма Калитовського до о. Александра і Олімпії Левицьких, в якому йдеться про маленького Пуся (Павла Калитовського), народженого у 1908 р. Отже, на час написання листа синові Єроніма Калитовського було більше року. Крім того, у 1910 році о. Александра Левицького уже не стало. Ці відомості знаходимо і в щоденнику самого Михайла Грушевського.

Рукопис Марії Грушевської, Єроніма та Стефанії Калитовських.

Аркуші рукопису у лінійку. Згини листа пошкоджено вогнем. У місцях обвуглення текст не прочитується.

Лист адресований [Ользі Левицькій], племінниці Марії Грушевської

Дар родини Микласевичів.

1. «Дорога Ольдзю» — Ольга Левицька, у заміжжі Микласевич.
2. «Фрайляйн» — Ольга з Вояковських Мочульська.
3. «з Микольцом» — Микола Вояковський.
4. «до Кр.» — село Криворівня коло Жаб'є на Гуцульщині.
5. «в Скалаті» — м. Скала-Подільська на Збручем.
6. «проси Тата» — о. Александр-Костянтин Левицький.
7. «Дорогі Дзядзю і Бабусю» — о. Александр та Олімпія Левицькі.
8. «Пусьо» — Павло Калитовський, старший син Стефанії з Левицьких і Єроніма Калитовських.
9. «Ольга» — Ольга Левицька, у заміжжі Микласевич.
10. «з Луцею» — Людмилою з Левицьких Савицькою.
11. «Грета» — Ольга Левицька.
12. «Теся» — Стефанія Калитовська.

**ПОІМЕНІЙ ПОКАЖЧИК
АДРЕСАТІВ СПІЛЬНОГО ЛИСТУВАННЯ МАРІЇ ГРУШЕВСЬКОЇ**

№ з/п	АДРЕСАТ	Нумерація листів
1	ЛИСТ ДО ОЛЬГИ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>[Криворівня, липень-серпень, 1909 р.]</i>	№ 1

**ЛИСТУВАННЯ
КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ**

№ 1. Лист на поштівці Кулюні Грушевської до Марти Левицької

Львів, березень 1902

Адресат: Високоповажана
Мартуся Левицька
Скала

Матюсю¹, Па
Кулюня Грушевська²
Мій Татусь³ поїхав атю до Петербурга і привезе Кулюні місю

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн.вступу № 11945, інв. № 275 МЕМ*

КОМЕНТАРІ ДО ЛИСТУВАННЯ КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ

№ 1. Львів, березень 1902 р.

Публікується вперше за автографом.
Рукопис писано Марією Грушевською від імені маленької Катрусі.
Друк поштівки чорно-білий
Напис на поштівці:
«Все йде, все минає і краю немає...
Куди-ж воно ділось: відкіля взялось?
І дурень і мудрий нічого не знає.
Т. ШЕВЧЕНКО»

На звороті поштівки:

- фрагмент відбитка штемпеля поштового відділення відправника — «Lemberg», «Lwów»
- відбиток штемпеля поштового відділення отримувача — «Skala», «15.3.02», що дозволяє встановити місце та дату відправлення листа.

Поштівка адресована Марті Левицькій, доньці Олімпії та о.Александра-Констянтина Левицьких.
Дар родини Микласевичів.

1. «Матюсю» — Марта Левицька.
2. Кулюня Грушевська — Катерина Грушевська.
3. «Мій Татусьо» — Михайло Грушевський.

**ПОІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК АДРЕСАТІВ ЛИСТУВАННЯ
КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ**

№ з/п	АДРЕСАТ	Нумерація листів
1	ЛИСТ ДО МАРТИ ЛЕВИЦЬКОЇ <i>Львів, березень 1902 р.</i>	№ 1

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ЛИСТІВ МИХАЙЛА, МАРІЇ ТА КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКИХ

1. *[Підгайці 15 червня 1881 р.]* Об'єднаний лист Марії Вояковської до матері Кароліни Вояковської (Зембович) та лист від невідомої пані [Марії] до неї ж.
2. *Краків, 26 квітня 1883 р.* Лист Марії Вояковської до Олімпії Левицької.
3. *Краків, 4 січня 1884 р.* Лист Марії Вояковської до Олімпії Левицької.
4. *Львів, (18) 6 березня 1899 р.* Фрагмент листа Марії Грушевської до Олімпії Левицької.
5. *Львів, 21 жовтня 1899 р.* Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької.
6. *Прага, грудень 1899 р.* Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької.
7. *[Ялта, до червня 1900 р.]* Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької.
8. *Лондон, 9 травня 1903 р.* Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької.
9. *Львів, березень 1902 р.* Лист на поштівці Кулюні Грушевської до Марти Левицької.
10. *Львів, 7 січня 1905 р.* Лист на поштівці Марії, Михайла та Катерини Грушевських до Стефанії Левицької.
11. *Яремче, 27 липня 1906 р.* Вітання Михайла Грушевського Стефанії Левицькій.
12. *Львів, 18 березня 1907 р.* Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької.
13. *Львів, 11 квітня 1907 р.* Лист Марії Грушевської до Александра Левицького.
14. *Львів, 31 травня 1907 р.* Лист (спільний) Михайла та Марії Грушевських до о.Александра-Костянтина Левицького.
15. *Львів, 25 лютого 1908 р.* Фрагмент листа Марії Грушевської до [родини Левицьких].
16. *Рим, Італія, [13] квітня 1908 р.* Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької.
17. *Київ, 02 вересня 1908 р.* Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Калитовської.
18. *Львів, 26 лютого (11 березня) 1909 р.* Лист Марії Грушевської до [родини Левицьких].

19. Київ, 2 травня 1909 р. Фрагмент листа Марії Грушевської до [родини Левицьких].
20. [Криворівня, липень-серпень, 1909 р.]. Спільний лист: Марії Грушевської до Ольги Левицької; Єроніма Калитовського до Олександра та Олімпії Левицьких; Стефанії Калитовської до Грети (Ольги Левицької).
21. Львів, 23 листопада 1909 р. Лист Марії Грушевської до [родини Левицьких].
22. Львів, 12 грудня 1909 р. Лист Марії Грушевської до [родини Левицьких].
23. Київ, 31 грудня 1909 р. Лист Марії Грушевської до [родини Левицьких].
24. Львів, 5 березня 1910 р. Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької.
25. Львів, 27 березня 1910 р. Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької.
26. Київ, [квітень-травень] 1910 р. Вітання на поштівці Марії Грушевської до родини Левицьких.
27. Київ, [XII 1910 р.] Фрагмент листа Марії Грушевської до [родини Левицьких].
28. Фієзоля, Італія, 11 травня 1911 р. Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Калитовської.
29. Криворівня, 5 серпня 1911 р. Спільний лист Михайла, Марії, Катерини Грушевських та Людмили і Йосипа Савицьких до Олімпії Левицької.
30. Львів, 02 вересня 1911 р. Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької.
31. Київ, 22 грудня 1911 р. Вітання Михайла, Марії та Катерини Грушевських до [Ольги Левицької].
32. Ялта, вересень 1912 р. Лист на поштівці Михайла Грушевського до Стефанії Левицької.
33. Прага, Чехословаччина, 01 вересня 1919 р. Гарантійний лист на оренду ґрунтів в с. Криворівня, дана Михайлом та Марією Грушевськими для п. Ілька Дячука — господаря в с. Криворівня.

ПЕРСОНАЛІЇ РОДИННОГО ЛИСТУВАННЯ ГРУШЕВСЬКИХ

Вояковська Галина (у заміжжі Типовницька) — найстарша донька о. Сильвестра Вояковського (молодшого), племінниця Марії Грушевської. У юному віці вийшла заміж за землевласника Якова Типовницького з с. Довголуки і проживала з ним у власному маєтку на Стрийщині. З приходом радянської влади у 1939 р. у Галичину, Яків Типовницький, як великий землевласник, був заарештований, репресований і загинув від рук окупаційного режиму. Репресій зазнала і вся родина, тому Галина Типовницька з синами виїхала до Польщі, там захворіла і у 1942 році померла, похована в Кракові.

Вояковська Кароліна (з Зембовичів) — дружина о. Сильвестра Вояковського (старшого), матір Марії Грушевської.

Вояковська Олімпія-Кароліна (у заміжжі Левицька) — старша сестра Марії Грушевської, дружина о. Александра-Костянтина Левицького, офіційного опікуна юної Марії-Іванни Вояковської.

Вояковська Ольга (у заміжжі Мочульська) — донька о. Сильвестра Вояковського (молодшого), племінниця Марії Грушевської, дружина вченого літературознавця, критика, перекладача, правника Михайла Мочульського. Закінчила студії у Парижі, повернулася в Україну, викладала французьку мову. Спочатку подружжя мешкало в с. Вікно на Тернопільщині, згодом у Станіславові (тепер Івано-Франківськ).

Еміль Вояковський (старший) — рідний брат о. Сильвестра Вояковського (старшого), батька Марії Грушевської. Майор запасу цісарсько-королівської військової служби, нагороджений багатьма урядовими нагородами та відзнаками за доблесть.

Вояковський Еміль (молодший) — старший брат Марії Грушевської. Випускник Віденської військової академії, полковник австрійської армії, комендант полку залоги перемиської фортеці.

Вояковський Микола — син о. Сильвестра Вояковського (молодшого), племінник Марії Грушевської. Закінчив духовну семінарію у Львові. Після студій став священником, зокрема був на відомій парафії в с. Страдч на Львівщині, а також виконував свої душпастирські обов'язки на парафіях на Тернопіллі. Служив в УСС та УГА. З початком II світової війни виїхав до

Німеччини, де в 1945–48 рр., виконував обов'язки апостольського візитатора для українців-католиків, згодом виїхав до США, де і помер.

Вояковський Сильвестр (старший) — батько Марії Грушевської, парох церкви св. Отця Миколая в Підгайчиках Зборівського повіту на Тернопіллі.

Вояковський Сильвестр (молодший) — другий з синів о. Сильвестра Вояковського (старшого), рідний брат Марії Грушевської. Довголітній парох села Богданівка Скалатського повіту.

Калитовська Стефанія — див. Левицька Стефанія

Калитовська Тетяна — донька Єроніма та Стефанії Калитовських, у заміжжі за Теодором Зіньком. Зберегла родинні традиції, спомини, матеріальні свідчення про близькі контакти своєї родини з сім'єю Грушевських та заклала перші підвали фондової скарбниці Музею Михайла Грушевського у Львові.

Калитовський Єронім — псевд. Трохим Дріт, галицький адвокат, письменник, поет, співробітник гумористичних та сатиричних часописів, видавець. Чоловік Стефанії з Левицьких. Отримавши правничу освіту у Львівському університеті, працював помічником адвоката в Борщеві, згодом у Заліщиках, а опісля осів у Стрию. Був активним діячем «Просвіти», очолював окружний суд за часів ЗУНР.

Калитовський Павло — син Єроніма та Стефанії Калитовських. Від батька перейняв активну життєву позицію, займався громадським життям, активно працював у Пласті, загинув в роки II світової війни.

Левицька Людмила (у заміжжі Савицька) — донька о. Александра-Костянтина та Олімпії-Кароліни Левицьких, племінниця Марії Грушевської. Дружина отця-катехита Йосипа Савицького. Отримала добру освіту, викладала музику, вчила гри на фортепіано.

Левицька Марта — донька о. Александра-Костянтина та Олімпії-Кароліни Левицьких, племінниця Марії Грушевської. Народна вчителька, педагог, знавець музики. Власне родинне життя не уклала; проживала у місцях своїх викладів, по виході на заслужений відпочинок замешкана напостійно в Стрию, у родинній віллі «Ясна Поляна».

Левицька Стефанія (у заміжжі Калитовська) — донька о. Александра-Костянтина та Олімпії-Кароліни Левицьких, племінниця Марії Грушевської. Отримала гарну освіту (Виділова школа Бенедиктинок латинських у Львові, дівочий інститут при монастирі СС. Василіанок у Львові, Львівська політехнічна школа), активна громадсько-культурна діячка. Працювала урядницею-книговодницею в Науковому-Товаристві ім. Шевченка у Львові. Після одруження з Єронімом Калитовським проживала у Заліщиках, згодом у Стрию, де продовжувала займатися громадською роботою. Не витримавши важких злиднів, турбот і тривоги, які спіткали її родину під час московського наїзду, важких боїв під Стриєм Стефанія Калитовська важко занедужала та в 1917 році померла.

Левицький Модест — син о. Александра-Костянтина та Олімпії-Кароліни Левицьких, племінник Марії Грушевської. Визначний музичний діяч і талановитий диригент. Був засновником і керівником хорового товариства «Буковинський Боян» та музичної школи ім. М. Лисенка в м. Чернівцях на Буковині. Свого часу виїхав до Бразилії, де незадовго помер.

Левицька Ольга (у заміжжі Микласевич) — донька о. Александра-Костянтина та Олімпії-Кароліни Левицьких, племінниця Марії Грушевської. Дружина адвоката Вікентія Микласевича.

Левицький Александр-Костянтин — чоловік рідної сестри Марії Грушевської — Олімпії-Кароліни Вояковської. Офіційний опікун юної Марії-Іванни Вояковської по смерті її батьків. Парох м. Скала над Збручем. Був головою читальні «Просвіта», членом повітової Ради в Борщові, вів кооператив «Міщанська каса». Активний церковний, громадський, культурний діяч Тернопілля.

Микласевич Ольга — див. Левицька Ольга

Савицька Людмила — див. Левицька Людмила

Савицький Йосиф — священник зі Стрия, чоловік Людмили з Левицьких. Згодом подружжя переїхало до Львова, де о. Йосиф Савицький і помер.

Тишовницька Галина — див. Вояковська Галина.

Розділ II

**СВІТЛИНИ ТА ДОКУМЕНТИ АДРЕСАТІВ
ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА, МАРІЇ ТА КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКИХ**

Олімпія-Кароліна Вояковська (у заміжжі Левицька).
Тернопіль. Фото не датоване.

Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Олімпія-Кароліна Левицька (з Вояковських).

Львів, [1912?].

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 6225, інв. № 196 ОР

Александр-Костянтин Левицький. Матуральна знімка.
Тернопіль [1869 ?].

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 4025, інв. № 120 ОР*

Александр-Костянтин Левицький серед військових.
1870-і рр.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 1557, інв. № 83 ОР

о. Александр-Костянтин Левицький.

Львів. Фото не датоване.

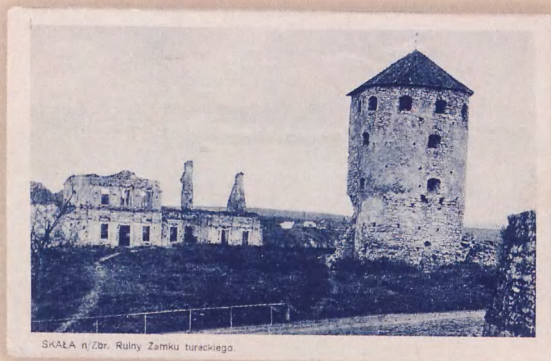
Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

о. Александр Левицкий среди учителей та учнів.

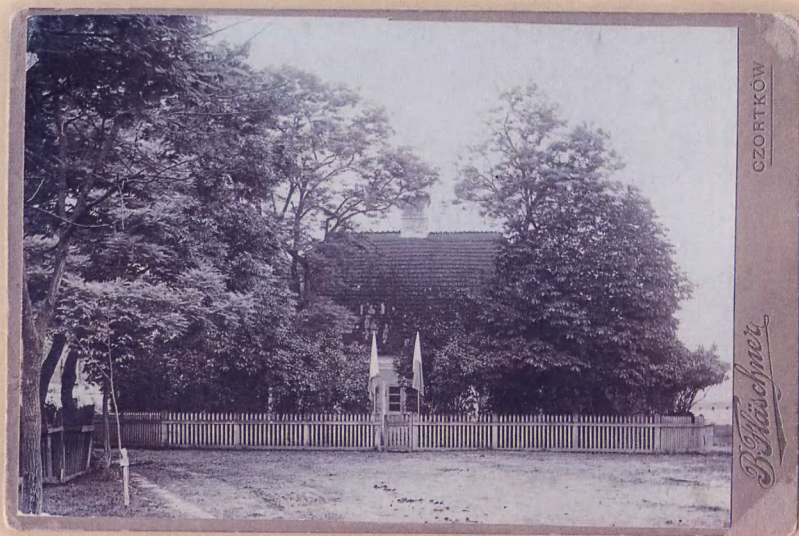
Сер. 1880-х рр.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 1558, інв. № 84 ОР*

Поштівка. Скала. Руїни замку.
Поч. XX ст.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 413, інв. № 6*

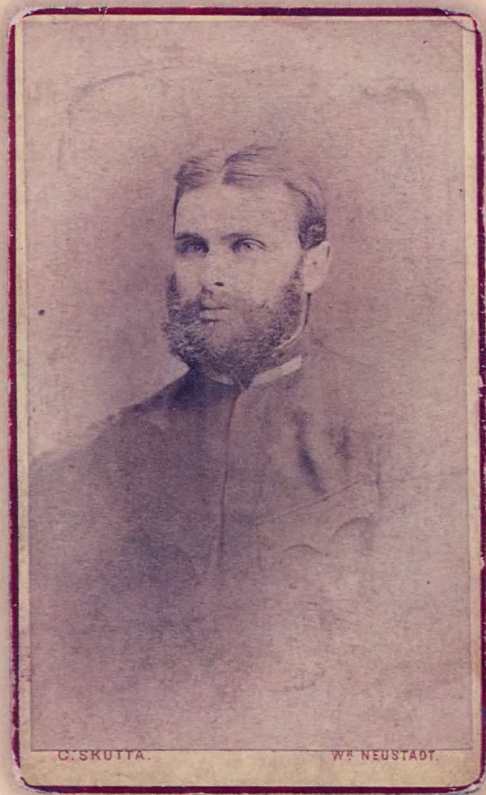
**Плебанія церкви св. Миколая в м. Скала над Збручем,
де парохом був о. Александр Левицький.**

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 6489, інв. № 218 ОР*

о. Александр Левицкий, парох м. Скала над Збручем, серед учнів.
Сер. 1880-х рр.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 1559, інв. № 85 ОР*

Еміль Вояковський (молодший).

Фото недатоване.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 3989, інв. № 95 ОР

Амброзина Левицька (у заміжжі Лісинецька).

Бережани. Фото не датоване.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 7187, інв. № 348 ОР

Михайло, Марія та Катерина Грушевські з родиною.

Криворівня, 1912 р.

Зліва направо.

І ряд: Михайло Грушевський, Тетяна та Павло Калитовські,
Катерина Грушевська, Марта Левицька.

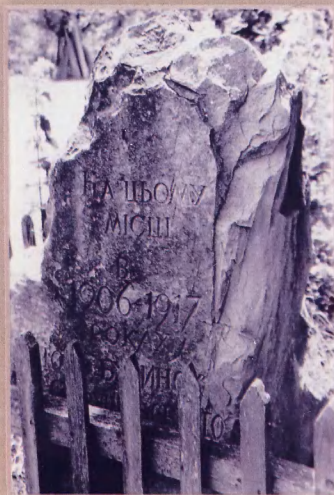
ІІ ряд: Йосиф Савицький, Марія Грушевська, Людмила Савицька,
Стефанія Калитовська, Єронім Калитовський.

Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

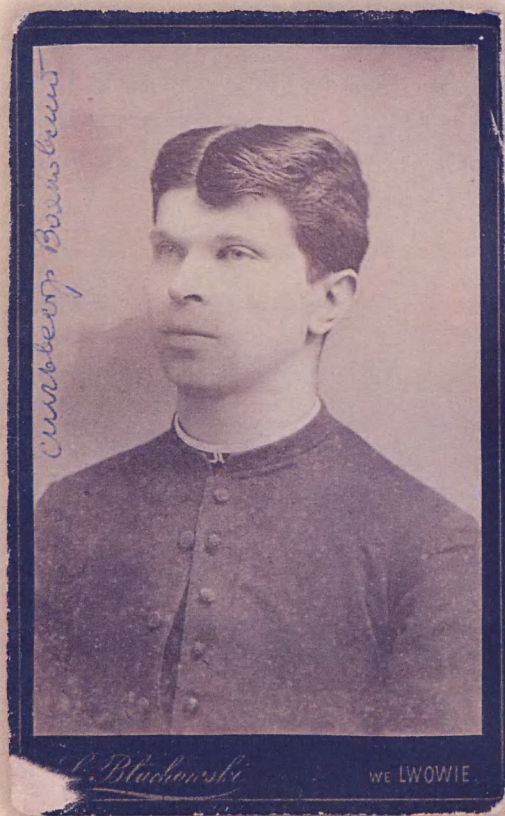
с. Криворівня. Парцеля Михайла Грушевського.
1933 р.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. втсупу № 251, інв. № 12 МЕМ*

**с. Криворівня. Пам'ятний камінь-знак на місці,
де стояла хата Михайла Грушевського.**
07 липня 1995 р.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. втсупу № 9835, інв. № 114 ФМ*

о. Сильвестр Войковський (молодший).

Львів. Фото не датоване.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 4020, інв. № 115 ОР

Стефанія Левицька (у заміжжі Калитовська).

Фото не датоване.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 4026, інв. № 121 ОР*

Людмила Левицька (у заміжжі Савицька).

Львів. Фото не датоване.

Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Модест Левицький.
Чернівці. Фото не датоване.

Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Ольга Левицька (у заміжжі Микласевич).

Львів. Фото не датоване.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 7205, інв. № 366 ОР

Марта Левицька.

Стрий. Фото не датоване.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 6677, інв. № 232 ОР

Галина Вояковська (у заміжжі Тишовницька).

Перемишль. Фото недатоване.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 9362, інв. № 408 ОР

Микола Вояковський.

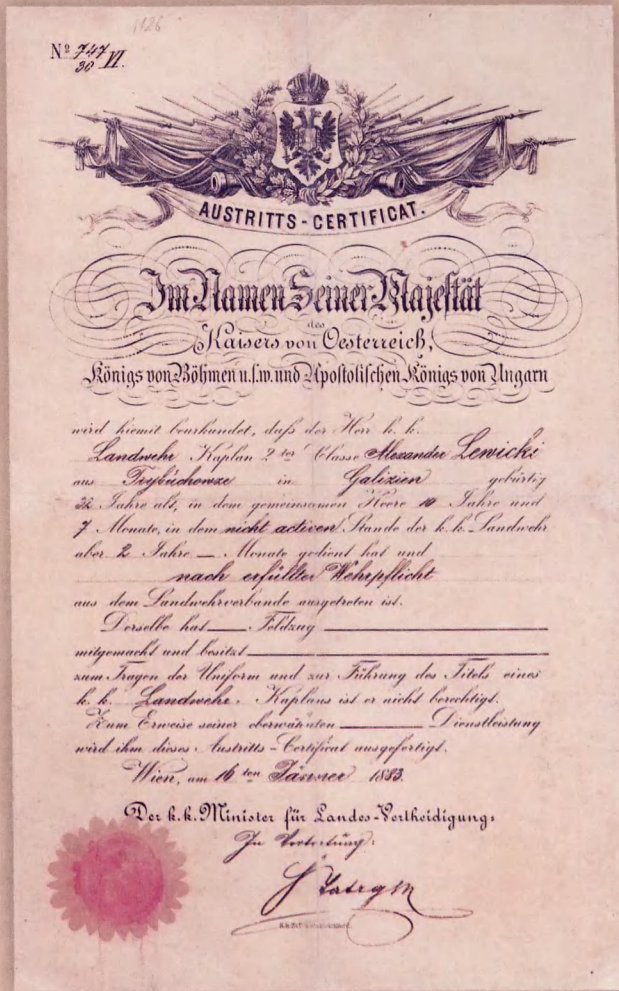
Львів, 1921 р.

*Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 6199, інв. № 170 ОР*

Володимира Вояковська.
Перемишль. Фото не датоване.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 9360, інв. № 406 ОР

**Сертифікат про підтвердження відбування військової служби
Александром Левицьким.
Відень, 16 січня 1883 р.**

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 7147, інв. № 1135 ДМ.

1127

Відпис розпорядження о. Наместника
дана 7 Марца 1883 Л. 7781 до ек
Висши провіскаго и Вояковскоу

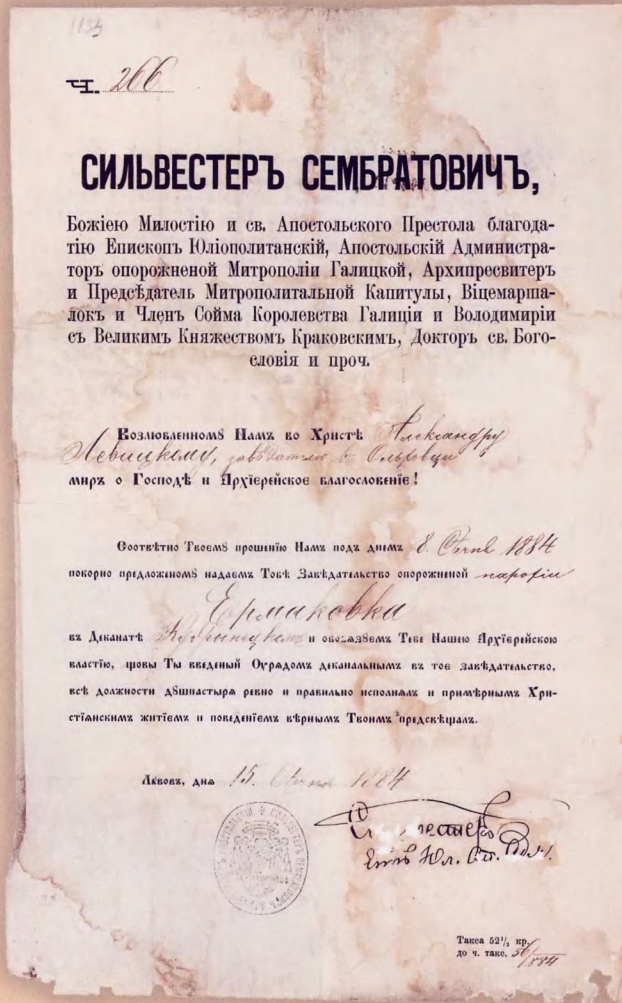
О. Висши провіскаго вступив з Кискам
Лудега 1883 Валера вступив уступити
на Рондну коєрнея 184 ст 74. ст
рафуднованого розпорядження
дана 12. Грудня 1882 Л. 73988
Кискам А. Кискам Левицькому
завідавцю о. пробоства и Общ.
ен раі пєраверу 12. Марца 1883
вступив уступити в уступити способ
з фундації релігійного уступити
Рондну и вступити Кискам А. Кискам
Дзисеєм елєсах (184) ст 27 сент
1883.

Висши провіскаго Л. 7781 ст. 195
Д. 1. "

**Відпис розпорядження про виплату о. Александру Левицькому
(рукописне підтвердження про отримання грошей
за опікунство над Марією-Іванною Вояковською).**

Львів, 7 березня 1883 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 7148, інв. № 173 МЕМ.

**Документ про надання о. Александру Левицькому парохії.
Львів, 15 січня 1884 р.**

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 7116, інв. № 1104 ДМ

№ 1024

СИЛЬВЕСТЕРЪ СЕМБРАТОВИЧЪ,

Божією Милостію и св. Апостольского Престола благода-
тію Епископъ Юліополитанскій, Апостольскій Administra-
торъ опороженной Митрополіи Галицкой, Архипресвитеръ
и Предсѣдатель Митрополитальной Капитулы, Вицемарша-
локъ и Членъ Сойма Королевства Галиціи и Володимиріи
съ Великимъ Княжествомъ Браковскимъ, Докторъ св. Бого-
словія и проч.

Козмолюбимомъ Намъ о Христі *Александрѣ Левицкѣ*
Коллежъ Завѣдующимъ в. Ермаковскѣ
миръ о Господѣ и Архирейскомъ благословіеніе!

Возвѣстно Твоемъ прошенію Намъ подх днѣмъ *12/III*
по предложенію, назначаю Тебѣ на Сотрудника *систематична*
пастыренъ их *Снятинскѣ*

Деканата *Снятинскѣ* обязаннѣи

Тебѣ въ власти Нашою Архирейскою, цѣлю Ты видный Очередомъ деканальными
ихъ твоѣ Сотрудничестве поинибуиши ихъ дѣловныхъ и парохіальныхъ дѣлахъ
Своимъ настоятелю, примѣрными христіанскими житіемъ и поведеніемъ Нашо-
го Архирейского благословіенія оудостоиши.

Львова, дна *14. III. 1885.*

Сильвестеръ
Сембратовичъ
Тавра 221, кр.
до ч. тавра. 2. 2.

Надання о. Александрѣ Левицькому посади «систематичного сотрудника в монастырю в Снятині».

Львів, 14 березня 1885 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові 259 НДФ.

1. 125

До Высочайшого С. Александрова
Левинского
в Част.

Ваше Пресвятишество в рвении
уже два ст. с. с. 7. 1877. прибави.
на Вашей Высочайшей воле.
ми за труды при облатинении с.
боже во степенях камиинка Ваш
Святости. А в 1878. в Борщов
фраз и отличиям гором, пошу
признательности и пожеланию
посвяти.

Ву кроткою сдержку ввзвеса
тыя сдерживает, но и им все
все раз востану пошу Вашей
Высочайшей воле пожелать.
им дет. Яког Гуриневича
Борщови д. 20. Маю 1898.

Александров
Левинский
Полковник.

Лист-подяка о.Александрю Левицькому.
Борщів, 20 травня 1898 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 7131, інв. № 1119 ДМ

139

Метрика вичинихъ — Liber copulatum.

Отр.
Page

1896	Женхъ — Nomen	Вривка — Nomen	Невѣста — Nomen	Вривка — Nomen	Свадѣство — Nomen	Testis
Имя Nomen	Имя Nomen	Имя Nomen	Имя Nomen	Имя Nomen	Имя Nomen	Состояніе Conditiō
<p>17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p>	<p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p>	<p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p>	<p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p>	<p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p>	<p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p>	<p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p> <p>Кривахъ 5 17 26 1896 1904</p>

I) Testimonium baptismi dato Wierawa die 16
 Novembris 1894 № 394
 II) Testimonium baptismi ab officio parochiali dato 10to Martii 1894 № 113
 III) Testimonium liberatale ab officio notario dato 10to Novembris 1894 № 100
 IV) Testimonium, quod certati, cum calibus eae, dato die 23to Septembris 1895 № 1878
 I) Testimonium notariali ab officio parochiali dato 10to Martii 1894 № 113
 II) Testimonium, nem ab impedimento, de nuda religione ad officio notario dato 10to Martii 1894 № 113
 III) Testimonium, quod certati, cum calibus eae, dato die 23to Septembris 1895 № 1878

Запис в метричній книзі церкви Свв. Петра і Павла у Львові про шлюб Михайла Грушевського і Марії Вояковської.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 4610, інв. № 84 ДМ.

W każdym podaniu należy powołać
następującą liczbę czynności.

Liczba czynności P III 237/10

Dekret opieki.

Do Olimpii Lewickiej
w Teremeski

Wskutek zaszłej w dniu 29/5 1910 śmierci Pani małżonka Stef.
Władysława Lewickiego ustanawia się Panią opiekunką
jej małoletniej Martki Marthy Lewickiej

Obowiązkiem Pani jest sposobić swego — swych pupila Stef. na szkolę pocztowego, hogo-
bojnego i cnotliwego wychowywać odpowiednio do stosunków na użytecznego — ych obywatela
zastępować przed Sądem i poza Sądem, majątkiem uczciwie i skrzętnie zarządzać i we wszystkich
po myśli ustawy postępować.

Jako w półopiekun dodany zostaje Pani Pan Florian
Walicki
W razie pozownego zamądrzenia obowiązkiem jest Pani donieść o tem Sądowi.

C. k. Sąd powiatowy Oddział III

Borshow dnia 7 maja 1911
S. L.

O każdej zmianie mieszkania opiekunki lub pupila, należy bezwzględnie donieść
Sądowi opiekunczemu.

Lwów-Kraków. Post. w spr. niesp. Nr. 49 (Dekret ustanowienia opiekunki.)

Декрет, що надає право опіки Олімпії Левицькій над малолітньою Мартою Левицькою.

Борщів, 7 травня 1911 р.

Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Львів, 13 липня 1911.

№ 8 355 1/3.

До
Пані Олімпії Кароліни Левицької
вдови по гр. Каті, народи дашевської
в Сиршо
ж. Обідського в. 9.
[Кам'яч. П. Кавостра в Стужи.]

На подані de pass. 28 серпня 1911 г. відомості, що Панно, що рівночасно поручено їй в. Урядови поданковому в Сиршо, щодо без грош. помірного побору, виплачував Пані дару з паски рік. 600 ж. як також данок по вилізанні її дочки Марти уродженої 9. липня 1898 рік. 120 ж. до влітло 8. червня 1916. в разі місячних платити з серпня 1916. кожного місяця за квітами остепитованими, на котрі має бути через Панно утримані по вилізанні за в. ієнь, що Пані жин в стани вдовилимо незасно. трина, як також по данках жин єсть незасно трина і подіти на її удержанні, під утриманні перебувані і дуритованні тино дару з паски в границях австрійско-угорської Монархії.

За ч. в. Камінька.

Jullien

**Повідомлення Олімпії Левицькій про виплату коштів
на утримання малолітньої Марти Левицької.**

Львів, 13 липня 1911 р.

Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Imperium Austriae. Eparchia: *Stanislaopolitana*
 Королевство Галиція. Diocesis: *Stanislaopolitana*
 Regnum Galiciae. Decanatus: *Husiatynis*
 Покрай: *Husiatynis* Parochia: *Trybuchowensis*
 Diocesis: *Husiatynis*

Свѣдоцтво крещенія.
Testimonium baptismi.

Отъ урнда приходского гр. кат. Церкви *Trybuchowensis*
 Ex parte Officii parochialis r. gr. *cath. parochialis* Ecclesiae

известно творится, що въ книгахъ метрическихъ рожден. тойже Церкви, том. стр. находится следующее:
 notum testaturque fit, in libris metricalibus natorum hujus Ecclesiae, toms III, pag. 35 Terperit sequentia:

Годъ, мѣсяцъ и день рождения, крещенія и миропомазанія Anno, mensis, et dies nativitatis, baptismi et confirmationis	Число дома Nr. domus	ИМЯ NOMEN	Вѣрскоуба. Religio Kościół Szkoła Домъ Thori	Родители и сословіе Parentes et conditio	КУМЫ и сословіе Patrini et conditio
Рокъ Божій Тысяч Anno Domini Milesimo octies. gesulesimo quingentesimo quingentesimo quingentesimo tercio / 1856 / 13 25. die natus et in die 16. Junii bapti- zatus atque con- firmatus -	32.	<i>Alexander Konstantinus Levitskiy i. b. romanis</i>	<i>gr. cathol. parochialis Trybuchowensis</i>	<i>R. Josephus Levitski, deo- chus localis - et Domnicia filia R. Clementis Levitski parochi atque Romanus Romanensis in viculo Koczo- wensi - uxor</i>	<i>Constantinus Tropatynski, uxor parochi ad Eccl. r. l. c. in Husiatyn- saria, uxor Micha- elis Al. Levitski, parochi r. g. u. in Tropatyni R. Michaelis Levitski uxor Alexandra, uxor Romanensis in viculo Koczo- wensi - uxor parochi ad Eccl. r. l. c.</i>

Baptizavit et confirmavit: *R. Michael Al. Levitski, cap. clarius Husiatynensis*
 Которое свидѣцтво собственною рукою подписано и печатью Церкви приходской стверждено.
 Quis testimoniales manu propria subscribo et sigillo Ecclesiae parochialis coroboro.

Trybuchowce, die 13. Octobris 1910. Б. Р. 1910
A. D.

 *El. Lajny
parochialis Tryb.*

**Свѣдоцтво крещенія о. Александра-Костянтина Левицького.
Трибухівці, 13 жовтня 1910 р.**

Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Імперія: Австрійська. Imperium: Austriae. Королівство: Галиція. Regnum: Galiciae. Число: Numerus: 135.		Округ: Хусятинський. Circulus: Husiatynis. Єпархія: Каміславська. Diocesis: Camislavopolitana. Приход: Трубихівський. Parochia: Trubichowensis.		
СВѢДОЦТВО ВѢНЧАНІЯ. Testimonium copulationis.				
Отъ уряда приходного гр. кат. Церква: <i>parochialis Трубихівський</i> Ex parte Officii parochialis r. gr. <i>cath.</i> Ecclesiae:				
наявлено твориться, що въ книгахъ метрическихъ Вѣнчанъ тойже Церкви. Тома, стр. <i>шаходата сѣдуаное потам testatumque sit. In libris metricibus copulationum huius Ecclesiae. Tom. 17, pag. 27 reperiri sequentia:</i>				
Рокъ Anni:	Женхъ Sponsus		Невѣста Sponsa	Свѣди Testes
Мѣсяць Mensis:				Имя и фамилия Nomen et cognome
День вѣнчанія Dies copulationis:	Имя Nomen	Имя Nomen		
Рокъ Брака				
Тысячь девятьсотъ				
Анno Domini	<i>Alexander-Constantinus Lewicki, filius P. J. Josephi Lewicki, parochi localis et Dom. nicae filiae Clementis Lewicki, domus etiam Lewicki, p. cath.</i>	<i>Olimpia Karolina Wojcowska, filia P. J. Karoliny Wojcowskiej, parochi localis et Dom. nicae filiae Karoliny Wojcowskiej, p. cath.</i>	<i>19 annorum</i>	<i>K. Matamisk Alexander, copulatio in Husiatyn - P. J. Lepki, S. C. pastor, admini. Strator in Husiatyn loc -</i>
Millesimo milia- gentesimo septuagesimo ter- cio / 1873 / Septembris 23				
Которе свидѣцтво собственною рукою подписано и почтено церковною ствердею. Quis testimoniales manu propria subscripto, sigillo ecclesiastico corroborato.				
Трубиховськ, <i>13. October</i> die 13. October			P. E. 1910 <i>E. L. Sabij</i> parochus loci	

Свідोцтво вѣнчанія о. Александра-Костянтина Левицького та Олімпії-Кароліни Вояковської.

Трибухівці, 13 жовтня 1910 р.

Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Державна Австрійська Королівська Улична.
Imperium Austriae, Regnum Galiciae.

Епархія: *Іманиславівка* Дієцезія: *Скальська*
 Діоцезія: *Іманиславівка* Число: *176* Дієцезія: *Скальська*
 Парохія: *Борунів* Номер: Парохія: *Скала*
 Districtus: Numerus: Parochia:

СВІДОЦТВО СМЕРТИ.
Testimonium mortis.

Відъ уряду парохіального гр-цат. Церква: *Св. Николаї*
 Ex parte officii parochialis r. gr.-cath. Ecclesiae: *S. Nicolai*

Завдане се, що въ книжцяхъ метричальнихъ Церкви, поль- стр. *131* надрукованъ са слѣдуюче:
 ному testimonio fit, in libro metricalibus hujus Ecclesiae tomo pag. геретіи смертної:

Ріокъ, мѣсяць и день смерти и похорону Anno, mensis et dies mortis et sepulturae.	Число року. Nr. domus	Імя и шлюбного помершого Nomen et cognomen mortui	Видъ хрещення Religio	Поло- ження Sexus	Мѣсяць Mensis	День смер- ти Dies mortis	Вѣтъ и лѣтъ Dies vitae	Хвороба и рідъ смерти Morbus et qualitas mortis
Року Вожого Тисячь <i>дванадцяти</i> <i>сая дванадцяти</i>	<i>203</i>	<i>Alexander Constantino Levitskyj ofime Jose- phi et Bonifacii, Helioz parochus in Skala</i>	<i>Catholica</i>	<i>Мужчини</i>			<i>60 annos</i>	
Anno Domini Millesimo <i>duode-</i> <i>ciesimo decimo</i> <i>1910</i> Septembris die <i>29.</i>		<i>Defuncti Rev. Petrus Mykajewicz Decanus r. Skalkowicis</i>						

Се свідцтво власною рукою підписую и печатю церковною стверджую.
 Quas testimoniales manus propria subscribo sigilloque Ecclesiae parochialis corrobora.

Скала для *10 жовтня* Р. Б. *1910*
 die A. D.

в.а.
Миколай Савицький

Zb. archiw. 00. Burzardus v. Zbawicki.

Свідцтво смерті о. Александра-Костянтина Левицького.
 Скала, 10 жовтня 1910 р.

Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові.

Жінка і діти зповідають кривих, приятелів і знайомих
про смерть мужа і батька

о. АЛЕКСАНДРА ЛЕВИЦЬКОГО
ПАРОХА СКАЛИ

котрий спочив в Бозі дня 29 вересня 1910 проживши 60
літ. Похорон 2. жовтня.

Клепсидра на смерть о. Александра Левицького.
Скала, 29 вересня 1910 р.

Депозит Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові

Олімпя з Вояковських Левицька

вдова по пароху міста Скали

по коротких і тяжких терпіннях, засмотрена сьв.
Тайнами заснула в Бозі дня 15. жовтня 1915, про-
живши 64 літ.

Тяжким болем прибиті діти і внуки запрошуюють всіх кривних
і знайомих на похоронний обряд, який відбуде ся в неділю дня
17. жовтня о год. 2. по полудні з дому жалоби при ул. Кілін-
ського дім „Ясна Поляна“.

ПОМИНАЛЬНЕ БОГОСЛУЖЕНЄ

відбуде ся в понеділок д. 18. жовтня о г. 10 рано в парохіяльній церкві в Стрию.

Мати *Олімпія Левицька*
Стефанія Кавтовська
Людмила Кавцова
Ольга Михайлівна
Марта Левицька
доньки.

Модест Левицький, син
Др. Євгена Кавтовський
о. Йосиф Савицький
Викентій Михайлович
зяті.

Павлуць Бобцьо
Земчак
Тануся
внуки.

Клепсидра на смерть Олімпії Левицької.

Стрий, 15 жовтня 1915 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові

кн. вступу № 4031, інв. № 62 ДМ

Розділ III

**ЕПІСТОЛЯРІЙ
МИХАЙЛА, МАРІЇ ТА КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКИХ**

29 ж. 920.

Дорогий Віска! Сьогодні ми воганно відходимо
до Кітвва. Кітвва ємо мому дістан певно
мисли; сердечнао дякую за те що все так
гарно нам вийшло. Не село мисли; чи дані
мудра чинкація, прийняття і собі він
мому прийняття, чи мисли?
Мабуть за...
Сид ак. Сидурин...
новобитя пер...
Ма не жалею...
мислять іде...
Кітвва...
вона мислять - віддала свою мисль
мислять, мисль мислять на мисль
вмислять (чи дружина мисль)
мисль мисль мисль - не дивіть
на мисль мисль мисль мисль, мисль
мисль мисль, мисль мисль мисль

Ваші М. М. К. 15

Краків, 26/4 1883.

Шлюбна Олімпію!

Przy nadchodzącym dniu świąt Wielkanocnych
wysłam ci kochanej Ołimpiu jakżeś i ks. Stanis-
ławi ciotki Sabirii Syniowi, Stefci i Ludmili, i
wszyscy zdrowia i wszelkiej pomyślności.

Yakobi różnica między tego a przedwczorajni i wczorajni!

Wtedy byłoby mi jeszcze razem z naszą kochaną Maryją,
a dziś każdy z nas dziwidziej. Co do mnie, to już jest
ten po świątach, odbyłem je z Polakami a teraz to
w skib ty mnie. —

Od kilku tygodni pisalam do ciebie, lecz nie wiem

a ja nie mam czasu, żeby ci pisać, a przynajmniej
nie wiem, czy ci to będzie potrzebne, a przynajmniej
przepraszam ci. Oczekuję, że ci to będzie potrzebne.

Wszystko i tego czasu, jeśli nie masz
co Brońcu wyprawy.

Co tyż ciś serdecznie

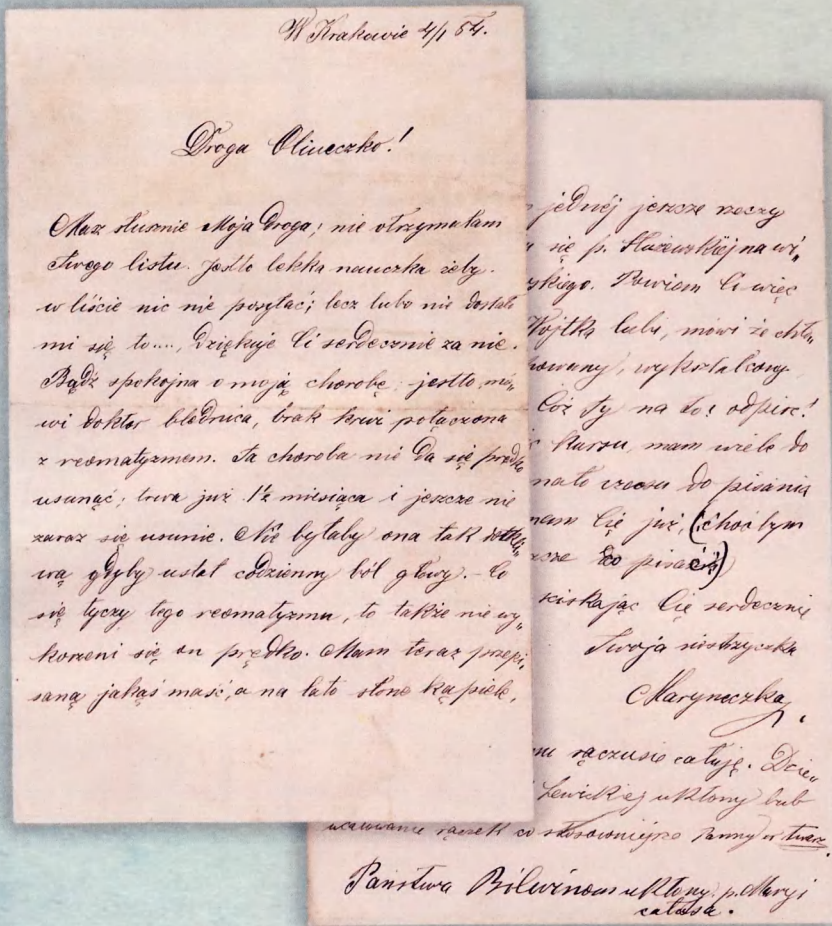
Maryja

Лист Марії Вояковської до Олімпії Левицької.

Краків, 26 квітня 1883 року.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові

кн. вступу № 11967, інв. № 297 МЕМ

Лист Марії Войковської до Олімпії Левицької.

Краків, 4 січня 1884 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові

кн. вступу № 11969, інв. № 299 МЕМ

**Фрагмент листа Марії Грушевської до Олімпії Левицької.
Львів, (18) 6 березня 1899 р.**

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11948-11949, інв. № 278-279 MEM

**Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької.
Прага, грудень 1899 р.**

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. в ступу № 10844, інв. № 260 MEM

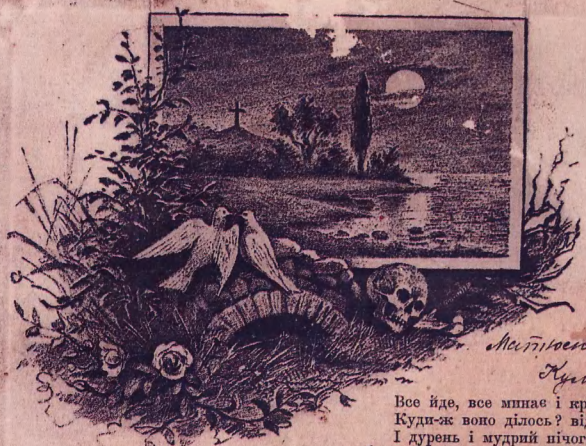

Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької.
[Ялта, до червня 1900 р.]

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10848, інв. № 261 MEM

46723 Накладом Е. Миколайчука, Львів.

Пошті права заструговані.

Милостиво, Ва!
Кулюні Грушевської.
Все йде, все минає і краю немає...
Куди-ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень і мудрий нічого не знає.
Мій Татусю поїхав сімю Т. ШЕВЧЕНКО.
до Татар-Керма і привезе Крмтій сімю

Високоїпова мам
Мартиуса Левицька
Скала

Лист на поштівці Кулюні Грушевської до Марти Левицької.
Львів, березень 1902 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11945, інв. № 275 МЕМ

Westminster Abbey.

London, 9/17 1903

Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької.
Лондон, 9 травня 1903 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10855, інв. № 264 МЕМ

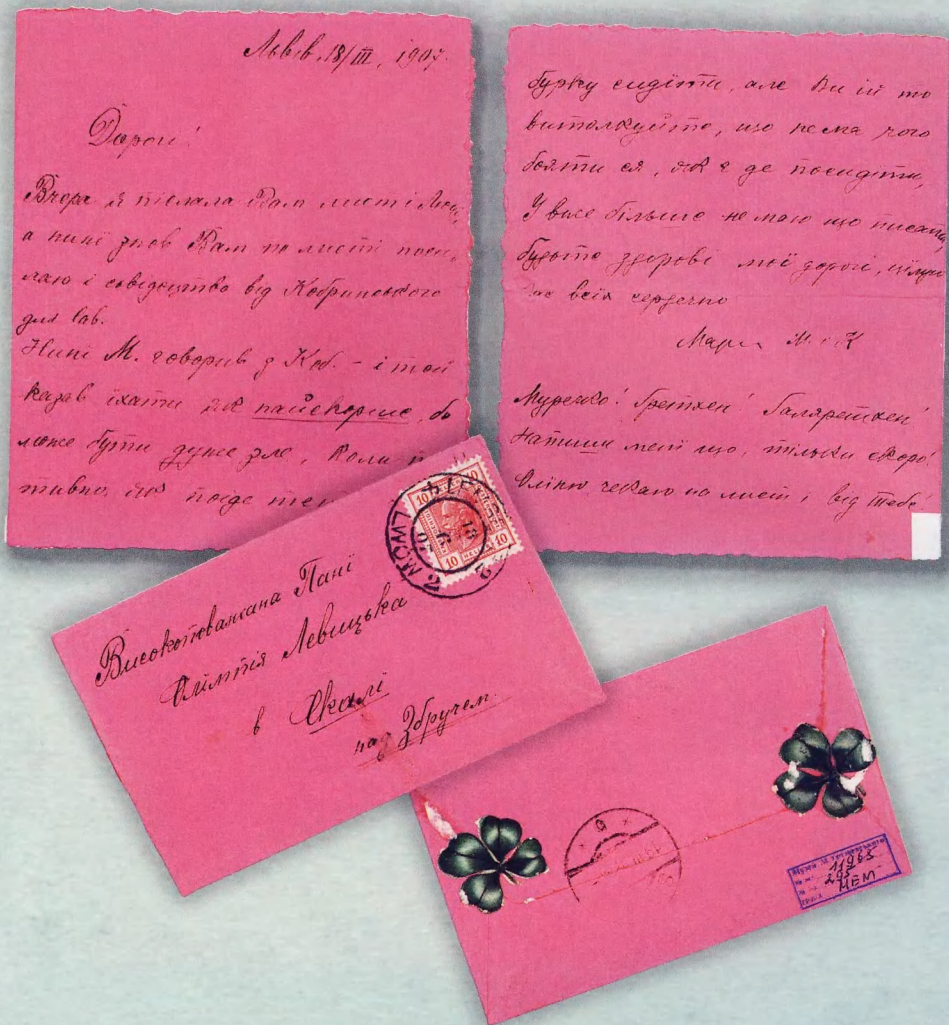

Вітання Михайла Грушевського Стефанії Левицькій.

Яремче, 27 липня 1906 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові

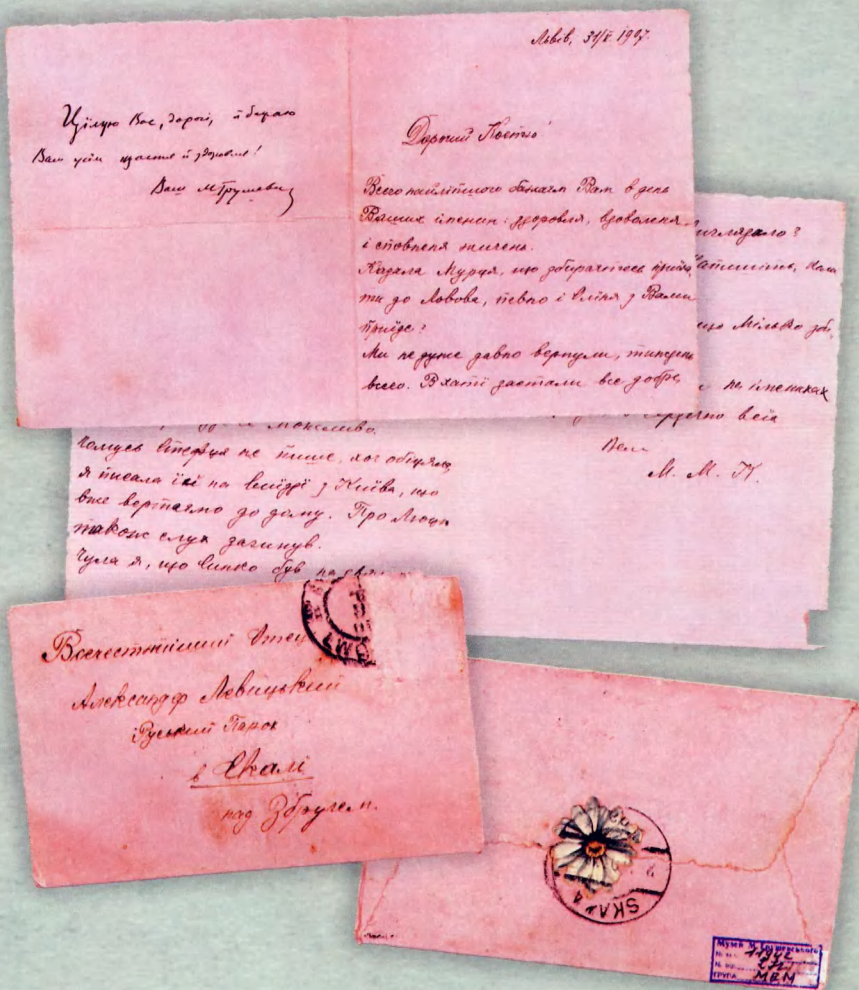
кн. вступу № 10860, інв. № 268 МЕМ

Лист Марії Грушевської до Олімпії Левицької.

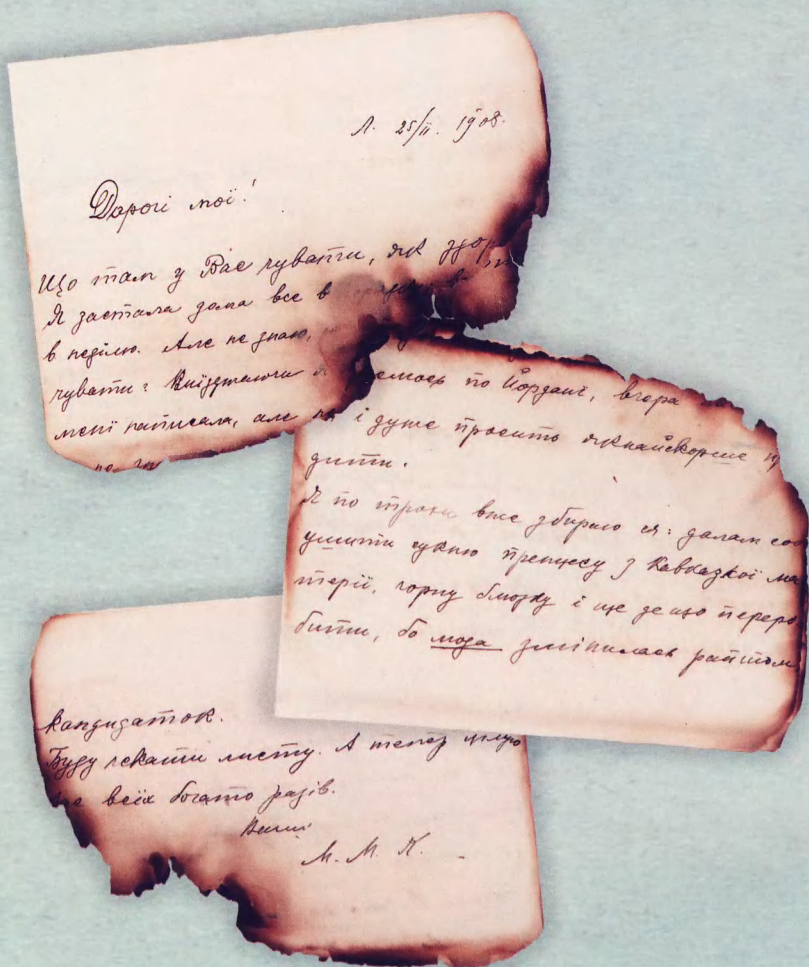
Львів, 18 березня 1907 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11964–11965, інв. № 294–295 МЕМ

Лист (спільний) Михайла та Марії Грушевських до о. Александра-Костянтина Левичького. Львів, 31 травня 1907 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11941–11942, інв. № 271-272 МЕМ

Фрагмент листа Марії Грушевської до [родини Левицьких].

Львів, 25 лютого 1908 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11955, інв. № 285 МЕМ

Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Левицької.
Рим, Італія, [13] квітня 1908 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10858, інв. № 266 МЕМ

**Лист на поштівці Марії Грушевської до Стефанії Калитовської.
Київ, 02 вересня 1908 р.**

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 10859, інв. № 267 МЕМ

Дорогі мамі!

Бжего наймітшого у Львові
Рован! а особливо боганя
здоровія всім.

Звисталити, що трохи
міжно дібралася найкраща,
але тієї великої руд,
все хтось прикладити,
то ми вудив і саме, що
і забути не трудно.

Поздоровити від мене мура,
чужа, бо я забула вжити
собі її адресу.

Що рудити з посарого Савіч?

Роз: Най мені тіттер

Пікун найніше, бо може
ти, Віно, не маеш часу.

Тут на самі свята був
сильний мороз 22° а від
вєра вже зовсім тепло,
теп і на завтра, на Новий
Рік певно буде боганя.

Що гуваїти? Свєтло мені
рідка. Та, цілуємо всім

Мам-ли всім

Мам М. М. Н.

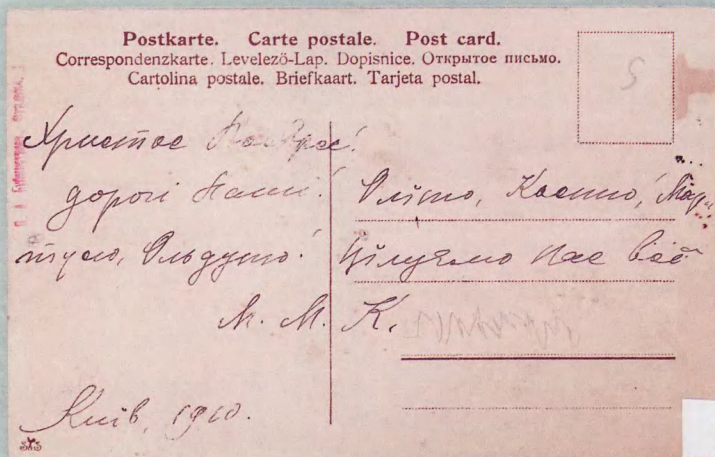
Київ 31/кві. 1909.

Лист Марії Грушевської до [родини Левицьких].

Київ, 31 грудня 1909 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові

кн. вступу № 11946, інв. № 276 МЕМ

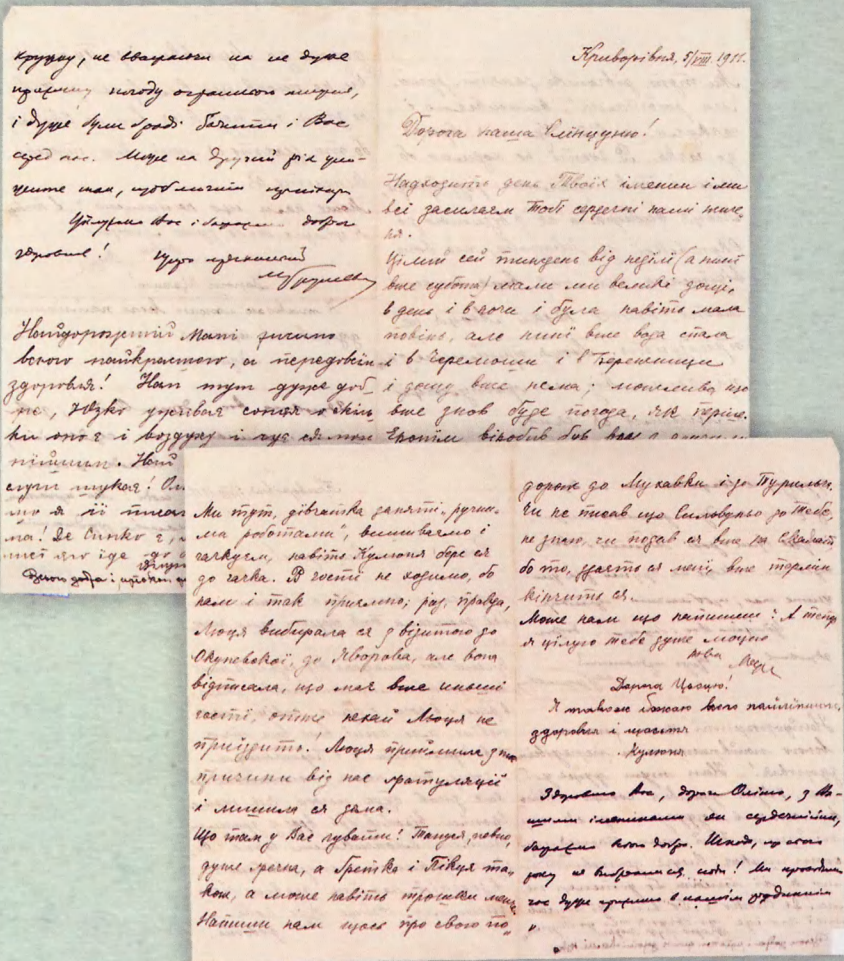

Вітання на поштівці Марії Грушевської до родини Левицьких.

Київ, [квітень-травень] 1910 р.

Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові

кн. вступу № 11963, інв. № 293 МЕМ

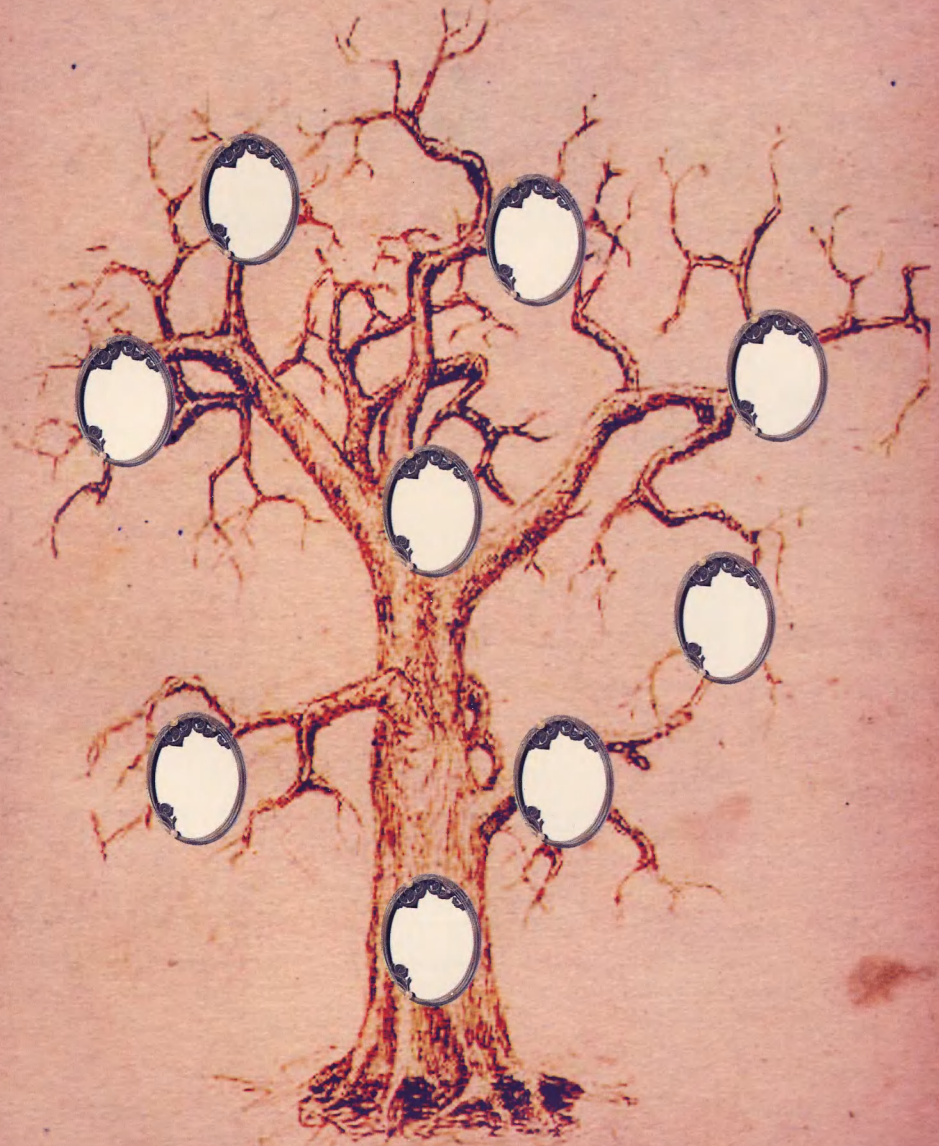
Спільний лист Михайла, Марії, Катерини Грушевських та Людмили і Йосипа Савицьких до Олімпії Левицької.

Криворівня, 5 серпня 1911 р.

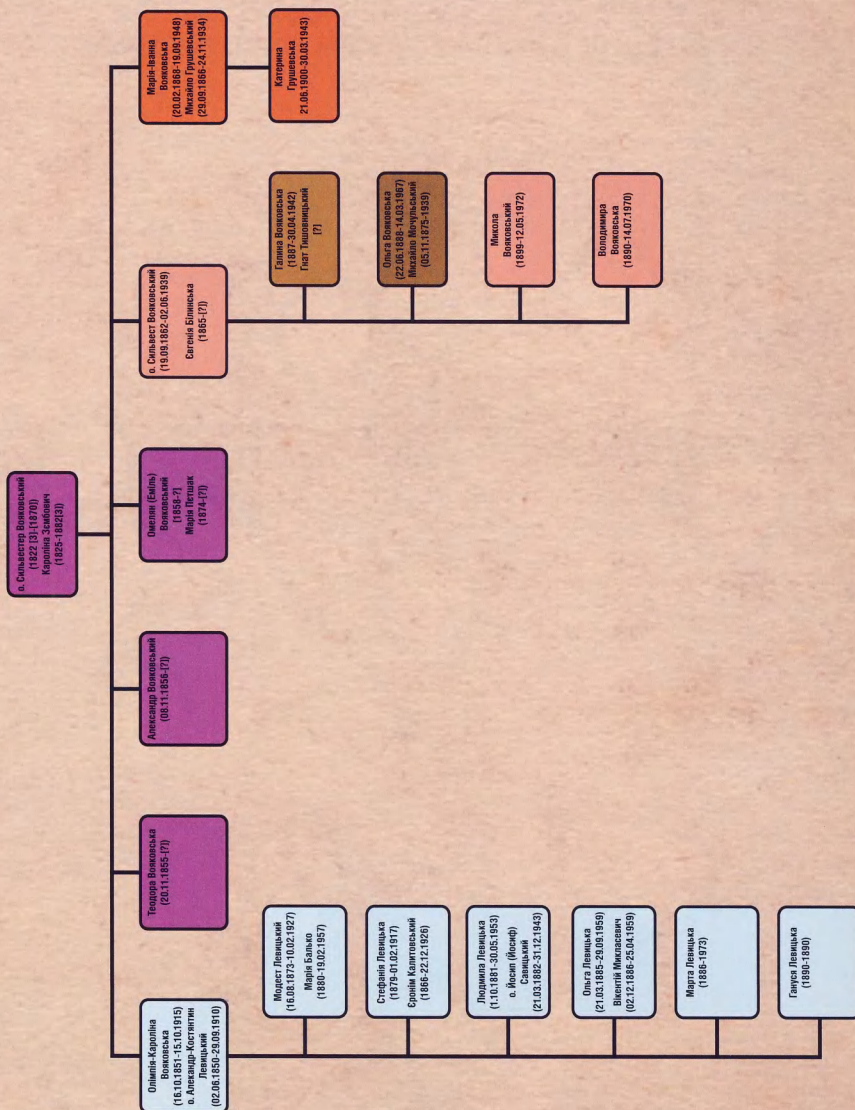
Фонди Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові
кн. вступу № 11944 інв. № 273 МЕМ

Розділ IV

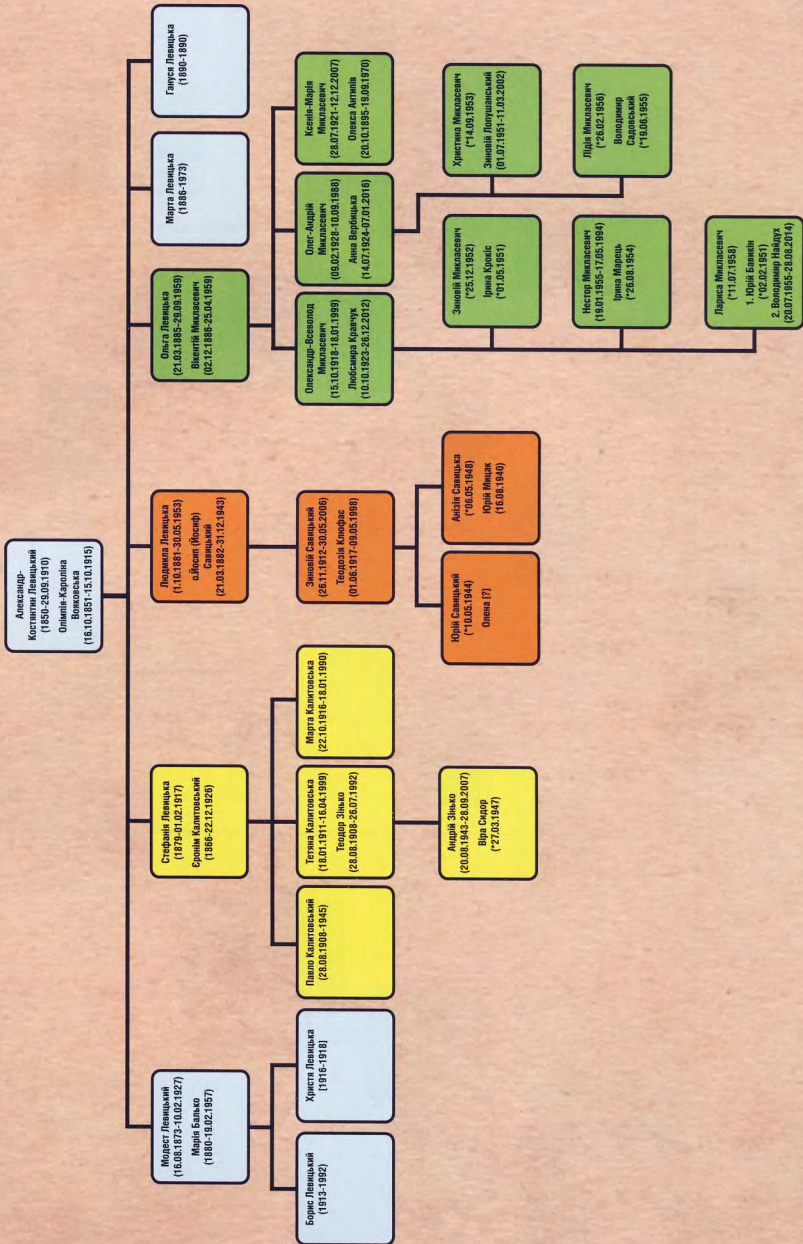
РОДОВІДНІ ДЕРЕВА РОДИНИ ГРУШЕВСЬКИХ

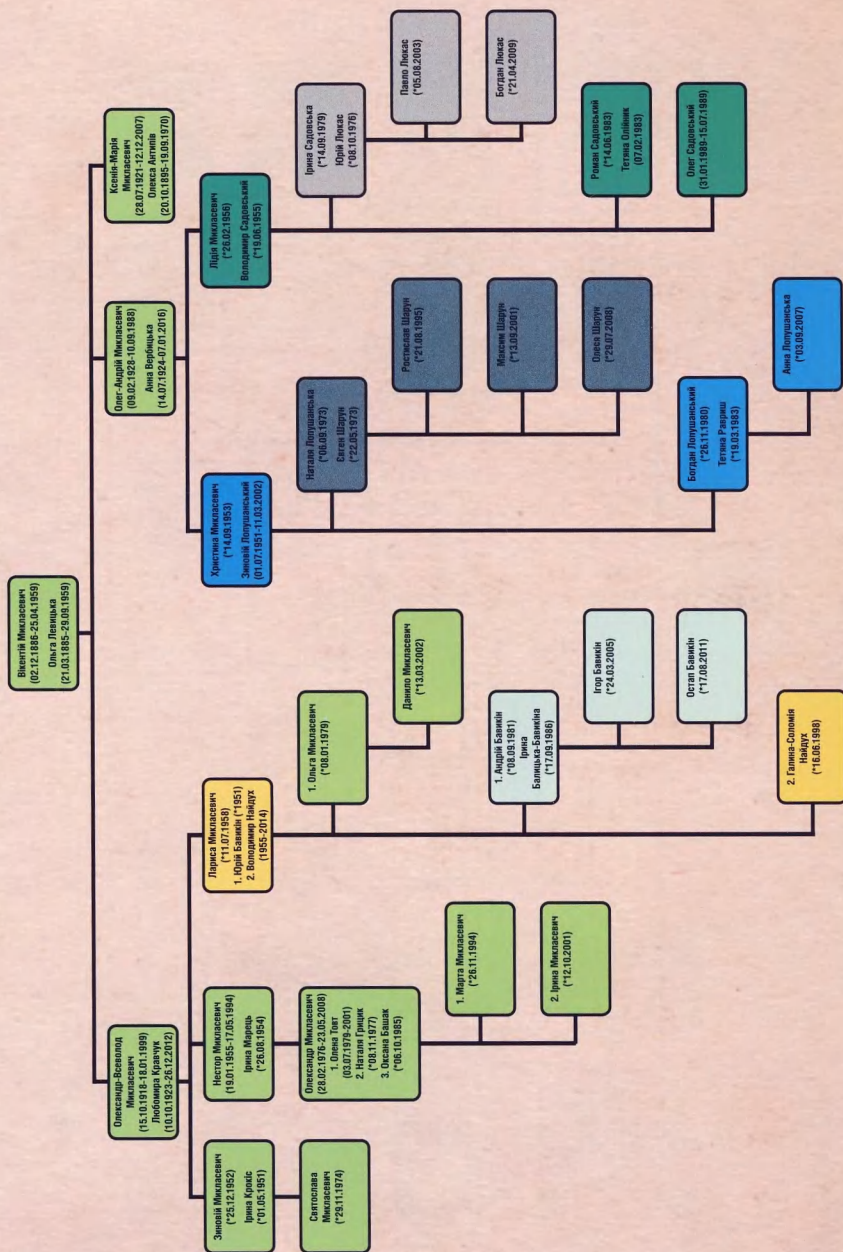
Родовідне дерево ВОЯКОВСЬКИХ

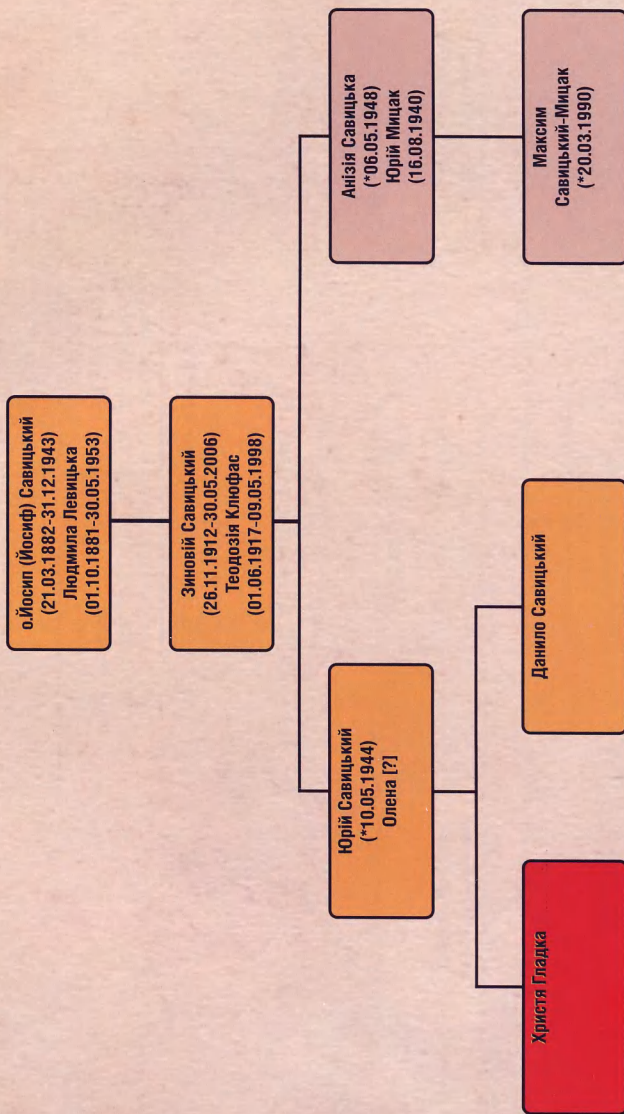
Родовідне дерево ЛЕВИЦЬКИХ

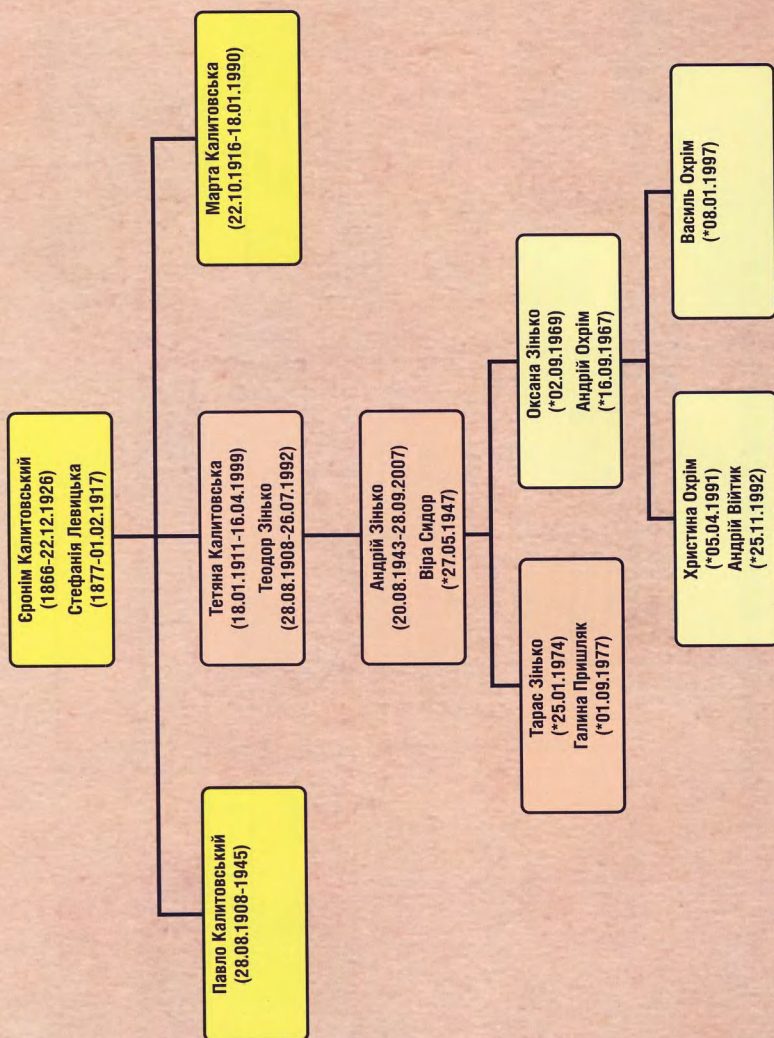
Родовідне дерево МИКЛАСЕВИЧІВ

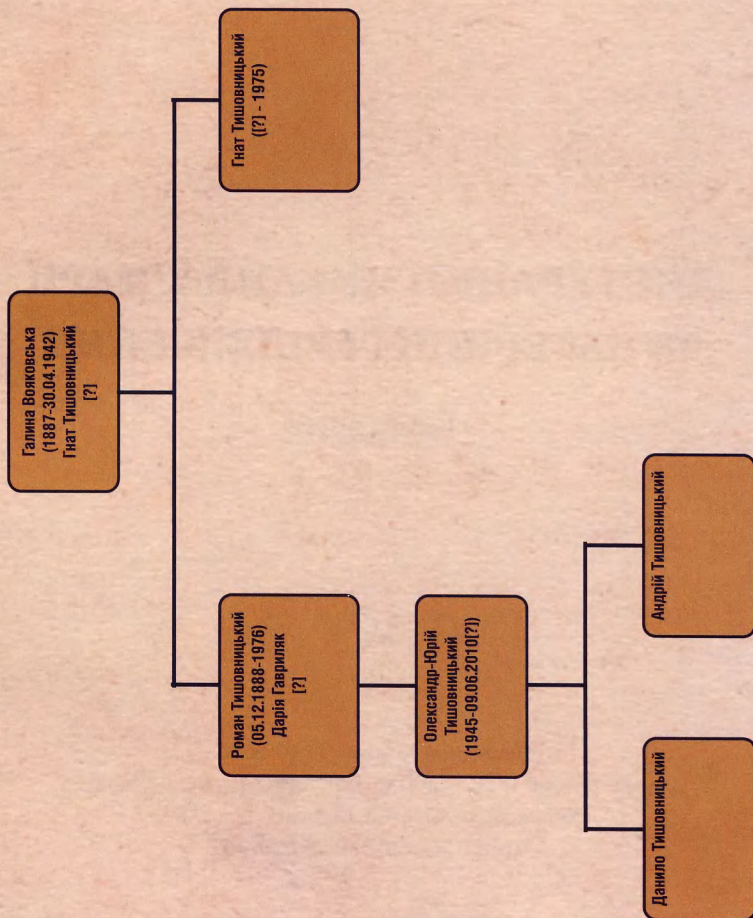
Родовідне дерево САВИЦЬКИХ

Родовідне дерево КАЛИТОВСЬКИХ

Родовідне дерево ТИШОВНИЦЬКИХ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові

ЛИСТУВАННЯ МИХАЙЛА, МАРІЇ ТА КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКИХ

Книга друга

Підписано до друку 15.07.2016.
Формат 60 x 90 1/16. Папір кр. мат. Друк офс. Гарн. Bookman
Умовн. Друк. Арк. 9,5. Обл. вид. Арк. 9,67
Тираж 500 пр. Зам. №1609-01

Друкарня видавництва ГПП «Мульти-Арт»
80380, с. Гряда, Жовківського р-ну Львівської обл., вул. Шевченка, 5

